

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXII. évfolyam
2022/3.

A TARTALOMBÓL

A háború áldozatai: a diszkriminációs szabály jelene az arab–izraeli konfliktusokban

Quo Vadis NATO?

Afganisztán a proxy háborúk ősmoddellje

Az Arktisz mint a magyar biztonságpolitika új kitörési pontja?

Új szinten a partnerségi kapcsolatok: a NATO madridi csúcstalálkozója

Posztmodern elrettentés

Társadalmi megosztottság és a politikai pártok az Egyesült Államokban

Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság megalakítása és annak műszaki kérdései

Haderőfejlesztés és a jövő páncélozott harcjárművei Közép- és Kelet-Európában

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

Dr. Boda Mihály, PhD, egyetemi docens, NKE HHK

Dr. Gyarmati István, CSc, címzetes egyetemi tanár, nagykövet

Dr. Katona Magda Nasrin, CSc, igazgató, Afganisztánért Alapítvány

Dr. Matus János, MTA doktora, nyugalmazott egyetemi tanár

Molnár Dóra, adjunktus, NKE HHK

Dr. Ráth Tamás PhD, MHTT Nemzetközi Tudományos Tanácsadó Testület, elnök

Rémai Dániel, NKE HDI-hallgató, NKE RTK

Dr. Siposné Kecskeméthy Klára, CSc, egyetemi tanár, NKE HHK

Szalkai Patrik, NKE HHK MSc-hallgató

Tábi Levente, NKE HDI-hallgató, Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság, műszaki főnök,

Várdai Mihail Istvanovics, NKE HDI-doktorandusz, MHP HDMCSF FEF, főtiszt

Rövidítések:

HDI	– Hadtudományi Doktori Iskola
HHK	– Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
KMDI	– Katonai Műszaki Doktori Iskola
MHP HDMCSF FEF	– Magyar Honvédség Parancsnoksága Hadműveleti Csoportfőnökség Felderítő Főnökség
MTA	– Magyar Tudományos Akadémia
NKE	– Nemzeti Közszolgálati Egyetem
ny.	– nyugállományú
pv.	– polgári védelem
RTK	– Rendészettudományi Kar

E lapszámunk
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelent meg

A Magyar Hadtudományi Társaság és az MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Szenes Zoltán, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Siposné Kecskeméthy Klára

Elnökhelyettes:

Felházi Sándor főszerkesztő

Nyomtatott folyóirat szerkesztő:

Gőcze István

Online folyóirat szerkesztő:

Fi Károly

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Farkas Ádám,
Forgács Balázs, Haig Zsolt,
Horváth Attila, Kátai-Urbán Lajos,
Lakner Zoltán, Palik Mátyás,
Remek Éva, Ujházy László,
Boguslaw Pacek (Krakkó),
Alexei Voskressenski (Moszkva)
Thomas-Durell Young (Monterey).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

A mellék HM-vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhth.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester:

Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXII. évfolyam

3. szám

2022. október

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Boda Mihály, Rémai Dániel

A háború áldozatai: a diszkriminációs szabály jelene
az arab–izraeli konfliktusokban 3

István Gyarmati

Quo Vadis NATO? 19

Katona Magda Nasrin

Afganisztán a proxy háborúk ősmmodellje 33

Molnár Dóra, Szalkai Patrik

Az Arktisz mint a magyar biztonságpolitika
új kitérési pontja? 50

Siposné Kecskeméthy Klára

Új szinten a partnerségi kapcsolatok
a NATO madridi csúcstalálkozó értékelése 66

Várdai Mihail Istvanovics

Posztmodern elrettentés 80

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Matus János

Társadalmi megosztottság és
a politikai pártok az Egyesült Államokban 95

HADMŰVÉS ZET

Tábi Levente

Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság megalakítása és annak műszaki kérdései	110
---	-----

FÓRUM

Ráth Tamás

Haderőfejlesztés és a jövő páncélozott harcjárművei Közép- és Kelet-Európában	128
--	-----

Boda Mihály[✦], Rémai Dániel[✦]

A háború áldozatai: a diszkriminációs szabály jelene az arab–izraeli konfliktusokban¹

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.3

A tanulmány első része részletesen foglalkozott az ártatlanok, civilek és nem-harcolóok védelmével a katonai etika, azonban belül az igazságos háború elméletének nézőpontjából. Bemutatta a felsorolt csoportok védelmét előíró diszkriminációs szabály történetét és tartalmát. A tanulmány második része a diszkriminációs szabály betarthatóságát és tényleges betartását vizsgálja az arab–izraeli konfliktusban. Az elméleti keretek ismeretében vizsgálja a tanulmány az ártatlanok, civilek és nem-harcolóok helyzetének változását az arab–izraeli konfliktus elmúlt évtizedeiben, valamint választ keres arra a kérdésre, hogy ténylegesen fennállnak-e olyan körülmények, amelyek miatt a civil lakosságot ért veszteségek elkerülhetetlenek.

KULCSSZAVAK: katonai etika, igazságos háború elmélete, diszkrimináció, arab–izraeli konfliktus

Victims of wars: the Presence of the Discrimination Rule in the Arab–Israeli Conflicts

The first part of the study dealt with the protection of the innocent, the civilians, and the non-combatants from the point of view of military ethics and that of the just war theory. It presented the history and content of the discrimination rule requiring the protection of the listed groups. The second part of the study examines the theoretical and tangible observance of the discrimination rule in the Arab–Israeli conflict. Being aware of the theoretical framework, the study examines the situation of the innocent, the civilians, and the non-combatants in the last decades of the Arab–Israeli conflict. The study also seeks answers

✦ Egyetemi docens, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtörténelmi és Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék – associate professor, National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Military History, Philosophy and Cultural History; boda.mihaly@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3037-3644>

✦ Mb. tanszékvezető, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Rendészettudományi Kar; Terrorrelhárítási Tanszék – head of Department National University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, Department of Counterterrorism; remai.daniel@uni-nke.hu; <https://0000-0002-5664-0977>

1 A tanulmány első része: Boda, Rémai 2022.

regarding the circumstances that make losses to the civil population unavoidable in this specific conflict.

KEYWORDS: *military ethics, just war theory, discrimination, Arab-Israeli conflict*

Az arab–izraeli konfliktus gyökerei és kezdeti manifesztálódása

Mind a Jisuv,² mind Izrael Állam modernkori történelmét végigkísérik a területen élő palesztin és zsidó népesség közötti, számos esetben tényleges erőszakba forduló villogások, valamint Izrael Állam és a környező országok között lezajló háborús konfliktusok. A 20. század utolsó évtizedeitől egyre erősödő, számos paradigmaváltáson át esett fenyegetésként jelent meg a modernkori terrorizmus a régióban.³ A kihívások, kockázatok és fenyegetések megváltozott rendszeréhez való adaptálódás alapvetően hatással volt az Izraeli Védelmi Erők (לְיִשְׂרָאֵל הַהֲגָנָה, Israel Defense Force, IDF) műveleteire, azaz és az IDF-nek a diszkriminációs szabályhoz való viszonyára.

Történelmi viszonylatban szemlélve az arab–izraeli konfliktust, elmondható, hogy a diszkriminációs szabály alkalmazásában jelentős eltérést látunk az egyes korszakok között. A kérdés vizsgálható Izrael Állam és az IDF megalakulásától, 1948-tól, vagy korábról, az IDF elődszervezeteit is belevéve a vizsgálatba. Mivel az 1948 előtti időszak hatása a mai napig érezhető a térségben, és a korabeli sérelmek, traumák mai napig hivatkozási alapként szolgálnak mindkét fél számára az ellenségeskedés további fenntartásához, ezért érdemes tágabban vizsgálni az IDF és a diszkriminációs szabály kapcsolatában a problémát.

A 19. század végén megerősödő európai cionista mozgalom tevékenységének hatására a Palesztin Mandátum területére beáramló zsidó népesség aránya néhány évtized alatt elérte azt a kritikus tömeget, amely okán a területen élő palesztin és zsidó népcsoportok között nyílt összecsapásokban törtek felszínre a társadalmi, etnikai feszültségek. Mind az első (1921), mind a második (1929) palesztin felkelésben a területre beáramló nagyszámú új zsidó betelepülő és a palesztin lakosság közötti feszültség kirobbanását látjuk, amelynek sem rövid, sem hosszabb távú kezelésére a területet ellenőrző brit kormánynak nem voltak meg a megfelelő válaszai, eszközei. Az egyre puszkaporosabb környezetben megalakultak az első zsidó önvédelmi csoportok, mint például az IDF elődszervezetének is tekinthető Hagana.⁴ A korabeli konfliktusok alapvetően a civil lakosok közötti erőszakos gyűlöletcselekmények, összecsapások formájában manifesztálódtak. A számos esetben balesetekből, félreértésekből, politikailag motivált uszításokból induló támadások, összecsapások, azonban egyik oldalról sem maradtak válasz nélkül, az erőszak alkalmazása egyre gyakoribb és nagyobb mértéket öltött a térségben.

A Palesztin Mandátum egészére kiterjedő 1929-es erőszakhullám kiindulásának alapja, hogy 1929. augusztusában a Joseph Klauser által alapított Pro-Wailing Wall Committee⁵ számos demonstrációt szervezett. A rendezvények közül az egyik

2 A palesztinai zsidó közösség héber elnevezése.

3 Az 1980-as években alakul meg formálisan mind a Hezbollah, mind a Hamasz.

4 Rémai 2014, 39.

5 Comay, Cohn-Sherbok 1995, 232.

legnagyobb az 1929. augusztus 14-én a Siratófalnál tartott megmozdulás volt, amelyen korabeli becslések szerint hatezren vettek részt. A felvonulók között számos szélsőséges csoport is képviseltette magát, például a Vladimir Jabotinsky által vezetett Betar⁶ ifjúsági szárnya. A felvonulók tömege „a fal miénk” kiabálásokkal vonult végig Jeruzsálem óvárosán. A palesztin lakosság körében a félelmet növelte a megmozdulás mérete, amelyet tovább eszkalált a palesztin vezetők és sajtóorgánuk nem egyértelmű kommunikációja. Ugyan a jeruzsálemi nagymufti, Amin al-Husseini szerepét a mai napig vitatják a történészek, de az általános etnikai szembenállás és a ködös információk együttesen vezettek el az 1929. augusztus 24-én bekövetkezett hebroni, majd az augusztus 29-i zefati mészárláshoz. Az erőszakhullám a teljes mandátumterületre kiterjedt és „az erőszak erőszakot szül” elve mentén mind a zsidó, mind a palesztin civil személyeket és közösségeket értek támadások a következő időszakban. A zavargásokban a becslések szerint 133 arab és 116 zsidó vesztette életét, míg a sebesültek számát mindkét oldalon 300 és 400 fő közöttire teszik.⁷ A brit katonai erők a rend helyreállítása érdekében több alkalommal alkalmaztak erőszakot civilek ellen Jaffában, Nablusban és Tel-Avivban.⁸

A történeket kivizsgálni hivatott Shaw-bizottság jelentése nem foglalkozott részletesen a civileket ért erőszakos cselekményekkel, hanem a kiváltó okokra és a várható következményekre koncentrált. Ugyanakkor kimondta, hogy a brit kormányzat nem hibáztatható a katonái és rendőrei által elkövetett, civilek elleni erőszakos fellépés vagy kötelezettségmulasztás miatt.⁹

Összességében láthatjuk, hogy a vizsgált időszakban sem a palesztin, sem a zsidó csoportok és vezetőik nem tettek különbséget a civilek és a nem civilek között. Az erőszak általában irányult az egyes csoportok tagjai ellen, nem volt diszkrimináció politikai vagy katonai státusz, életkor vagy nem alapján. Az 1920-as évek tömeges, civilek vagy szélsőséges csoportok által civilek ellen elkövetett támadásai alapvetően meghatározóvá váltak a későbbiekben is, akár az 1930-as évek félkatonai szervezetei által végrehajtott támadásokat, akár az 1948-ban létjövő IDF civilekhez való viszonyát vizsgáljuk.

Az irreguláris katonai szervezetek kora és a diszkriminációs szabály megjelenése

Az 1930-as években a konfliktus tovább erősödött a két népcsoport között, amelynek háttérében egyrészt a brit kormányzat zsidó paramilitáris csoportokat – különösen a Haganát – támogató politikája, továbbá a szélsőséges cionista csoportok, leginkább az Irgun megerősödése állt. Az Irgun életre hívásában nagy szerepe volt a legnagyobb zsidó önvédelmi szervezet, a Hagana által 1929-ben elfogadott doktrínának. A Hagana

6 A Betar revizionista cionista ifjúsági mozgalom, amelyet 1923-ban alapított Ze'ev Jabotinsky. A szervezet Európában volt elsősorban népszerű volt, majd Izraelben is nagy jelentőségre tett szert a Likud párthoz és az Irgunhoz kötődő szorosabb viszonya miatt. Sorából számos későbbi izraeli politikus került ki. A szervezet a mai napig létezik és népszerű, világszerte napjainkban is 21 ezer tagja van.

7 Cohen 2015, xxi.

8 Ofer 1985, 349–361.

9 Ofer 1985, 349–361.

az 1929-es eseményeket követően, a zsidó politikai vezetők nyomására a feltartóztatás (havlaga)¹⁰ taktikáját tette meg elsődleges irányelvének. Avraham Tehomi,¹¹ a Hagana jeruzsálemi körzetparancsnoka nyíltan felszólalt a havlaga taktikája ellen és 1931-ben kivált a szervezetből, megalapítva a Hagana Bet mozgalmat, amely az erő eszközével akarta elérni a cionista célokat. A Hagana Bet mozgalomba olvadt több baloldali radikális zsidó fegyveres szervezet is, így jött létre, 1931 végére az Irgun.¹²

1936-ban újabb erőszakhullám söpört végig a Palesztin Mandátum területén. A palesztin lakosság erőszakos fellépése zsidó civilek és a brit kormányzat emberei ellen azonban már szervezett válasza talált. Az Irgun mozgásba lendült és számos akciót kiviteleztek az arab lakosság ellen, mint például 1937. november 14-én, a fekete vasárnapon, amikor tíz arab civil személyt ölt meg egy Irgun egység Jeruzsálem közelében.¹³ Ezen akciók célja az elrettentés és a félelemkeltés volt. Az Irgun az arab lakosság mellett nem kímélte a brit kormányzatot sem, mivel a szervezet fő célja az önálló zsidó állam megteremtése volt, amelyet nem diplomáciai alkukkal vagy egyezségekkel, hanem harccal kívánt elérni. Az Irgun 1938-tól rendszeresen hajtott végre támadásokat, a célpontok általában arab civilek vagy brit kormányzati személyek, objektumok voltak. A szervezet legtöbb áldozatot követelő akciója az 1946. július 22-én a brit kormányzat székhelyeként is működő Dávid Király Hotel ellen végrehajtott bombamerénylet volt, amelyben 91 személy vesztette életét.¹⁴

Az 1930 és 1948 közötti időszak esetében már beszélhetünk félkatonai zsidó fegyveres szervezetekről, mint a Hagana,¹⁵ az Irgun, a Palmach¹⁶ vagy a Stern Brigádok,¹⁷

10 A havlaga a Hagana tagjai által alkalmazott stratégiai volt az 1930-as évektől. A fő hangsúly a zsidó telepek védelmének megerősítésén és a telepeket érő esetleges támadásokat követően, az arab csoportokat érő megtorlásának elkerülésén, lefojtásán volt.

11 Avraham Tehomi (1903–1990) orosz származású bevándorlóként fiatalon csatlakozott a Haganához. Az 1929-es események hatására alapítója és aktív tagja volt az Irgunnak. A szervezet túlzott radikalizálódását követően 1937-ben visszatért a Hagana kötelékébe.

12 Az Irgun erősen a baloldali politikai irányzatokhoz kötődő védelmi szervezetként kívánt működni az 1930-as évektől a Palesztin Mandátum területén, amelynek elsődleges céljaként a brit bevándorlási kvóták elleni fellépést jelölte meg. A mozgalom a fegyveres harcban látta a zsidó otthon megteremtésének egyetlen lehetséges útját. Az Irgun vezetősége nem értett egyet a Jisuv és a Cionista Világszövetség óvatos, diplomata politikájával és erővel próbált meg válaszokat adni a korszak felmerülő kihívásaira. Ellenséget látott mind az ott élő arab népeességben, mind a brit mandátumterületet kormányzó hivatalnokokban és brit katonákban.

13 Morris 2011, 145.

14 The bombing of the King David Hotel.

15 Az 1920-as évek elején a Hashomer és a Zsidó Légio tagjai alkották a szervezet magját. A Palesztin Mandátum területén létrejött első zsidó önvédelmi szervezet, a Hashomer „jogutódja”. A Hagana alapfeladata a telepések és a térség zsidó lakosságának védelme volt. Tekintettel arra, hogy a Hagana nem támadta nyíltan a brit csapatokat a területen, így jelentős brit segítséget kapott az évek során és 1948-ra a létrejövő zsidó állam legnagyobb és legjobban szervezett fegyveres erejévé nőtte ki magát, amely alapja volt az 1948-ban létrejövő Izraeli Védelmi Erőknek.

16 A Palmach, mint a Hagana kis létszámú elit alakulata működött. A Palmach soraiban elkötelezett, főleg elsőgenerációs izraeli fiatalok teljesítettek szolgálatot. Tevékenységük 1945-ig alapvetően szabotázsakciók végrehajtására irányult, nyílt harctéri műveletekben nem vették részt.

17 Az Avraham Stern által 1940-ben alapított LEHI, vagy másik nevén Stern Brigádok működésük során nyíltan vállalták, hogy a kor által értett terrorista módszerekkel harcolnak az önálló Zsidó Állam létrejöttéért. Az Izrael Állam megalakulása előtt a Palesztin Mandátum területén működő legradikálisabb zsidó fegyveres szervezetnek tekinthetőek.

amelyek számos akciót hajtottak végre a Palesztin Mandátum területén. Ezen akciók célja a brit kormányzat gyengítése, a palesztin lakosság megfélemlítése vagy elűldözése volt. A célpontok tekintetében az alábbi fő csoportokba sorolhatjuk a támadásokat:

- célzott merényletek – általában a brit államigazgatás intézményei és/vagy képviselői ellen;
- szabotázsakciók;
- a palesztin települések ellen végrehajtott stratégiai támadások;
- palesztin lakosság elleni merényletek elszigetelten vagy szervezett módon.

Az Izraeli Védelmi Erők és a civilekkel szembeni fellépés a kezdeti években

A második világháborút követő években a brit kormányzat befolyása folyamatosan csökkent a térségben, amely különösen az 1947-es évtől egyre nagyobb teret biztosított az erőszakos cselekményeknek mind arab, mind zsidó oldalról. Egyik ilyen példa az Ein al Zeitun palesztin faluban 1948. május 1-jén elkövetett mészárlás volt. A Zefatól északra található települést a Haganához tartozó Palmach egység tagjai erős tüzérségi tűz alá vették, amelynek hatására a lakosság elmenekült. A Palmach egység tagjai elkezdtek a kiürült település lerombolását, ahova a jelenlegi kutatások alapján foglyokat szállítottak és 23–70 arab személyt végeztek ki a következő napokban.¹⁸

Az önálló zsidó állam kikiáltását követően 1948. május 26-án megalakult az IDF, Izrael Állam hivatalos hadereje. Tekintettel arra, hogy az ország háborúban állt, a haderő azonnal egyesítette magában az 1948 előtt működő irreguláris katonai szervezetek tagjait, amelyek működésében és a civilekhez való hozzáállásában jelentős eltérések voltak megfigyelhetők.

Az 1948-as első arab–izraeli háború Izrael számára egyenértékű volt a fennmaradásért vívott küzdelemmel. A külső támadás elhárítása mellett kiemelt stratégiai cél volt a területen élő palesztin lakosság kitelepítése. 1948. júliusában – az ENSZ 1947-es felosztási terve alapján – az izraeli csapatok elfoglalták Lydda és Ramla városát. Míg a palesztin fegyveres erők Ramla városát könnyen átadták, addig Lydda elfoglalásáért ádáz harc dúlt napokon keresztül. A városok elfoglalása után megkezdődött a polgári lakosság kitelepítése. A gyalog útnak induló palesztinok közül többen életüket veszítették a vonulás során, a becslések 10 és 500 fő közöttire teszik a civil áldozatok számát. Egyes források szerint a civil lakosság által elszenvedett veszteségek a város ostromakor is jelentősek voltak. Az események tényszerű feldolgozása nagyon nehéz. Évtizedekig uralta a köztudatot – főleg palesztin történérfírók részéről – a mecsetben történt mészárlás, amelyet Alon Kadish és Avraham Sela 2005-ben írt cikkében tényszerűen próbált cáfolni.¹⁹ Összességében elmondható, hogy az izraelieknek nem volt tapasztalatuk a városi harcászatban, ezért a pánikszerűen utcára menekülő civileket is fenyegetésként kezelték.²⁰ Ugyanakkor egyértelműen látszik, hogy az állam

18 Morris 2004, 452.

19 Kadish, Sela 2005, 617-634.

20 Morris 1986, 87.

megalakítása után közvetlenül az IDF a nem harcoló civilek védelmét és megóvását nem kezelte prioritásként, hanem azt alárendelte a taktikai és stratégiai céloknak.

A fegyverszüneti egyezmény megkötése után a térségben továbbra sem állt helyre a béke. Az IDF a háborút követő években alapvető haderő-fejlesztési reformokon ment keresztül, míg a palesztin oldalon nem került, nem kerülhetett sor reguláris haderő kialakítására. A palesztin közösség ebben az időben erőteljesen hitt a pán-arab összefogásban és az elvesztett területek visszaszerzésében. Politika téren az arab országok támogatására számított, míg katonai téren az arab haderőkre tekintett eszközként, de kisebb, napi szinten végrehajtott akciók kivitelezésére továbbra is szerveződtek szélsőséges csoportok.²¹ Az IDF az 1950-es évek elejétől az ilyen atrocitásokat büntetőakciókkal torolta meg. Az általuk alkalmazott taktika visszanyúlt az 1930-as évekbe, a Hagana különleges egysége, a Palmach és az Irgun által alkalmazott szabotázs és megfélemlítő akciókhoz. Az akciók során rajtaütéseket szerveztek arab települések ellen, amelyek keretében próbálták megfélemlíteni a lakosságot.²² Az 1949 és 1952 közötti időszakban a Yigal Yadin, majd Mordechai Maklef vezérkari főnökök által képviselt – alapvetően angolszász hagyományokat alapul vevő – haderő-fejlesztési és stratégiai irányt²³ 1953-tól a Moshe Dayan által képviselt proaktív szemlélet²⁴ váltotta fel.²⁵ A Ben-Gurion által támogatott Dayan fő feladata az volt, hogy elődjei elméleti haderőszerzési koncepcióját aprópénzre váltsa.

A háború lezárását követően az Izraeli Állam előtt álló egyik legfőbb kihívás a stratégiai mélység hiányából fakadó fenyegetettség mértékének csökkentése volt. A környező arab nemzetek jelentette fenyegetés mellett a palesztin radikális csoportok által végrehajtott, napi szintű beszívárgó akciók a vidéken élő civil lakosságot és közösségeket érintették leginkább. A telepések védelme, a napi szintű atrocitások kivédése a korabeli izraeli védelmi tervezés egyik akut feladatává vált. Dayan elmélete szerint az Izraeli Védelmi Erő soha nem lesz képes minden civil létesítmény és izraeli polgár védelmére, de a megtorló csapások hevéssége elrettentheti az arab radikálisokat és a szervezett arab erőket a további akcióktól.²⁶ Dayan stratégiájában kiemelt helyet kaptak a határmenti arab települések ellen végrehajtott büntető razziák. 1950-ben úgy fogalmazott, hogy: „Az egyetlen módszer [ti. a kollektív büntetés módszere – B. M., R. D.], amely hatékonynak – nem indokoltnak vagy erkölcsösnek –, de eredményesnek bizonyult [...]. Amikor az arabok aknákat telepítenek a mi oldalunkra [megtorlásként] megpróbáljuk megkeresni azokat [a bizonyos] arabokat [akik aknákat telepítettek], annak nincs értéke. De ha megzavarjuk a közeli falut [...] akkor

21 Rémai 2020, 20.

22 Rémai 2020, 21.

23 Dayan, 1976, 172–174.

24 Dayan elődeihez képest nagyobb hangsúlyt fektetett egy közelgő konfliktusra történő felkészülésre, akár preventív csapással. Számos reformot vezetett be. Például megerősített harcoló egységeket az adminisztratív egységek létszámának rovására. Jelentős erőforrásokat allokált a katonai hírszerzési és kiképzés hatékonyságának növelésére. A hadiipari beszerzések rendszerének átszervezése. A mozgósítási rendszer átalakítása, logisztikai tartalékképzés. Önálló izraeli katonai akadémia indítása. Kiemelt csapásmérő erők és a kommandós zászlóaljok kiképzése. Lau-Lavie, 1969, 38.

25 Oszetzky 1984, 62.

26 Allon 1970.

az ottani lakosság a [beszivárgók] ellen lép fel [...] és az egyiptomi és a transzjordáni kormányt arra ösztönzik, hogy megakadályozzák az ilyen eseményeket, [...] a kollektív büntetés eddigi módszere hatékonynak bizonyult.”²⁷ Dayan eredeti elképzelése szerint a büntető razziák nem léptek volna át egy bizonyos határvonalat, így először nem is támogatta az IDF kötelekén belül 1953-ban megalakult 101-es ejtőernyős alakulat létrehozását, amely kifejezetten a határokon átnyúló megtorló akciók végrehajtására jött létre.²⁸ Az alakulat első bevetésére 1953. augusztus 28-án került sor a bureij-i menekülttábor ellen, amely során húsz menekült vesztette életét.²⁹ 1953. október 14-én éjjel, a ciszjordániai határmenti arab település, Qibya ellen támadást intézett az IDF 101-es alakulata. A támadásban legalább 69 falusi – köztük nők és gyerekek – vesztette életét, megsemmisült egy iskola, egy mecset és negyvenöt lakóház. Az 1950-es évek elején rendszeresek voltak a büntető razziák, vagy a hasonló jellegű, de kisebb intenzitású megtorló akciók, amelyek valamilyen konkrét zsidó lakosság ellen elkövetett cselekményhez kötődtek. A Qibya elleni támadást az USA Külügyminisztériuma, az ENSZ Biztonsági Tanácsa, és a nemzetközi közösség is elítélte.³⁰

Ugyan a nagyhatalmak és a nemzetközi szervezetek korábban is hangot adtak felhíborodásuknak, ha valamelyik fél túllépett bizonyos határokat, de a Qibya-i incidens nemzetközi visszhangja túlmutatott a korábbi eseményeken és nemcsak az éppen csak létrejött zsidó állam nemzetközi megítélését érintette negatívan, de jelentős gazdasági hátrányokkal is járt. A Qibya elleni támadást követő években nemcsak az IDF által alkalmazott taktika változott meg, hanem a kihívások, kockázatok és fenyegetések mátrixa is: előtérbe kerültek az állami szintű fenyegetések. A második arab–izraeli háborút követő időkben az IDF a környező arab országok reguláris haderőivel folytatott összecsapásokra való felkészülésre fordította a figyelmét, ugyanakkor a zsidó és a palesztin lakosság közötti alacsony intenzitású konfliktus folyamatosan izzott a háttérben. Az IDF kezdeti éveire jellemző, a célzottan, tervezetten civilek ellen végrehajtott támadások kora azonban örökre lezárult.

Paradigmaváltás a diszkriminációs szabály alkalmazásában – megváltozott kihívások

A 20. század közepének arab–izraeli konfliktusai alapvetően minden tekintetben hagyományos katonai konfliktusként jellemezhetők. A megváltozott politikai és katonai környezetben a háborús időszakok közötti törékeny regionális béke fennmaradását Izrael Állam nem kockáztatta civilek ellen irányuló akciókkal. A háborús konfliktusok, határvillongások természetesen mindkét oldalon követeltek civil áldozatokat, de ezek 1. száma nem volt kiemelkedő; 2. gyakorisága nem volt tendenciózus, illetve 3. nem volt rendszeres más hasonló konfliktusokhoz viszonyítva.³¹

27 Maoz 2009, 279.

28 Teveth 1973, 209.

29 Morris 1993, 249, 262.

30 United Nations Security Council Resolution 101.

31 The Battle Deaths Dataset version 3.0.

A hagyományos katonai konfliktusokkal szemben a terrorizmus elleni harc és az alacsony intenzitású konfliktusok jelentősen nagyobb számban érintették a civileket. A Hezbollah (1985) és a Hamasz (1987) megalakulása új fejezetet nyitott a régióban. Az arab szélsőségesek által elkövetett támadások korábban is rendszeresek voltak, de a két szervezet működése a szervezett terrorizmus előtt nyitotta meg a kaput. A működésük alapvetően szerteágazóbb és sokrétűbb volt, átszőtték az arab társadalmat, ezáltal jelentősen növelve a kvázi harcolók és a támogatók számát. A szervezetek működési területük kijelölésekor törekedtek arra, hogy azok emberi pajzzsal védettek legyenek. Ebből fakadóan, eseti jelleggel találunk példát arra, amikor az IDF ezen szervezetek ellen irányuló csapásai során civilek sérültek vagy haltak meg. Az egyik ilyen példa, amikor 1989-ben az izraeli tüzérségi támadás eltévedt rakétái becsapódtak egy libanoni terrorszervezet bázisához közeli iskolába.³²

Az első intifáda 1987-es kitörése a Hezbollah és a Hamasz jelentette kihívások mellett, egy újabb, más jellegű kihívás elé állította az Izraeli Védelmi Erőket: a hagyományos katonai módszerek nem voltak alkalmazhatóak az izraeli okkupáció ellen tüntető arab lakossággal szemben. Az első intifáda kirobbanásához, amely majdnem hat éven keresztül tombolt, egy közlekedési baleset vezetett a jabaliai menekülttáborban, ahol az IDF teherautója ütközött egy palesztin munkásokat szállító civil autóval, 1987. december 9-én.³³ Az ütközésben négy palesztin munkás vesztette életét, és az arab közösségben elterjedt, hogy a baleset megtorló akció volt egy zsidó polgár pár nappal korábbi, a Gázai övezetben történt megöléséért. A palesztin közösség tüntetési hullámára az IDF jelentős erők bevetésével reagált,³⁴ amely a nemzetközi közösség szerint aránytalan volt. Az események eskalálódása, a rendszeres tüntetések és összecsapások mellett gazdasági bojkotthoz is vezetett, amely tovább növelte a civil lakosság szenvedéseit. A világsajtót bejárták azok a felvételek, amelyeken izraeli katonák gumibotokkal ütlegelnek tinédzser tüntetőket. A nemzetközi felháborodás hatására rendszeresítették az IDF-ben a gumilövedékek alkalmazását.³⁵ A konfliktus hat éve alatt közel 100 izraeli civil és 60 katona vesztette életét. Becslések szerint a másik oldalon 1200 palesztin vesztette életét az IDF-fel folytatott harcokban, míg körülbelül 800 fővel az UNLU,³⁶ a palesztin felkelőket tömörítő szervezethez köthető harcosok végeztek, miután izraeli kollaborációval vádolták meg az áldozatokat.³⁷ Mindkét oldalon jelentős számban sérültek meg civilek, de a palesztin polgári személyek körében nagyságrendekkel magasabb volt a sérültek száma: egyes becslések szerint ez a szám 120 ezer főre tehető, amelynek ötöde gyermek volt. Továbbá, 1882 palesztin lakóingatlant romboltak le az IDF megtorló akciói keretében.³⁸

Az első intifáda új fejezetet nyitott a térség konfliktusainak sorában: ettől kezdve a civilek mindkét oldalon ismét nagyobb mértékben voltak érintve. A 2000. júliusi

32 Hijazi 1989

33 Berman 201, 41.

34 Körülbelül 80 ezer katona.

35 Palestine Media Roundup.

36 Unified National Leadership of the Uprising.

37 Nasrallah 2013, 56–68.

38 Bose, 2007, 243.

Camp David-i csúcstalálkozó, majd Ariel Sharon 2000. szeptemberi Templom-hegyen tett látogatása után vette kezdetét a 2000 és 2005 között tomboló második intifáda. A B'Tselem nonprofit szervezet 2008-ban készült átfogó jelentése szerint a második intifáda és az azt követő évek során az összecsapásokban 1053 izraeli veszítette életét – 68 százalékuk civil volt –, a 4789 palesztin áldozat 46 százaléka volt civil, míg 19 százalékáról az elhunytaknak nem egyértelműen eldönthető, hogy tartozott-e valamelyik palesztin radikális, fegyveres csoporthoz.³⁹

Az intifádák elfojtásának elhúzódó folyamatában olyan eszközök is megjelentek, mint:

- a kijárási tilalom;⁴⁰
- az öngyilkos merénylők és terroristák családjainak lakóházait érintő házrombolások, amelyek a mai napig bevett gyakorlatnak számítanak;
- megtorló akciók által a közösségen belüli bizalmatlanság szítása, információszerezés és a morál rombolása céljából;
- ellenőrző pontok, útlezárások, tranzitónák kialakítása.

Ezek az akciók elsősorban a támogató civilek demoralizálására irányulnak, ugyanakkor egyes kutatások szerint egyéni szinten nagyon komoly, negatív pszichológiai, míg társadalmi szinten szociálpszichológiai és gazdasági következményekkel jártak.⁴¹

A diszkriminációs szabály az ezredforduló utáni arab–izraeli konfliktusokban

A 2006-os második libanoni háború civil áldozatainak számáról nagyon különböző becslések láttak napvilágot, tekintettel arra, hogy a Hezbollah harcosai sok esetben nem viseltek egyenruhát, így nem voltak beazonosíthatók. A 34 napos háborúban a Hezbollah már rendszeresen alkalmazta azt a taktikát, hogy harcoló alakulatait, fegyvergyárait és raktárait civilekkel vette körbe. Egyik ilyen példa a Kafr Qana-i incidens, amely során az Izraeli Légierő (רִצְעָה הַקְּנָאִי, Israeli Air Force, IAF) több lépésben támadta a libanoni településen található Hezbollah rakétaindító állomásokat. Az izraeli erők előzetesen felszólították a civileket a települések elhagyására, de a támadásban így is a falu lakói közül 28-an meghaltak, köztük 16 gyermek. A támadás után készült felvételek bejárták a világsajtót, nemzetközi felháborodást okozva. Az IDF sajtónyilatkozatban úgy fogalmazott, hogy „az IDF sajnálja, hogy bármi kárt okoz a közreműködő civileknek, de ez annak az eredménye, hogy a Hezbollah terrorszervezet megvetően használja a libanoni civileket emberi pajzsként.”⁴²

Az első és a második intifáda, de főleg a második libanoni háború tapasztalataira alapozva vette kezdetét 2006 után az IDF reformja, amely az első időben főleg

39 Fatalities of second intifada according by B'Tselem, 2008.

40 A második intifáda alatt Nablus városát sújtotta a legsúlyosabb kijárási tilalom, több mint száz egymást követő napon napi két óra állt a civil lakosság rendelkezésére, hogy otthonaikat elhagyva intézkedjen szükségletei biztosításáról.

41 Jamjoum 2002, 53–72.

42 Incident in Kafr Qana.

harcászati kérdésekben manifesztálódott. Gadi Eisenkot – későbbi vezérkari főnök – nevéhez kötődött a Dahya-doktrína kidolgozása a második libanoni háborút követően, annak tapasztalataira alapozva, amely alapvetően az aszimmetrikus hadviselés katonai stratégiája. Lényege, hogy a háborús siker mielőbbi elérése érdekében – akár „aránytalan erő” alkalmazása által is – meg kell semmisíteni azokat a polgári infrastrukturális rendszerelemeket, amelyeket az ellenség fel tud használni.⁴³ Ez alapvetően a támogató infrastruktúrák és a kvázi civil harcolók elleni támadásokat foglalja magába, amelyre a fentiekben említetten túl számos példát találhatunk az elmúlt évtizedekben: támadás a palesztin Rádió és a TV ellen Ciszjordániában (2002),⁴⁴ civil autóknak álcázott, feltételezett Hezbollah konvojok elleni támadások a második libanoni háborúban (2006),⁴⁵ az AP és az Al-Jazeera székháza elleni támadás, ahol az épületben Hamasz iroda is működött (2021).⁴⁶

A 2008 decembere és 2009 januárja között tartó gázai háború, valamint a 2012-es Operation Pillar of Defense⁴⁷ és a 2014-es Operation Protective Edge⁴⁸ műveletek a Gázai övezetben alapvetően a Hamasz jelentette fenyegetések felszámolására irányultak. 2014-ben a Hamasz egyik szélsőséges katonai szárnyának két tagja elrabolt és meggyilkolt három izraeli tizenévest,⁴⁹ amely újabb izraeli beavatkozáshoz vezetett a Gázai övezetben. Az Operation Protective Edge művelet idején jelentős szerep hárult a szárazföldi erőkre is, amelyek a libanoni háborút követő koncepcióváltás okán markánsabban fókuszáltak a városi harcászati kérdésre és az ott kifejlesztett eljárásokat, taktikákat a gyakorlatban is alkalmazták. Izrael és az IDF nemzetközi megítélésén 2006-ban, a „34 napos” izraeli–libanoni háború alatt esett csorba miatt a műveletek végrehajtása során nagy hangsúlyt fektettek a civilek megóvására.

A diszkriminációs szabály megváltozása az ezredforduló utáni arab–izraeli konfliktusokban – 2018 utáni időszak

A 2018–2019-es tüntetések idején az IDF ismét taktikájának módosítására kényszerült, előtérbe kerültek a lázadások felosztatására szakosodott egységek és a mesterlövészek. Egyes becslések szerint az összecsapások során 9204 palesztin személy sérült meg, a sérülések közel kétharmada (6106) mesterlövők által okozott „életminőséget megváltoztató” sérülés volt.⁵⁰ A 2021 májusában kirobbant konfliktus mind az izraeli, mind a palesztin lakosság körében szedett áldozatokat. A Hamasz által végrehajtott

43 The Dahya Strategy: Israel finally realizes that Arabs should be accountable for their leaders’ acts. The Dahya strategy, according to IDF Northern Command Chief Gadi Eisenkot.

44 Israel Attacks Gaza Over Incendiary Balloons; Palestinian Killed in West Bank.

45 Why They Died–Civilian Casualties in Lebanon during the 2006 War.

46 Gaza tower housing Al Jazeera office destroyed by Israeli attack.

47 A 2012. november 14–21. között a Gázai övezetben zajló – a Hamasz ellen irányuló – katonai művelet hivatalos célja az izraeli civil lakosság ellen irányuló rakétatámadások számának csökkentése volt.

48 A 2014. július 8. és 2014. augusztus 14. között a Gázai övezetben – a Hamasz ellen irányuló – zajló katonai művelet hivatalos célja szintén az izraeli civil lakosság ellen irányuló rakétatámadások számának csökkentése volt.

49 Bodies of three missing Israeli teenagers found in West Bank.

50 Cumming, Bruce 2019.

rakétatámadásokra válaszul az IAF aktívan elkezdte támadni a Hamaszhoz köthető célpontokat és célzott támadásokat hajtott végre ismert Hamasz vezetők ellen, amelyeket sok esetben emberi pajzzsal vett körül a terrorszervezet.

A Gázai övezetben végrehajtott akciók nemzetközi megítélése a kezdetektől erősen negatív volt, és nincs ez másképp ma sem. A kritikák általában kiemelik az aszimmetrikus erőviszonyokat; az aránytalan erő alkalmazását, a civileket ért támadásokat és a hadműveletek által generált humanitárius válságokat.⁵¹

A 2021-es Operation Law and Order keretében az IDF korábban nem látott mértékben intézett támadásokat a Gázai övezet ellen, amely – a civilek megóvására szolgáló taktikai elemek alkalmazásának ellenére – jelentős számú áldozatot követelt. Az Amnesty International meglátása szerint „[az] izraeli erők számos légicsapást hajtottak végre a lakóépületek ellen, egyes esetekben egész családokat – köztük gyermekeket – meggyilkolva, hatalmas pusztítást okozva. Ezek a támadások háborús vagy emberiség elleni bűncselekménynek minősülhetnek.”⁵² Ezzel szemben Izrael és az IDF álláspontja, hogy ők mindent megtesznek a civil áldozatok számának minimalizálása érdekében betartva a hadviselés etikai szabályait. Nézetük szerint a Hamasz által alkalmazott taktika, amely a civileket védőpajzsként használja, felelős a nagyszámú civil áldozat haláláért, a sérültek magas számáért és a polgári infrastruktúrát ért károkkért. Az IDF számos olyan „féket” épített be taktikájába, amely a civilek védelmét kívánja szolgálni. Példaként említhető a légicsapások előtt 30–60 perccel történő ún. „tetőkopogtatás”, amely során kisméretű lövedékkel jelzik a célépületben lévők számára a várható támadást. De említhetnénk a célpontok környékén élők SMS-ben történő előzetes tájékoztatását a támadásokról.

A Gázában végrehajtott katonai akciók során Izrael helyzetét nehezíti a Hamasz által alkalmazott taktika, valamint a terület földrajzi és építészeti adottságai. Több mint 1,8 millió ember él Gázában 365 km²-re összezsúfolva és nem állnak rendelkezésre megfelelően kialakított óvóhelyek.⁵³ A problémával maga Eisenkot is foglalkozott a 2015-ben nyilvánosságra hozott *Detering Terror – How Israel Confronts the Next Generation of Threats* (Elrettenteni a terrort – Hogyan száll szembe Izrael a fenyegetések következő generációjával)⁵⁴ című stratégiai dokumentumban. Eisenkot úgy fogalmaz, hogy „az ellenség a lakott területekre települ és elvegyül, annak érdekében, hogy még nehezebb legyen az IDF számára ellene küzdeni, és hogy növelje a nem harcolók elleni támadásokat, és akadályozza a haderő cselekvési szabadságát”.⁵⁵

Összességében elmondható, hogy az *Izraeli Háborús Törvények Kiskönyve* (1986) alapján az IDF elfogadja és alkalmazza a diszkrimináció elvét. Az izraeli *Manual on the Rules of Warfare (Kézikönyv a hadviselés szabályairól)* (2006) dokumentum kimondja, hogy: „Különbséget kell tenni a harcosok és a nem harcosok között [és] a harcolókat és a civileket minden esetben el kell különíteni.” A dokumentum kimondja azt is,

51 Pillar 2014.

52 U.N. Agency says 52,000 displaced in Gaza, Amnesty wants war crimes investigation.

53 Franz 2014.

54 Belfer Center 2016.

55 Belfer Center 2016.

hogy „az ellenség hadseregének minden katonája (beleértve a női katonákat is!) jogos katonai célpont, amelyet támadni kell a csatáján és azon kívül.” Ehhez kapcsolódóan – az *Izraeli Háborús Törvények Kiskönyve* alapján – „az Izraeli Védelmi Erők tudatában vannak annak, hogy különbséget kell tenni a civilek és a jogos célpontok között. A civilek elleni támadások szigorúan tilosak.” A *Manual on the Laws of War*⁵⁶ (*Kézikönyv a háború törvényeiről*) (1998) egyértelműen előírja „a kötelezettséget, hogy lehetőség szerint tartózkodjanak a civileknek elleni fellépésektől”, míg a második kiadás már úgy fogalmaz, hogy a „civilek megtámadása [...] csak szükségtelen szenvedést fog okozni, és az ilyen cselekedetek erkölcsileg és humanitárius szempontok szerint nem elfogadhatóak”. Továbbá kimondja azt is, „hogy különbséget kell tenni a harcolók és a nem harcolók között. Ez a megkülönböztetés arra kötelez, hogy lehetőleg tartózkodni kell a polgári személyek megtámadásától.”⁵⁷ Az Izraeli Külügyminisztérium (מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, Ministry of Foreign Affairs – Israel) az elmúlt években számos közleményt adott ki és folyamatosan erősíti azt a narratívát, hogy az IDF mindent megtesz annak érdekében, hogy minimálisra csökkentse a nem harcoló civileknek okozott károkat. „Az IDF szigorúan betartja a nemzetközi jog elveit, beleértve a fegyveres konfliktusok jogát is, amely többek között arra szólít fel, hogy mindig tegyen különbséget a civilek és a katonai erők között, tegyen óvintézkedéseket a polgári áldozatok minimalizálása érdekében, és alaposan mérlegelje a katonai haszon várható eredményét.”⁵⁸ Azaz megjelenik az arányosság elvének kérdésköre is.

Targeted killing – „kellemetlen gyakorlat kellemetlen időkre”

Bár elválnak a korábban taglalt kérdéskörtől, de mivel az ilyen jellegű akciók nem állnak távol Izraeltől – különösen az izraeli titkosszolgálatoktól –, ezért ki kell tekintenünk a célzott gyilkosság formájára. Történelmi távlatban az 1972-es müncheni olimpián elkövetett támadás után a Fekete Szeptember terrorszervezet tagjai után folytatott hajsza jelentette az ilyen formában kivitelezett akciók kezdetét. A Fekete Szeptember vezetői ellen végrehajtott támadások során Izraelnek rögtön szembe kellett néznie egy elhibázott célazonosításból eredő hibával, amely során 1973. július 21-én, a norvégiai Lillehammerben összetévesztették célpontjukat, a Fekete Szeptember műveleti főnökét, Ali Hassan Salamehet Ahmed Bouchikhival, egy marokkói pincérrel. A tizenöt fős Moszad különítményből hat személyt fogtak el, ítélték el a norvég igazságszolgáltatás alapján gyilkosságban való bűnrészességért.⁵⁹

A lillehammeri incidens ellenére az izraeli elhárító szervek számos – bizonyított és nem bizonyított – alkalommal alkalmazták a célzott gyilkosság módszerét, azonban merényletek kivitelezése és végrehajtása során mind a célpontok azonosítása, mind a végrehajtás módszerében törekednek a civil áldozatok számának minimalizálására.

56 *Manual on the Rules of Warfare.*

57 *Practice Relating to Rule 1. The Principle of Distinction between Civilians and Combatants – Israel.*

58 *Israel minimizes civilian casualties.*

59 *Calahan, Alexander B.: Countering Terrorism: The Israeli Response to the 1972 Munich Olympic Massacre and the Development of Independent Covert Action Teams.*

A merényletek kiemelt célpontjai az Izrael ellenes terrrorszervezetek katonai szárnyainak vezetői, tervezői, végrehajtói, tehát harcolók.⁶⁰

Másik példaként említhetjük, hogy az iráni atomprogram lassítása érdekében – feltételezhetően – Izrael több alkalommal hajtott végre célzott merényleteket iráni atomtudósok ellen. A módszerek között a mérgezés, motorkerékpárra erősített bomba vagy az egyik legutóbbi esetben, a Mohsen Fakhrizadeh, az iráni atomprogram vezetője ellen 2020-ban elkövetett merénylet esetében előre programozott, robotvezérelt gépfegyveres támadást találunk.⁶¹ Felmerül a kérdés, hogy a diszkriminációs szabály alapján meddig terjedhet az ilyen merényletek legitimitása? Kvázi civil harcolónak számítanak-e az atomtudósok?

A célzott merényleteket számos nemzetközi kritika érte, ugyanakkor az Izraeli Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása szerint ezek a terrorizmus elleni harc legitim módszerének számítanak, azaz a fenti kérdésre az izraeli válasz egy határozott igen.⁶²

Összegzés és konklúzió

Izraeli felfogásban minden fegyveres civil fenyegetést jelent. Az aszimmetrikus hadviselés előretörése miatt és az ellenfelek által alkalmazott gerillamódszerek, valamint a régió speciális biztonsági körülményei okán a hagyományos katonai etikai alapelvek határvonalai elmosódnak, nem feltétlenül értelmezhetőek egyértelműen. A mindkét fél által alkalmazott propaganda, a komplex szituációk és a rendezetlen körülmények miatt az események sok esetben nem kategorizálhatók kézenfekvő módon.

Az aszimmetrikus kihívásokra készülve az IDF számos olyan területen fejlesztette képességeit, amelyek szintén hatással lehetnek a háborús területen élő civil lakosságra. Az IDF elsődleges céljának elérése, azaz Izrael Állam és lakosainak védelme mellett megpróbál – alapvetően nemzetközi nyomásra – lépéseket tenni az ellenséges területek civil lakosságának védelme érdekében. Ugyanakkor Izrael rendszeresen alkalmaz aránytalan erőt. Ennek oka a folyamatosan fennálló fenyegetettség és a régió instabil biztonsági helyzete. Ahogy Yaakov Amidror korábbi vezérkari főnök és Benjamin Netanyahu nemzetbiztonsági tanácsadója fogalmazott: „Kis országgént nem engedhetjük meg magunknak az arányos reakció luxusát.”⁶³ Azonban összességében az akciók tervezését és végrehajtását alapvetően határozza meg a katonai szükségszerűség követelménye. Azaz (1) az IDF által elérendő műveleti területek területek viszonyaira (sűrűn lakott, városias terep), (2) az IDF rendelkezésére álló technikai fölényre és (3) az ellenfelek által alkalmazott taktikára, a vizsgált konfliktusok vonatkozásában a civil lakosságot ért veszteségek úgy tűnnek, elkerülhetetlenek.

60 Például: Mahmoud Al-Mabhouh (Qassam Brigades, a Hamasz katonai szárnyának logisztikáért és fegyverbeszerzésért felelős vezetője) elleni merénylet. Suspected hit squad in Mahmoud al-Mabhouh killing.

61 Bergman, Fassihi 2021.

62 Wilson 2006.

63 Gharib 2011.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Allon, Yigal 1970. *Shield of David – The Story of Israel’s Armed Forces*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Belfer Center 2016. *Deterring Terror. How Israel Confronts the Next Generation of Threats*. English Translation of the Official Strategy of the Israel Defense Forces. Cambridge: Harvard Kennedy School.
<https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/IDF%20doctrine%20translation%20-%20web%20final2.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Bergman, Ronen, Fassihi, Farnaz 2021. *The Scientist and the A.I.-Assisted, Remote-Control Killing Machine*. *The New York Times*, September 18, 2021.
<https://www.nytimes.com/2021/09/18/world/middleeast/iran-nuclear-fakhrizadeh-assassination-israel.html> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Berman, Eli 2011. *Radical, religious, and violent: The new economics of terrorism*. Cambridge: MIT Press.
- Boda Mihály, Rémai Dániel 2022. *A háború áldozatai: a diszkriminációs szabály története és kortárs dilemmái*. *Hadtudomány*, 32 (2): 86–92. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.86>
- Bodies of three missing Israeli teenagers found in West Bank. *The Guardian*, 30 Jun 2014.
<https://www.theguardian.com/world/2014/jun/30/bodies-missing-israeli-teenagers-found-west-bank> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Bose, Sumantra 2007. *Contested Lands: Israel-Palestine, Kashmir, Bosnia, Cyprus, and Sri Lanka*. Cambridge: Harvard University Press.
- Calahan, Alexander B. 1995. *Countering Terrorism: The Israeli Response to the 1972 Munich Olympic Massacre and the Development of Independent Covert Action Teams*.
<https://irp.fas.org/eprint/calahan.htm> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Cohen, Hillel 2015. *Year Zero of the Arab Israeli Conflict 1929*. Waltham: Brandeis University Press.
- Comay, Lavinia John, Cohn-Sherbok, Joan Comay 1995. *Who’s Who in Jewish history. After the Period of the Old Testament*. Oxford: Oxford University Press.
- Cumming-Bruce, Nick 2019. *U.N. Panel Urges Investigation into Israeli Shootings at Gaza Border a Year Ago*. *The New York Times*, March 18, 2019.
<https://www.nytimes.com/2019/03/18/world/middleeast/israeli-shootings-gaza-border.html> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Dayan, Moshe 1976. *Story of My Life*. New York: Da Capo Press.
- Fantz, Ashely 2014. *Why are so many civilians dying in Hamas-Israel war?* CNN, August 6, 2014.
<https://edition.cnn.com/2014/08/04/world/meast/gaza-israel-why-civilian-deaths/index.html> (Letöltés ideje: 2021. 11.29.)
- Fatalities of second intifada according by B’Tselem. WayBackMachine, 2005.
<https://web.archive.org/web/20100105120054/http://www.btselem.org/English/Statistics/Casualties.asp> (Letöltés ideje: 2021.11. 29.)
- Gaza tower housing Al Jazeera office destroyed by Israeli attack. *Aljazeera*, 15 May 2021.
<https://www.aljazeera.com/news/2021/5/15/building-housing-al-jazeera-office-in-gaza-hit-by-israeli-strike> (Letöltés ideje: 2021.11.29.)
- Gharib, Ali: *Is Netanyahu’s New Adviser In The ‘Attack Iran’ Camp?* *LobeLog*, February 23, 2011.
<https://lobelog.com/is-netanyahus-new-adviser-in-the-attack-iran-camp/> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Hijazi, Ihsan A.1989. *Israeli Bomb Hits Lebanon School*. *The New York Times*, March 1, 1989.
<https://www.nytimes.com/1989/03/01/world/israeli-bomb-hits-lebanon-school.html> (Letöltés ideje: 2021.11. 29.)
- Incident in Kafr Qana. Jerusalem: Ministry of Foreign Affairs, s. D.
<https://www.mfa.gov.il/mfa/pressroom/2006/pages/incident%20in%20qana%20-%20idf%20spokesman%2030-jul-2006.aspx> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Israel Attacks Gaza Over Incendiary Balloons; Palestinian Killed in West Bank. *VOX*, July 03, 2021.
https://www.voanews.com/a/middle-east_israel-attacks-gaza-over-incendiary-balloons-palestinian-killed-west-bank/6207813.html (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)

- Israel minimizes civilian casualties. Israeli missions Around the World, 24. 7. 2014.
<https://embassies.gov.il/MFA/FOREIGNPOLICY/Issues/Pages/Israel-minimizes-civilian-casualties.aspx> (Letöltés ideje: 2021. 11. 12.)
- Jamjoum, Lama 2002. The Effects of Israeli Violations During the Second Uprising “Intifada” on Palestinian Health Conditions. *Social Justice*, 29 (3 [89]): 53–72.
<https://www.jstor.org/stable/29768136> (Letöltés ideje: 2021.11.29.)
- Kadish, Alon, Sela, Avraham 2005. Myths and Historiography of the 1948 Palestine War Revisited: The Case of Lydda. *Middle East Journal*, 59 (4): 617–634. <https://www.jstor.org/stable/4330187> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Manual on the Rules of Warfare 2006. IHL Database, Customary IHL, 2006.
https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_il_rule84 (Letöltés ideje: 2021.11.29.)
- Maoz, Zeev 2009. Defending the holy land – A critical analysis of Israel’s security and foreign policy. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Morris, Benny 1986. Operation Dani and the Palestinian Exodus from Lydda and Ramle in 1948. *Middle East Journal*, 40 (1): 82–109. <https://www.jstor.org/stable/4327250> (Letöltés ideje: 2021. 11. 10.)
- Morris, Benny 1993. *Israel’s Border Wars, 1949–1956. Arab Infiltration, Israeli Retaliation, and the Countdown to the Suez War.* Oxford: Oxford University Press.
- Morris, Benny 2004. *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Morris, Benny 2011. *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881–1998.* New York: Knopf Doubleday Publishing Group.
- Nasrallah, Rami 2013. The First and Second Palestinian Intifadas. In Peters, Joel, Newman, David (eds.): *Routledge Handbook on the Israeli-Palestin Conflict.* London: New York: Routledge. 56–68.
- Ofer, Pinhas 1985. The Commission on the Palestine Disturbances of August 1929: Appointment, Terms of Reference, Procedure and Report. *Middle Eastern Studies*, 21 (3): 349–361.
<https://www.jstor.org/stable/4283075> (Letöltés ideje: 2021. 12. 18.)
- Oszetzky Tamás 1984. *Arab–izraeli háborúk 1948–1982.* Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Palestine Media Roundup 2017. Beirut: Palestin Pages Editors. <https://www.jadaliyya.com/Details/34525> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Pillar, Paul R. 2014: Asymmetric Warfare in Gaza. *The National Interest*, July 12, 2014.
<https://nationalinterest.org/blog/paul-pillar/asymmetric-warfare-gaza-10869> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Practice Relating to Rule 1. The Principle of Distinction between Civilians and Combatants – Israel. IHL Database, Customary IHL. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_il_rule1 (Letöltés ideje: 2021.11.12.)
- Rémai Dániel 2014. Izraeli biztonság- és védelempolitika és az izraeli hadsereg 1948 és 1956 között. A térség geopolitikai tényezőinek hatása a modern izraeli hadsereg kialakulására és jellemzőire. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Rémai Dániel 2020: Biztonsági kihívások hálójában, avagy az Izraeli Védelmi Erők esete az aszimmetrikus hadviseléssel. *Honvédségi Szemle*, 148 (6): 16–31.
<https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/163/155> (Letöltés ideje: 2021. 11. 20.)
- Suspected hit squad in Mahmoud al-Mabhouh killing. *The Guardian*, 17 Feb 2010.
<https://www.theguardian.com/world/gallery/2010/feb/16/palestinian-territories-hamas> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)
- Teveth, Shabbatai 1973. *Moshe Dayan: the soldier, the man, the legend.* Boston: Houghton Mifflin.
- The Battle Deaths Dataset version 3.0. Prio, 2021.
<https://www.prio.org/Data/Armed-Conflict/Battle-Deaths/The-Battle-Deaths-Dataset-version-30/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 23.)
- The bombing of the King David Hotel. <https://etzel.org.il/english/ac10.htm> (Letöltés ideje: 2021.11.10.)
- The Dahya Strategy: Israel finally realizes that Arabs should be accountable for their leaders’ acts. The Dahya strategy, according to IDF Northern Command Chief Gadi Eisenkot.
<http://www.ynet.co.il/english/articles/07340L-360586300.html> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)

U.N. agency says 52,000 displaced in Gaza, Amnesty wants war crimes investigation.

Reuters, May 18, 2021.

<https://www.reuters.com/world/middle-east/more-than-52000-palestinians-displaced-gaza-un-aid-agency-2021-05-18/> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)

United Nations Security Council Resolution 101. – Resolution 101 (1953) / [adopted by the Security Council at its 642nd meeting], of 24 November 1953. <https://digitallibrary.un.org/record/112073?ln=en> (Letöltés ideje: 2021. 09. 10.)

Why They Died. Civilian Casualties in Lebanon during the 2006 War.

Human Rights Watch, September 5, 2007.

<https://www.hrw.org/report/2007/09/05/why-they-died/civilian-casualties-lebanon-during-2006-war> (Letöltés ideje: 2021.11.29.)

Wilson, Scott 2006. Israeli High Court Backs Military on Its Policy of Targeted Killings.

Washington Post Foreign Service, December 15, 2006.

<https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/12/14/AR2006121400430.html> (Letöltés ideje: 2021. 11. 29.)

István Gyarmati[✧]

Quo Vadis NATO?

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.19

NATO held its third summit this year. That in itself is remarkable, but the real sensation is that this summit produced, no exaggeration, historic results. It was about time. The Alliance has wasted a number of years, largely because of the complexity and rapidity of the situation, but also due to indecision, internal divisions and let us say it openly, cowardice.

The international security situation, including the European security situation, has changed radically since the last strategic concept was adopted in 2010. Both in political-security terms and in military-technical terms. And NATO has been hesitant to respond.

By way of indication, Russia's departure from the path of cooperation in 2007 was obvious and open. Even before then, it was not sincere in its efforts to democratise and integrate into the European security system, but after 2007 it was clear that it had the opposite ambitions: see Putin's Munich Speech, the attack on Georgia and the annexation of part of its territory, its heavy-handed intervention in the Syrian war, its support for North Korea and, of course, its de facto occupation of Crimea and two provinces of Eastern Ukraine.

Nor has NATO adequately responded to the new challenge posed by China. We could go on incessantly about the inadequate response to Iran's nuclear weaponization and others. But this is also true in the military-technological field, where cyber warfare, drones, hybrid warfare, artificial intelligence and others have emerged, again only indicatively.

However, the unprecedented Russian aggression against Ukraine has had an impact. The Alliance got not only the opportunity, but the very urgent need to take stock of where it stands. The world has radically changed in the past decade and the change was multiplied by the Russian aggression against Ukraine and the war that is still going on with little hope of ending any time soon, as we speak.

NATO has "woken up" from its "brain dead" state and has responded to these challenges with surprising strength. This reaction is clearly visible in the Communiqué adopted at the Summit and in the new Strategic Concept.

KEYWORDS: Madrid Summit, Russian Federation, China, strategic concept

Quo Vadis NATO?

Csúcstalálkozót tartott a NATO. Idén már a harmadikat. Ez önmagában is figyelemre méltó, de az igazi szenzáció az, hogy a legutóbbi csúcstalálkozó, nem túlzás, történelmi eredményeket hozott. Éppen ideje volt. A szövetség elvesztegetett jó néhány évet, jó-

✧ Professor, Ambassador, President, International Center for Development and Democratic Transition Foundation; – CSC, címzetes egyetemi tanár, nagykövet.
i.gyarmati@icdtfoundation.hu

rész a helyzet bonyolultsága és gyors változása miatt, de komoly szerepet játszott ebben a határozatlanság, a belső megosztás, és – mondjuk ki nyíltan – a gyávaság is.

A nemzetközi, és benne az európai biztonsági helyzetben a legutóbbi, 2010-ben elfogadott stratégiai koncepció óta radikális változások mentek végbe. Mind politikai-biztonsági, mint pedig katonai-technikai értelemben. A NATO mindeddig hezitált, hogyan reagáljon ezekre.

Csak jelzésszerűen: Oroszország 2007-ben nyilvánvalóan és nyíltan letért az együttműködés útvjáról. Addig se volt őszinte a demokratizálódási és az európai biztonsági rendszerbe történő integrálódása, de 2007 után pontosan lehetett tudni, hogy éppen ezzel ellentétes törekvései vannak: lásd csak Putin müncheni beszédét, Grúzia (Georgia) megtámadását és területei egy részének annektálását, a szíriai háborúba történő durva beavatkozását, Észak-Korea támogatását, és természetesen a Krim és Kelet-Ukrajna két megyéjének, de facto megszállását.

Nem reagált a NATO megfelelően a Kína jelentette újfajta kihívásra sem, illetve még sorolhatnánk az iráni nukleáris fegyverkezésre történő nem megfelelő reagálást és másokat is. De igaz ez a katonai-technológiai területre is, ahol – szintén csak jelzésszerűen – megjelent a kibernetika, a drónok, a hibrid hadviselés, a mesterséges intelligencia és egyéb.

Az Ukrajna elleni példátlan orosz agresszió azonban megtette hatását. A NATO „fölbredt agyhalott” állapotából és meglepően erőteljesen reagált ezekre a kihívásokra. Ez a reakció jól felismerhető a csúcstalálkozón elfogadott kommunikációban és az új stratégiai koncepcióban.

KULCSSZAVAK: madridi csúcstalálkozó, Oroszországi Föderáció, Kína, stratégiai koncepció

Introduction

It is no exaggeration to say that the Alliance has never faced such a huge number of different challenges at a very wide scale. It is not to suggest that the threats posed by the communist Soviet Union and its satellites in the Warsaw Treaty was a lethal Challenge. This challenge was threatening the end of humankind as we know it, which was very simple to handle. It required a tremendous effort – political and military –, but it was one faceted challenge – unlike today, when threats and challenges are complicated, comprehensive and multifaceted, as never seen before.

A further complicating fact is that the threat during the Cold War was clear and present. There was no way to deny it, whatever discussions and different views emerged between the allies, one fact was clear and undeniable: the task ahead of the Western allies was how to defend Western Europe, which *de facto* also meant, how to defend democracy and the civilized way of life against barbaric threat posed by communism embodied in the Soviet Union. And it was also clear and undeniable that this threat materialized above all in the Soviet threat against Western Europe. Also, it was obvious and therefore shared by most, if not all, that Western Europe and the United States can only counter this threat together: how on Earth could everybody agreed Western Europe was not in the position to defend itself alone, i.e. without the United States. In addition, it was equally plausible that the United States would not be able to defend Europe without the Western European states.

Consequently, whatever disagreements emerged between the Allies during the Cold War, the final conclusion was predetermined: only the strong cooperation between the Allies on the two sides of the Atlantic would do the job.

This situation fundamentally changed in the early 1990s when the Soviet Union and the Warsaw Treaty, thus basically the Communist threat disappeared. The general agreement was – and Fukuyama put it in very tempting words – that the danger of a military confrontation on the continent has disappeared. This, at least, raised the question for the need of such a strong military cooperation between Europe and the United States. Moreover, as the military threat to Europe vanished maybe forever, the need for a strong and institutionalized cooperation between the European states was also put into question. This also means that the existence of a military alliance became questionable.

Without going at this point into details why NATO survived – and survived as a useful tool in the hands of the democratic world, its shortcomings notwithstanding – it is necessary to show what made it possible. Let us go for a moment back in history to the creation of the North Atlantic Alliance. I am sure everybody knows it, nevertheless it is necessary at this stage to point out what was the purpose of NATO at its creation, and how it was put into the text in 1949. The most common description of NATO's purpose comes from its first Secretary General, Lord Ismay. He formulated NATO's purpose as late as 1952: "To keep the Americans in, The Russians out and the Germans down."¹

I only quote it to show that while the genuine intention behind the formation of NATO in 1949 was indeed to meet and counter the Soviet threat, politically it was always clear that NATO's mission was not limited solely to the defence against the Soviet Union. It showed that NATO was looking at each and every enemy in order to decide how to defend its members against any potential threat by the Soviet Union or else.

It must become clear, when we look at the text of the Washington Treaty, first and foremost at its famous, most quoted, and indeed the most important part. It says: "The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations."²

There are two important observations that must be made in this context.

First, going through what most people think, Article 5 does not mean that in case of an attack each and every member will have to commit all its armed forces to common defence. When it says: "Each of them [...] will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area."³ It stipulates though that an attack on any member of the alliance will trigger common defence with the participation of every member state – this is why the decision to invoke Article 5 must be taken by the North Atlantic Council, containing all Member states, by consensus – and every member state will decide individually, if and how it will participate in the common

1 Ismay 1954.

2 The Washington Treaty, Article 5.

3 The Washington Treaty, Article 5.

effort, meaning it may decide to engage its forces, partially or fully, or not, and decide to make a contribution some other way.

The other very important provision of the Washington Treaty is that it does not tell who the enemy is. The Soviet Union is not mentioned once in the Treaty.

Enemy is anybody, who launches “an armed attack is deemed to include an armed attack [...] on the territory of any of the Parties” and “on the forces [...] of any of the Parties”.⁴

This is what kept NATO alive even after the fall of the Soviet Union. Ever since we have made a good use of NATO, whenever a member state, or its interests have been threatened militarily.

Thanks for the wisdom of the founding fathers, NATO remains an important instrument in the hands of its members, and yes, indeed, the community of democratic countries, even of those, who are not members, as they can also count on military assistance from and by NATO. This is the basis on which NATO has functioned since 1949. And this is the basis on which the NATO Summit took some important, this time it is no exaggeration to say: historic decisions.

Let us have a look at the most important decisions of the NATO summit.

The context

The NATO Summit took place in probably the most unstable and most dangerous time since the end of the Cold War. Maybe – with a few exceptions – even since World War II. The challenges and threats started mounting as early as 2007, when Russian President Putin in his speech at the Munich security conference⁵ announced that Russia had not at all been happy with the existing world order and would undertake action – for the time being not specified – to change it. The first proof of this happened as early as 2008, when Russia attacked Georgia and occupied almost 20% of it, Abkhazia and South Ossetia. The West did not – or rather did not want – to understand the message and responded with the “reset” policy. The establishment of the NATO-Russia Council – especially after 9/11 attack in 2001 – was driven by a strong desire to handle Russia as an important strategic ally, especially in fields like anti-terrorism. Even then Russia’s Middle Eastern ally Syria deployed chemical weapons, the use of which the American President Obama declared a “redline”, the West remained under the illusion that Russian policy would continue – and that was also a big mistake as Russian foreign policy has never sought a strategic alliance with the West – it has sought it has sought cooperation where the best cooperation is possible and confronted it only where it is unavoidable. It was only towards the end of Obama’s presidency that the Americans recognized the mistake – which they never acknowledged and tried to correct the policy. Europe was even worse. They enthusiastically supported the reset policy and further increased Europe’s dependence on Russia, especially in the field of oil and gas supply. Consequently, in the political sphere there was no room for change.

4 The Washington Treaty, Article 5.

5 Vladimir Putin’s speech at the Munich Security Conference.

Donald Trump's presidency changed a lot of things, but part of the American administration, notably led by the president himself, continued to look for some reconciliation with Russia's Putin. Even the aggression against Ukraine by invading and annexing the Crimea and then fighting a "hybrid war" in eastern Ukraine, did not change American or European policy too much. Although the Americans and the British started to think, and also did a little to support Ukraine, but hardly was it more than nothing. And with the shameful Minsk Agreements that basically would have rewarded the aggression and punished Ukraine, this policy started to remain in place. Then by the end of the summer of 2021, Russia started massing troops on the Ukrainian border, increasingly clearly preparing for an attack, it was only the Americans who warned that this was not the usual military exercise but a clear preparation for an invasion. Most of Europe did not believe it.

When then Russia indeed invaded Ukraine, the West started waking and step by step started to take sides with Ukraine and support its fight against the Russian invasion.

This, of course, did not convince Putin to become closer to the West – especially as his internal policy became brutally more and more dictatorial, thus put Russia more and more on a confronting path with the West.

In parallel with this, many other challenges and threats occurred. Here we only list them shortly: the rise of China, cyber security, new technologies with special attention to drones, climate change, and so on.

By the time of the NATO summit in mid-2022, the situation had become clear and NATO states agreed in the declaration that the world around them had become unstable and dangerous.

NATO rediscovered de Gaulle's strategy and, at the same time, also came to the conclusion that the threats we have to face are multiple. Here is what the Summit Communique says: "We continue to face distinct threats from all strategic directions. The Russian Federation is the most significant and direct threat to Allies' security and to peace and stability in the Euro-Atlantic area. Terrorism, in all its forms and manifestations, continues to pose a direct threat to the security of our populations, and to international stability and prosperity."⁶

The Strategic Concept

The new Strategic Concept reflects the changes in the strategic environment, the threats and challenges NATO has to face and spells out the answers that the alliance will find to counter those threats and handle the challenges.

The Strategic Concept is a more detailed response, offering what we believe is necessary to maintain Europe's security and stability – or rather, in many respects, what is necessary to effectively deal with both the current situation, which is predominantly defined by the Russian aggression against Ukraine that the Alliance sees as a direct threat to NATO countries, their security and territorial integrity.

6 NATO 2022 Summit Declaration, Madrid.

Moreover, the Russian aggression is a clear and present danger to the existing security structures in Europe and beyond.

By doing so the Strategic Concept spells out NATO's core tasks: "Our new Strategic Concept reaffirms that NATO's key purpose is to ensure our collective defence, based on a 360-degree approach. It defines the Alliance's three core tasks: deterrence and defence; crisis prevention and management; and cooperative security. We underscore the need to significantly strengthen our deterrence and defence as the backbone of our Article 5 commitment to defend each other."⁷

The Strategic Concept continues to go into more details on how these tasks can be achieved and gives the firm assurance that the Alliance will implement those measures as foreseen in the Washington Treaty. By doing it, the Strategic Concept does fulfil its key objective: showing the direction the defence of the alliance and its member states should go to ensure the effective implementation of the three core tasks mentioned in the Concept, thus providing the member states – and also Europe – with a sustainable security structure and stability for the next decade to come.

"While NATO is a defensive Alliance, no one should doubt our strength and resolve to defend every inch of Allied territory, preserve the sovereignty and territorial integrity of all Allies and prevail against any aggressor [...] NATO's deterrence and defence posture is based on an appropriate mix of nuclear, conventional and missile defence capabilities, complemented by space and cyber capabilities [...] To that end, we will ensure a substantial and persistent presence on land, at sea, and in the air, including through strengthened integrated air and missile defence [...] We will continue to enhance the collective readiness, responsiveness, deploy ability, integration and interoperability of our forces."⁸

All this represents so its significant shift from the strategic concept of 2010 and in many respects reminds us of the Strategy of the Alliance during the Cold War. No surprise, as the situation is also more like to the times when the Soviet Union and its allies in the Warsaw Treaty posed a very serious threat to the members of NATO and the entire non-Soviet Europe. Today there is no Soviet Union, but the Russian leader does not give up his dream – a nightmare – to restore it, if not in all terms, but in essence, i.e., in the form of spheres of influence of what the Soviet Union used to be. Of course, Russia is not the Soviet Union and it will never be. Obviously, most of the states that emerged after the dissolution of the Soviet Union do not want and are not willing – and will not – to return to the *status quo ante*.

Being said that, it is not difficult to discover and recognize the similarities: this situation reminds us very much of the Cold War era, when the strongest military power of Europe did threaten the rest of the continent. Moreover, unlike the Soviet Union that never launched a real military attack on NATO countries or its "semi-allies", current day Russia is fighting a bloody war of aggression against Ukraine. Although Ukraine is not (yet) a member state of NATO – nor of the European Union – NATO would betray its own basic principle and endanger its own, as well as its member states' security, if it would not stand up against the Russian aggression. An independent

7 NATO 2022 Strategic Concept, Madrid.

8 NATO 2022 Strategic Concept, Madrid.

Ukraine, its sovereignty and territorial integrity is a key to the security of NATO member states. We must fight this war and defend NATO, in reality, against the direct threat of Russian aggression – be it none-military or military.

NATO is determined to use the entire arsenal at its disposal to achieve the objectives set out in the Strategic Concept. All member states will provide the Alliance with what they have at their disposal in order to support collective efforts, if, when, and how necessary. It will require maintaining and strengthening Transatlantic Cooperation, as – it was the case during the Cold War – it is impossible to provide effective defence against Russian or any other significant threats without maintaining the solidarity and the common military posture between the United States of America and the European Allies. This is particularly true, when it comes to weapons of mass destruction, especially nuclear weapons, as Russia possesses the largest nuclear arsenal of the world and can only be deterred from deploying it if the only comparable nuclear arsenal of the United States supports NATO operations.

To a different extent it is also true to other military assets. Europe can and should make a significant contribution even in the nuclear area by providing the nuclear arsenal of France and the United Kingdom, but there are also other types of threats that can only be met with strong Transatlantic cooperation, such as cyber warfare, drones, submarines, air superiority, etc.

“The strategic nuclear forces of the Alliance, particularly those of the United States, are the supreme guarantee of the security of the Alliance. The independent strategic nuclear forces of the United Kingdom and France have a deterrent role of their own [...] National contributions of dual-capable aircraft to NATO’s nuclear deterrence mission remain central to this effort.

We will continue to invest in our defence against Chemical, Biological, Radiological and Nuclear threats. We will enhance our policies, plans, training and exercises and assess our capabilities to ensure that these requirements are integrated into our deterrence and defence posture.”⁹

Under the current circumstances, the ability and the capacity of NATO member states to resist the threat or even use of force requires enhanced implementation of what Article 3 of the Washington Treaty prescribes. The notion of resilience became a very important part of NATO’s military posture. And resilience is not achieved in a day. This means that NATO and its member states have to focus their efforts on building the necessary capabilities in peacetime to be ready to deter and, if necessary, to counter threats from Russia or any other potential adversary.

“Resilience is a national responsibility and a collective commitment. We are enhancing our resilience, including through nationally-developed goals and implementation plans, guided by objectives developed by Allies together...We welcome the considerable progress on Allied defence spending since 2014. In line with our commitment in Article 3 of the Washington Treaty, we will further strengthen our individual and collective capacity to resist all forms of attack.”¹⁰

9 NATO 2022 Strategic Concept, Madrid.

10 NATO 2022 Strategic Concept, Madrid.

NATO will put special emphasis on (military) conflicts below the level of major war with Russia. Conflict prevention, management and conflict resolution have become a significant integral part of NATO's policy and military posture. There are numerous (frozen) conflicts in Europe that can anytime turn into hot armed conflicts. Especially, when we take into consideration that Russia is increasingly using these conflicts to undermine European security and stability. It is enough to mention the conflict in Transnistria, which is under constant threat by the Russian model for aggression against Ukraine. Russia has played and continues to play an important role to keep the Azeri-Armenian conflict alive. Russia keeps 20% of Georgia occupied as a result of its 2008 aggression against the country. And even in former Yugoslavia, Russia is actively interfering with the situation, notably especially in Kosovo and Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and also lately in Northern Macedonia-meaning the entire Western Balkans.

NATO cannot accept the existence of such conflicts, especially not as a result of Russian interference. Although we have not been able to solve them, and more likely than not, we will have to live with some of these conflicts for quite a few years to come, it is not possible to ignore or avoid playing an active role in managing those conflicts, and wherever possible in solving them.

This will require continued and even increased efforts on the part of the Alliance, including the use of military force when necessary, whether in peacekeeping or peace-enforcing role.

"NATO Allies have a shared interest in contributing to stability and managing conflicts together through NATO. We will continue to work to prevent and respond to crises when these have the potential to affect Allied security. We will build on the unique capabilities and expertise we have acquired in crisis management. To that end, we will invest in crisis response, preparedness and management, through regular exercises and leverage our ability to coordinate, conduct sustain and support multinational crisis response operations."¹¹

Cooperative security has become one of the important tasks of the alliance. It can take many forms, including partnerships that NATO has developed: a significant number of countries can make and do make important contributions to NATO's efforts maintaining security and stability throughout the world. And, probably the most significant and demonstrative form of cooperative security is enlargement. Enlargement has become one of NATO's most important tasks after the fall of the Warsaw Treaty and Communism. It has not only made NATO stronger and more comprehensive in providing security and stability for the entire European continent, but also it significantly contributed to the democratic transition of the former Warsaw Treaty, i.e., Communist countries by helping them to reform their military, both in terms of the establishment of democratic political and civilian control over them and supporting their transition from old-time Soviet-type warfare to modern military posture compatible with NATO's.

11 NATO 2022 Strategic Concept, Madrid.

In this spirit NATO has reaffirmed its Open Door policy meaning that countries that aspire to become members of the Alliance and are able and ready to fulfil the requirements of membership, will continue to be potential members of NATO. The clearest demonstration of this policy was the joining of Finland and Sweden to the Alliance during the Summit.

It does not mean, however, that NATO membership will be available immediately to everyone who wants to become a member. Enlargement will have to respect the framework created by the Washington Treaty and respect the political circumstances of the time. Nobody will have the right of veto of enlargement. It is the sole responsibility of the Alliance, its members and the country concerned, if and when it will become possible to join.

Russia, including eminently the Russian aggression against Ukraine

NATO's Russia policy has undergone a very significant change. Its new Russia started after the democratic changes in Europe in 1989-1990. This was a natural change: as with the dissolution of the Soviet Union and the Warsaw Treaty the threat of an invasion against Europe has all but disappeared. This remained the strategic situation as long as Putin took over the Kremlin. I believe, Putin has never been the "statesman who stabilised Russia", nor wanted he to establish any kind of democracy as we know it in Russia. The first years, however, while Russia was extremely weak, he did not show his real face. It was not before 2007, with his famous speech at the Munich Security Conference, and even more the invasion of Georgia in 2008 that he showed what he really was and what he really wanted. The West, however, continued to nurture the illusion that Russia could become a strategic partner. This illusion guided the West, especially during the years of President Obama, to take some friendly – I think rather naive – steps like the "reset" and the establishment of the Russia-NATO Council.

This Western policy made Putin think that the West was not able, nor willing to take up to fight with him. This was the real mistake the West made, note what many "realists" claim that the West abused the weakness of Russia, or had made promises that it did not fulfil.

Even after the invasion of Georgia the rest did not realize that Putin had changed his policy. Increasingly Russia became more and more aggressive, more and more abusive, more and more threatening its neighbours. The Russian invasion of the Crimea in 2014 and shortly after that the Russian aggression against Ukraine using "hybrid warfare" in Eastern Ukraine, Donetsk and Luhansk, did not wake us up. Yes, Western policies started to change. But the change was rather cosmetic. Moreover, when the West – especially Western Europe, led by France and Germany – decided to alleviate the consequences of the Russian occupation of Eastern Ukraine, the agreements negotiated by the Minsk group and imposed on Ukraine, were rather a weak copy of the Munich Agreement with Hitler.

It took almost until Russia had dispatched its troops in Ukraine, i.e., early 2022, that the rest started to grasp the importance and the danger of Russian policy. American secret service reports that suggested strongly, as early as autumn of 2021,

that the Russian invasion was imminent, were rejected as if the Americans had only been trying to turn Western Europe into enemies of Russia. Dependence on Russian oil and gas continued to grow, especially with the building of the North Stream 2 pipeline that Germany rejected to abandon until the very last moment.

This was the situation NATO found itself in when Russian troops invaded Ukraine. Much to the credit of the United States, Great Britain, and increasingly other western European states - even including neutrals like Switzerland – woke up it started to develop the right policies towards the conflict, towards Russia, by offering slowly but steadily support to Ukraine. We had to walk a thin path between helping Ukraine as much as possible and avoiding a direct confrontation with Russia.

Directly before the summit NATO found itself in a situation that required an urgent and strong response to the Russian aggression. And much to the credit of NATO and its members NATO has found it. Surprisingly quickly and surprisingly united. The Alliance responded by introducing measures that would have been unthinkable a few months ago.

It must be mentioned that the European Union also reacted in a way that many – especially Putin – would not have expected. This has shown that common values continued to bind these two organisations together. It has shown that the European Union, in case of need, is in fact the most important partner of NATO. It has shown that democracies might be slow in reacting, but when push comes to shove, they pick up the fight and stick together. The details are well known. The results of the Russian aggression have been the opposite of what Putin’s intentions were when he took the decision to start a war against Ukraine, and indeed against Europe, against democracy and against a rule-based world order. Although the fight in Ukraine still continues, and it will, in my opinion, for quite some time, we can safely say that although Russia still might be able to make some territorial gains – at least temporarily – it has already lost the war. Ukraine remained a functioning country, the long and controversial process of the building of a Ukrainian nation, basically came to completion, transatlantic relations strengthened in a way that we could only dream about before, instead of undermining the unity of NATO and reducing its influence, NATO became stronger, not the least by the for the earlier unthinkable move for Finland and Sweden to join the Alliance.

Probably the biggest surprise has been the tragic underperformance of the Russian Armed Forces. It became very clear that the much emphasised and advertised military reform was a failure and the hundreds of billions of dollars invested in it did not produce the desired results. The “Wunderwaffe” Russian technology proved to be far from miraculous. They either do not exist, or Russia is not capable of producing them in any significant numbers. In addition, the training, the Military Doctrine and Rules of Engagement of the Russian Armed Forces still build upon World War II experience – obviously with some exceptions. Russia remains basically a “third world country with nuclear weapons”.

It became also clear that it was not only the Russian civilian industry that was based on Western technology, including spare parts, but also the Russian military technology. This means that Russia is not and will not in the foreseeable future be

able to produce high-tech products, including weapons, especially not in sufficient numbers. This will significantly further reduce Russian capability to fight wars like the one in Ukraine. The flipside of it might – I think it will – increase Russia’s reliance on nuclear weapons, which will be a significant negative change, even compared to the Soviet Union.

NATO has played a very significant role in all this and will continue doing so. The effect of Russian aggression will be long-term. It will relegate Russia to a pariah state and reveal the genuine weakness of it. A country that has – again – overstretched and by that making joining of developed, let alone democratic states impossible for decades to come. The main loser of it will be – again – the Russian people.

“The Russian Federation is the most significant and direct threat to Allies’ security and to peace and stability in the Euro-Atlantic area. It seeks to establish spheres of influence and direct control through coercion, subversion, aggression and annexation. Challenge our security and interests [...] NATO does not seek confrontation and poses no threat to the Russian Federation [...] We will continue to respond to Russian threats and hostile actions in a united and responsible way [...] significantly strengthen deterrence and defence for all Allies, enhance our resilience against Russian coercion and support our partners to counter malign interference and aggression. In light of its hostile policies and actions, we cannot consider the Russian Federation to be our partner. However, we remain willing to keep open channels of communication with Moscow.”¹²

Relations to China

This is the first time that NATO has paid special attention to the challenge posed by the People’s Republic of China at such a high level. Rightly so.

One of the biggest challenges, if not the biggest, is the rise of China. The big challenges how to integrate this new superpower in the international world order – that in itself is undergoing a significant change – in such a way that does not lead to war. History shows that the emergence of a new superpower has been the result or the cause of a big war: in today’s world that cannot be the case. NATO has recognised that it is not its mission to be a leader in this process. However, it has also admitted that the Alliance cannot remain outside this process.

Very wisely the Summit has made a clear difference between Russia and China, calling the first a direct threat and the second a challenge. Accordingly, there must be a significant difference how the Alliance handles these two issues.

“The People’s Republic of China’s (PRC) stated ambitions and coercive policies challenge our interests, security and values. The PRC employs a broad range of political, economic and military tools to increase its global footprint and project power, while remaining opaque about its strategy, intentions and military build-up [...] We remain open to constructive engagement with the PRC, including to build reciprocal transparency, with a view to safeguarding the Alliance’s security interests.

12 NATO 2022 Strategic Concept.

We will work together responsibly, as Allies, to address the systemic challenges posed by the PRC to Euro-Atlantic security and ensure NATO's enduring ability to guarantee the defence and security of Allies."¹³

Other threats, challenges and opportunities

The Summit made it clear that there are a lot of other challenges that might become threats to the security of NATO member states. New technologies – such as cyberwar capabilities, drones, laser weapons, etc. – occurred that open new possibilities to make everyday life better, and also offer new possibilities for defence. They might be destabilizing the battlefield. This will require the adaptation of NATO's defence posture, significant investment in the development of these new technologies, including defence against them.

The totally new phenomenon in NATO context is the mention of climate change. NATO, of course, does not play the central role in fighting climate change, but it is essential for the Alliance to take into account considerations relating to it. And it is not only the direct effects that matter for NATO, but also the consequences that might lead to new conflicts, increase migration and other negative effects that NATO must handle.

"We are confronted by cyber, space, and hybrid and other asymmetric threats, and by the malicious use of emerging and disruptive technologies. We face systemic competition from those."¹⁴

"Climate change is a defining challenge of our time, with a profound impact on Allied security. It is a crisis and threat multiplier. It can exacerbate conflict, fragility and geopolitical competition [...] Climate change also affects the way our armed forces operate. Our infrastructure, assets and bases are vulnerable to its effects. Our forces need to operate in more

extreme climate conditions and our militaries are more frequently called upon to assist in disaster relief."¹⁵

Conclusions

It is no exaggeration to suggest that this NATO Summit will go down in history as one opening a new chapter for the Alliance. NATO has undoubtedly played a decisive role in maintaining peace and stability in Europe, and indeed, the entire planet during the Cold War. Very few question that. But after the changes in 1989–1990 many questioned the rationale of the continued existence of NATO arguing that, as it was created to counter the Soviet threat, with that threat gone, NATO's rationale disappeared. Member states continued to insist that the Alliance is still needed, but in reality, they did not devote the necessary attention, including the necessary financing for the Alliance to fulfil its core tasks. This notwithstanding,

13 NATO 2022 Strategic Concept.

14 Summit Communiqué.

15 NATO Strategic Concept.

NATO survived. We found new rationales for its existence and it has proved quite useful on several occasions, like the conflicts surrounding the dissolution of Yugoslavia, the management of the conflicts in Afghanistan and Iraq.

But we all knew that this was not the real thing. Debates on the necessity of its continued existence and its future surrounded NATO all during the 1990s and the 2000s. For a moment, the terrorist attack on September 11th, 2001, raised the opportunity to reinvigorate NATO, as the Alliance reacted very smoothly and quickly: as early as September 12th, the North-Atlantic Council (NAC) declared that the terrorist attack on the United States was an attack on all members. Accordingly, the NAC – first time in its history – unanimously declared that Article 5 was invoked.

It was a very important demonstration that NATO still could be useful, if and when an attack happens. Unfortunately, the unintended consequences were almost devastating. NATO's role as the main deterrent functioned during the Cold War based on the assumption that in case of an attack, not only Article 5 would be invoked – as it indeed happened after 9/11, but that would inevitably lead to actions by all NATO countries, using their available assets in collective defense. After 9/11, however, nothing happened. Article 5 was invoked, but NATO did basically nothing. It became clear that Article 5 itself was an assumption that all member states would act, using their military assets – that assumption existed during the Cold War and served as the basis for an effective deterrence – and not an outright obligation. That unintentionally undermined NATO's credibility as an effective deterrent.

Nevertheless, NATO survived and by today this situation has changed radically. The increased Russian threat that culminated in the aggression on Ukraine made it clear that a military attack on the Alliance cannot be excluded. That then mobilized NATO and led to serious action. We must note that, what NATO and especially NATO members did in response to the Russian aggression was by far not in line with the then still valid NATO Strategy, that was adopted more than ten years ago, in 2010. NATO nevertheless was able to jump over its shadow, *de facto* pushed the old and outdated strategy aside and acted as if the new strategy, that then was only in the planning, would have already been in force.

At the Summit in June then this has been corrected: the New Strategy adopted by the Summit reflects on the new realities, correctly spells out the challenges and threats to NATO and offers strategic guidance on how to respond to them.

“Winston is back” – shouted Churchill when he was appointed as a new member of the British Cabinet. He was back and his influence changed British policy towards Hitler and made a very significant, indispensable contribution to the efforts that led to the Allied powers' victory.

NATO is back – could we shout and be (almost) certain that with that victory over the aggressive, imperialist Russia is secured. But its effects go much beyond that. As the world has been going through a paradigm change from the old Westphalian international (security) order to a new, post-Westphalian order, caused by the fourth industrial revolution and globalisation, the need for security has increased. Threats by states and non-state actors have multiplied, technological development, again, reinvigorated the old competition between offense and defence – and for the time being offense took the lead.

Democracy is under attack, too. An increased number of states is turning towards authoritarian rule and even dictatorship, threatening the very existence of our values. The rule-based international order is on the verge of collapse. In this situation a defensive alliance is indispensable. As “NATO is back”, we now have it. The Summit opened and created the opportunity to make NATO the effective defence structure for democracies in Europe and beyond. But nothing lasts forever. We must, as a first step, translate the Summit’s decisions and guidance into concrete steps, secure the necessary funds for their implementation, and – even more importantly – nurture and further strengthen the Alliance’s unity of thought and unity of action.

SOURCES

- Ismay, Lord Hastings 1954. *NATO. The first five years 1949–1954*. Paris: Palais de Chaillot.
https://archives.nato.int/uploads/r/null/2/1/216977/NATO-The_first_5_years_1949-1954__by_Lord_Ismay_.pdf (Letöltés ideje: 2022. 09. 01.)
- NATO *Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022*.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm (Letöltés ideje: 2022. 09. 01.)
- NATO 2022 *Strategic Concept*.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
(Letöltés ideje: 2022. 09. 01.)
- Vladimir Putin’s speech at the Munich Security Conference. Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. Munich, 2007.
<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/copy/24034> (Letöltés ideje: 2022. 09. 01.)
- The Washington Treaty. In Honor of the 60th Anniversary Of The North Atlantic Treaty Organization*. Washington D.C., 1949.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/history_pdf/20161122_E1-founding-treaty-original-treaty_NN-en.pdf (Letöltés ideje: 2022. 09. 01.)

Katona Magda Nasrin [✦]

Afganisztán a proxy háborúk ősmodellje

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.33

A tanulmány a proxy háborúk definícióját és történelmi kategorizálását követően az alkalmazott kutatási módszerek komplexitását hangsúlyozva ismerteti azokat. Afganisztán unikális sajátosságainak bemutatását követően rámutat arra, hogy miért tekintjük Afganisztánt a proxy háborúk ősmodelljének, ahol az állam is proxy és a szembenálló nem állami szereplők is proxyk. Bemutatjuk, hogyan válik az ország a régió vetélkedő államainak csatateréből a világpólusok nagyhatalmai nyílt- és burkolt konfrontációjának ütköző zónájává. Konklúzióként levonható, hogy az ország különlegessége és sokszínűségének okán, ahol nincsenek megbízható statisztikák, a kutatás nagy hely- és nyelvismeretet, orientalisztikai, biztonságpolitikai ismereteket igényel, ahol nem lehet számítógépes algoritmussal modelleket generálni.

KULCSSZAVAK: proxy háború, komplex kutatások, nem-állami szereplők

Afghanistan is the Archetype of Proxy Wars

Following the definition and historical classification of proxy wars, this study emphasizes the complexity of the applied methods. It presents Afghanistan's unique characteristics, which explains why the country can be considered the archetype of proxy wars, where the state is also a proxy, and non-state actors are acting against it, which are also proxies. Situations are presented, how the battleground of the competing countries in the region turns into the conflict zone of overt or covert confrontations of the great powers. As a conclusion it can be stated that due to the diversity of the country, where there are no reliable statistics and it is impossible to generate models with a computer algorithm, research requires extensive field and language skills, oriental studies, and security policy knowledge.

KEYWORDS: proxy war, complex research, non-state actors

A proxy háború definíciója

A proxy vagy helyettesítő háború fegyveres konfliktus két állam vagy nem állami szereplők között, többnyire aszimmetrikus hadviseléssel vívott alacsony intenzitású fegyveres konfliktus. amely az ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő felek

✦ Igazgató, Afganisztánért Alapítvány – director, Foundation for Afghanistan;
afgfound@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6151-7589

által szított. Akkor tekintünk egy fegyveres konfliktust proxy háborúnak, amikor közvetlen, hosszútávú kapcsolat van külső szereplők és a konfliktusban részt vevő, harcoló felek között. Ez a kapcsolat többnyire katonai kiképzés, fegyverek, egyéb anyagi támogatás, hírszerzési kapcsolat révén történik. Még ha nyilvánvaló is a proxy kiléte, akkor sem mutatkoznak nyíltan, látensnek maradnak. Az igazi beavatkozó felek sokszor nem is válnak ismertté.¹

A proxy háborúk kategorizálása

A proxy háborúk besorolása széleskörű. A szakirodalom ide sorol régebbi fegyveres konfliktusokat is a történelem során, ám Afganisztán az egyetlen állam, amelynek történelme folyamatosan proxy konfliktusok sorozata napjainkig, így a proxy háborúk ősmodelljének tekintendő.

A proxy fegyveres konfliktusok jellegük szerint a következők lehetnek: háborúk, polgárháborúk, függetlenségi háborúk, fegyveres felkelések (sokszor nacionalista vagy vallási színezettel) krónikus instabilitási övezetek kialakítása alacsony intenzitású konfliktusok permanenciája révén, vagy háborúba provokálás fegyveres összecsapások és terrorcselekmények, mézárások révén. Mindezek igen sokféle formában nyilvánulhatnak meg.

A legismertebb proxy háborúk az indokínai háborúk, a 2022-es orosz–ukrán, az ugandai–tanzániai, továbbá a vietnami háborúk. A polgárháborúkra például szolgálhat az angolai, az etiópiai, a kambodzsai, a libanoni, a mozambiki, a nigériai és a szíriai. Nemzeti felkeléseknek tekinthetők például az ogadeni konfliktus, az ukrajnai donbaszi események. Proxy konfliktus övezetek kialakítása fegyveres összecsapások és terrorcselekmények, mézárások révén történik, mint például az iráni–izraeli proxy konfliktus,² az iráni–szaúdi konfrontációk során tapasztalható. Utóbbira például szolgálnak a kongói vagy a darfúri események.

A proxy hadviselés alkalmazásának *motivációi szerint* is kategorizálható.

Proxy beavatkozást indukál sok esetben a harcoló felek képességeinek aszimmetriája. Bizonyos esetekben a harcoló felek konvencionális katonai ereje között fennálló szignifikáns diszparitás arra készteti a gyengébb felet, hogy a vele szövetséges országoktól igényeljen segítséget. Ezek valamelyike fegyverek, kiképzés, anyagi segítség biztosításán túlmenően fegyveres felkelőket és paramilitáris csoportokat támogat. (Például az arab–izraeli konfliktus során.)

Egyes országok, főleg az úgynevezett liberális demokráciák, katonai fölényük ellenére proxy hadviselésbe bocsátkoznak, ha adófizetőik ellenzik a hagyományos háborút. Ilyen reakció a „Vietnam szindróma” vagy „a terrorizmus elleni háború fásultságának szindrómája”. Ilyen eset volt például az Egyesült Államok részéről

1 Mumford 2013.

2 A közel-keleti, arab–izraeli konfliktust a szakirodalom nem feltétlenül sorolja a proxy konfliktusok sorába, ám egyes elemei ebbe a körbe sorolhatók. A bipoláris világrend idején a Szovjetunió és a szocialista tábor által támogatott balos palesztin szervezeteket, mint *Naef Hawatmeh*, *George Habbas* vagy *Abú Nidál* csoportjai. A konfliktus jelen szakaszában elsősorban az Irán által kivittelezett fedett akciókra, a *Hezbollah*, a *Hamasz* és más szervezetek támogatására gondolunk.

a nicaraguai kontrák támogatása, vagy a szíriai polgárháború (utóbbi esetén a különböző, harcoló felek sokak támogatását élvezik).

Negatív nemzetközi reakciók, szankciók elkerülése végett is alkalmazzák az államok proxy erők támogatását.

Nyílt, közvetlen konfrontáció helyett proxy erők alkalmazása terén anyagi megfontolások is szerepet játszhatnak. Irregularis csapatok, felkelők, nem állami szereplők, fejletlenebb katonai erővel rendelkező szövetségesek (fegyverzettel, felszereléssel) támogatása lényegesen olcsóbb, mint csapatok állomásoztatása.³ Ez esetben a sebesülések, az anyagi károk viselése is főleg a szövetségest terhelik.

A biztonsági dilemma esetén katonai intervenció helyett alkalmazott módszer a beavatkozó számára a kedvezőbb kormány hatalomra segítése. Jellemző volt az Egyesült Államok és szövetségesei, valamint a Szovjetunió és a szocialista tábor szembenállása idején globális szinten a hidegháború időszakában, Ilyen regionális szinten a Szaúd-Arábia–Irán vetélkedés a térség országaiban közvetett katonai beavatkozás révén (Afganisztán, Szíria, Jemen).

Külföldi támogatás esetén a konfliktus hossza, intenzitása és skálája nagymértékben növelik a harcoló felek képességeit. Ezt tapasztalhattuk a vietnami háború, Afganisztán, valamint Szaúd-Arábia és Irán közel-keleti vetélkedése során, a terrorizmus elleni háború különböző hadszínterein, az *Iszlám Állam* iraki és szíriai, továbbá a legutóbb közép-ázsiai fellépése során. Ily módon támogatást élvezve, az érintett felek kevesebb hajlandóságot mutatnak a tárgyalásokra és nagyobb károkat okoznak az infrastruktúrában, mint a hagyományos hadviselés. Ebbe a kategóriába sorolható a spanyol polgárháború (1936–1939), a görög polgárháború (1946–1949), a koreai háború (1950–1953), a vietnami háború (1955–1975), a kubai rakétaválság (1962), a nicaraguai polgárháború és forradalom (1961–1990), a libanoni polgárháború (1975–1990), a nyugat-szaharai konfliktus (1975–1991), az angolai polgárháború (1975–2002), a szovjet megszállás elleni afganisztáni háború (1979–1989), felkelés Dzsammu és Kasmir területén (1947-től napjainkig), a második kongói háború (1998–2003), a szíriai polgárháború (2011-től napjainkig), a második líbiai konfliktus (2014–2020) és a jemeni polgárháború (2015-től napjainkig).⁴

A kutatási módszerek komplexitása

Ami a proxy háborúk és Afganisztán tekintetében alkalmazandó kutatási módszereket illeti, nincs könnyű dolgunk.

Az ország különlegesen nehéz geográfiai adottságokkal rendelkező, a nemzetközi érdekellentétek metszéspontjában elhelyezkedő proxy színtérként funkcionáló ütközőállam példátlanul tarka etnikai mozaikkal, igen változatos társadalmi struktúrákkal, ahol az ország súlyos társadalmi-gazdasági elmaradottságát felszámolni szolgáló idegen modellekkel szemben a társadalom igen erős rezilienciát hozott létre, ami archaikus társadalmi struktúrák továbbélését eredményezte.

3 War on the Cheap? assessing the costs and benefits of proxy war.

4 Hughes 2014.

Ezeket feltárni csakis komplex kutatási módszerekkel lehet, egyetlen tudományág partikuláris metodikáját alkalmazva csakis hamis következtetésekre lehet jutni. A kérdés kutatása multi- és interdiszciplináris megközelítést igényel. Nem lehet kizárólag idegen nyelvű források alapján dolgozni, mert azok – még a primer, levéltári forrásaik is – másodlagosnak számítanak. Ismerni kell mindkét államnyelvet, elsődleges hírforrásokat és információs forrásokat kell alkalmazni. Ismerni kell a törzsi, etnikai, nemzetiségi és nemzeti viszonyrendszert, meg kell érteni a társadalom hagyományos elemeinek működését, a prekapitalisztikus struktúrák, a vallási, nagycsaládi, törzsi, etnikai és nemzeti tudat viszonyrendszerét), a törzsi rend, a nemzetévtélés problémáját, a faluközösségek, a nomád gazdálkodás társadalmi jelentőségét, a törzsek haderőként működésének módozatait, jól kell érteni a társadalmi formációk elméletét és gyakorlatban a különböző formációk szinkretisztikus működését, a politikai néprajz, szociálintropológia és biztonságpolitika összefüggéseit, az iszlám vallást. Orientalisztikai ismeretekkel, a biztonságpolitika kutatási módszereivel felvértezve nyúlhatunk csak Afganisztánnal kapcsolatos témákhoz, és tudni kell levéltári anyagot kutatni. Merőben statisztikai adatokra nem lehet hagyatkozni. Afganisztán esetén megbízható statisztikák nem állnak rendelkezésre, az utolsó census 1979-ben az instabillá váló helyzet miatt félbemaradt, a négy és fél évtizedes fegyveres konfliktus, az 1979 óta a világon legnagyobb mérvű külső migráció és belső helyváltoztatás révén nincsenek a lakosságról pontos adataink, csupán megbízhatatlan és sokszor nem érdek nélküli becslések.

Ezért a pusztá adatfeldolgozás, különösen azok alapján számítógéppel új adatok generálása nem alkalmazható. Afganisztánra különösen igaz, hogy csak egymástól független források alapján leellenőrzött és társadalmi összefüggéseiben értelmezett adatok alapján lehet dolgozni.

A proxy hadviselés latens hadviselés. A látencia feltárásának elengedhetetlen módszere, hogy mindenekelőtt a *Qui prodest?* kérdéseire keressük a választ a különböző cselekmények elemzése, értékelése során. Igen fontos az állami és nem-állami szereplők kapcsolatrendszerének bonyolult szövevényének vizsgálata.

A proxy háborúk története Afganisztánban

Afganisztán földjén a proxy háborúk kora nem a Brzezinski-doktrínával kezdődött. Már a Szafavida Perzsa Birodalom is használt helyettesítő erőket India meghódítására. Paradox módon ilyenek voltak Ahmed Sah Abdali (Durrání), az önálló afgán államiság megalapítójának erői is.

Az afgán állam gyengesége annak köszönhető, hogy az egymással vetélkedő nagyhatalmak az országot érdekeiket képviselő, helyettesítő államnak tekintették. Az ország sorsáról az afgánok nélkül döntő nemzetközi egyezmények ütközőállam gyanánt alakították ki területét. Ilyen proxy erő volt a briteknek a brit–indiai birodalom és Afganisztán mezsgyéjén Randzsit Szingh szikh állama, illetve a Szadozaí és a Barakzaí Durrání-klánok belharcait kihasználható, általuk trónra segített emír, Sah Sudzsa, mielőtt még közvetlen gyarmati háborújukat megindították volna Afganisztán megszállására.

Három közvetlen háborút követően proxy erőknek használták a britek az ország félgyarmati függésének véget vető reformer uralkodó, Amanullah (1919–1929) uralmát

megdöntendő keleten a Sinvári törzsi felkelést, valamint Kabultól északra Kúh-i Damán térségében a tadzsik Habíbulláh Kalakáni felkelését a szovjet és német befolyás visszaszorítására. Proxy erőket használt a német császár is Indiát megcélzó „dzsihadjához”, kevés sikerrel, ám a német akcióknak figyelemre méltó magyar vonatkozásai is voltak.

A proxy erők harca az államhatalomért – politikai modellek kísérlete

A perzsa–indiai vetélkedést, majd az orosz–brit rivalizálást felváltotta a szovjet–amerikai burkolt konfrontáció, a hidegháború kontextusában a térnyerésért a térségben folytatott küzdelem, ahol a királyság alatt a két nagyhatalom befolyásának erőviszonyai kiegyenlítettek voltak. A szovjetek, Mohamed Reza Pahlavi sah Iránja és Pakisztán nyugatbarát politikájának ellensúlyozására proxy erők segítségével megdöntötték a királyságot, és hatalomra juttatták a sah unokatestvérét, Daúd Khánt, illetve az ő köztársaságát. Ekkor billent fel az ország területi integritását biztosító igen érzékeny geostratégiai egyensúly. Az Egyesült Államok pedig befolyásának visszaszerzése végett proxy erői révén iszlamista felkeléseket robbantott ki Daúd Khán kormánya ellen 1975-ben, Rabbáni és Hekmatjár vezetésével, akik akciójuk bukását követően Pakisztánba menekültek.

A marxista csoportok 1978. április 27-i hatalomátvétele már nem proxy erőként, hanem történelmi véletlenek sorának következtében történt, amelyek a Szovjetuniót is meglepték, és az események sodrása neki okozta a legnagyobb károkat.

A Brzezinski-doktrína értelmében az amerikaiak a mudzsahid tanzíмок⁵ támogatásával – fegyveres konfliktus kirobbantásával – tartós instabilitást indukáltak Afganisztánban. Az afgán menekültek áradatának Pakisztánba üzésével, majd ott szaúdi csatornákon eljuttatott pénzből vett fegyverekkel – a menekülttáborokban pakisztáni segédlettel – a hadra fogható férfiak katonai kiképzésben részesültek. Pesávarban az afgán menekültek szétszórt csoportjait hét nagy tanzímba⁶ szervezték, hogy „dzsihadjuk” révén „megadják a szovjeteknek a maguk Vietnamját”, továbbá közvetlen fegyveres beavatkozásba sodorják őket a közép-ázsiai országban. Közben az iráni iszlám rezsim is megszervezte a maga proxy erőit, nyolc nagy tanzímba szervezték a síita fegyveres szervezeteket, ők voltak a teheráni Nyolcak.⁷

5 A tanzím jelentése szervezet, mindenekelőtt katonai fegyveres jellegű, amely – azonban – politikai irodával is rendelkezik. A tanzímokat a szovjetek ellen szervezték nagyobb egységekbe. Elsősorban katonai szervezetek voltak, nem rendelkeztek politikai programmal, csak egy közös cél: harc a megszállók elleni harc. Amikor ölükbe hullott a hatalom, 1992 és 2001 után kormányzásra képteleneknek bizonyultak.

6 A pesávári Hetek: Szibghatullah Mudzsaddadí: *Dzsabha-je Nedzsád-e Millí*, Szajjíd Ahmad Gailání: *Maház-e Millí-je Iszlámí*, Maulaví Nabí Mohammadí: *Harakat-e Inqiláb-i Iszlámí*, Burhánuddín Rabbáni: *Dzsamí'át-i Iszlámí*, Maulaví Júnusz Khálisz: *Hezb-i Iszlámí*, Gulbuddín Hekmatjár: *Hezb-i Iszlámí*, Abdul Raszúl Szajjáf: *Ittihád-i Iszlámí* szervezetei voltak.

7 A teheráni Nyolcak: *Hezbollah Afganisztán*, Qarí Ahmad Alí Ghordarwazi: *Hezb-i Naszr*, Abdul Alí Mazári: *Pászdarán-i Inqilab-i Iszlámí-je Afganisztán*, Mohszin Rezaí Akbari: *Harakat-e Iszlámí-je Afganisztán*, Ászif Muhszini: *Súra-je Ittijáf-i Iszlámí*, Szajjíd Alí Bahastí: *Harakat-ilnqiláb-i Iszlámí*: *Naszrullah Manszúr: Ittihád-i Mubarizán-e Iszlámí*, Moszbahzade: *Hezb-i Raad*, Seikh Szajjíd Abdul Dzsá'far Náderí szervezetei 1979–1987 között bontakoztak ki. 1989-ben ezek a tanzíмок beolvadtak a *Hezb-i Vahdatba*.

A maoista csoportokat többnyire a *Dzsamí-át-i Iszlámí* koordinálta, mint északkeleten Badakhsánban, vagy délnyugaton a *Nímrózi Front* esetén.

A medve pedig eltévedt az erdőben és besétált a csapdába. A szovjetek, amikor érdekeltnek tekintették magukat Beludzsisztánban, és az 1979-es iráni események miatt a szovjet párt- és állami vezetés vélelmezte, hogy a szeptemberben az előző vezetőt Núr Mohamed Tarakit puccsal eltávolító Hafizullah Amín, aki nem volt a szovjetek embere, esetleg az amerikai AWACS-felderítőrendszer Iránból Afganisztánba telepítését engedélyezné, ahonnan az amerikaiak lehallgatnák a kazahsztáni rakéta programot, decemberben kis többségű döntést követően közvetlen katonai intervenciót hajtottak végre Afganisztánban.

Nadzsíbullah erői, akik a szovjet csapatkivonás után mindennemű külső segítség nélkül megvédték Dzsálálábád⁸ Bin Laden arabjai, a pakisztáni csapatok és négy pesávári tanzím harcosai ellenében, nem voltak proxyk, már 1986-ban Gorbacsov alatt szakítottak a szovjet tankokkal 1979 decemberében Afganisztánba hozott Babrak Karmal híveivel. A szovjetek, majd az oroszok proxyja a Dzsamí-át-i Iszlámí volt, a Gorbacsov-vezetés nem engedte Masz'údéknak, hogy ők is Dzsálálábadra támadjanak. A Jelcin-kormány ellenben oly annyira együttműködött az amerikaiakkal, hogy az ő proxyja Rabbáni és Masz'úd szervezete, a karmalistákkal összeállt Dzsamí-át-i Iszlámí és annak katonai szervezete, a *Súra-i Nizár* puccsolta meg 1992-ben az ENSZ béketervét,⁹ a sah hazatérését és buktatta meg belső árulással Nadzsíbullah kormányzását, aki nem volt sem báb, sem proxy.

1992 áprilisában ez a belső árulás buktatta meg a szovjet csapatkivonást követően évekig kitartó Nadzsíbullah-rezsimet. A hét pesávári tanzím vezetői hat hónapos rotációs ciklusokban ideiglenes kormány gyanánt kormányoztak volna az államforma kérdéseiben döntő Lója Dzsirga összehívásáig. Hat hónap múltán Mudzsaddadí átadta a kormányzást Rabbáninak, aki már regionális szinten Pakisztán mellett Irán támogatását is élvezte, maga mögött tudva mindkét nagyhatalmat, így megtartotta a kormányzást. Ám a mudzsáhíd tanzímok kormányzásra alkalmatlannak bizonyultak. Belharcaik lerombolták az ország teljes infrastruktúráját. Ez nem mondott ellen a nagyhatalmi céloknak, hiszen a cél nem a régió stabilizálása volt, hanem a Szovjetunió kudarcos kalandba terelése, anyagilag vállalhatatlan fegyverkezési programba kényszerítése, ami végül a Szovjetunió felbomlását eredményezte. Innen ered a berlini falat ledöntő afgán mudzsáhíd hamis narratívája, akik pedig miután megsemmisítő vereséget szenvedtek Dzsálálábadnál, szétszéledőben voltak.

A bipoláris világrend megszűntével a porondon maradt egyetlen szuperhatalom figyelme elfordult Afganisztántól, amely nem cél volt, csupán eszköz. Ettől kezdve 2011. szeptember 11-éig Afganisztán a nagyhatalmi vetélkedés színteréből

8 A két kiráypárti tanzím, Mudzsaddadí és Gailáni szervezetei a szovjet csapatkivonást követően letették a fegyvert, mivel ők csak az idegen megszállók ellen harcolnak, Masz'úd szovjet kapcsolatai nem tették neki lehetővé, hogy csapatai részt vegyenek Dzsálálábad ostromában.

9 A terv, amely Benon Sevan, az ENSZ főtitkárának afganisztáni különmegbízottja nevéhez kötődik, többpárti képviselőkől, régi szakemberekből, mudzsáhídokból széles koalíciós ideiglenes kormány felállítását, általános választások kiírását, a sah hazatérését, alkotmányozó Lója Dzsirga összehívását, nemzeti konszenzus kialakítását körvonalazta. Ha nem puccsolják meg, ez a konstelláció véget vetett volna az ellenségeskedésnek, és megmentette volna az ország infrastruktúráját a pusztulástól.

a régió országai acsarkodásának csataterévé süllyedt. Az ország fragmentálódott, ennek a szétforgácsolódásnak megvannak a maga történelmi okai, továbbá annak is, hogy a fragmentálódás ennek az országnak az esetén nem azonos a széteséssel.

Az afgánok, mivel nemzetté válásuk későn történt, csak 1747-ben alakították meg önálló államukat, amely helyi törzsi dzsirgák és tanácsok¹⁰ alulról építkező horizontális láncolatából álló törekeny állam volt. A helyi közösségek azonban a törekeny szerkezet ellenére nagy ellenálló képességgel rendelkeztek. Az ellenálló képesség a helyi közösségek erejében rejtett és az idegen hódítók elleni harcban erősödött. Ez megnyilvánult az angol–afgán gyarmati háborúk (1838–1842, 1878–1879, 1919), majd a szovjetek elleni harcok (1979–1989) később a nemzetközi koalíció elleni ellenállás (2001–2021) során, amelyek idegen modellek elleni tiltakozást is jelentettek. Utóbbi kohézív ereje akkor is működött, amikor a háborús dúlások következtében a helyi közösségek fragmentálódtak. Afganisztán mai területe a 19. század során soknemzetiségű ütközőállamként alakult ki, hogy elválassza a cári Oroszország területeit a brit–indiai gyarmatbirtokoktól. Ebben az államban az afgán/pastun etnikum alig-többségben van,¹¹ míg többségük Brit-Indiához került. Így jött létre a világ egyik legtarthatóbb etnikai és nyelvi kaleidoszkópja. Afganisztán nemzetiségei és etnikai csoportjai mindmáig nem értek egységes afgán nemzetté, a törzsi, vallási, etnikai és nemzeti tudat különböző fázisaiban vannak.

Az államot a helyi közösségek és a központ közötti ingatag konszenzus tartotta össze, a gyenge állam létét pedig a nemzetközi geostratégiai egyensúly szavatolta. Afganisztánban akkor kezdődtek a gondok, amikor ez az igen érzékeny geostratégiai egyensúly a vetélkedő nagyhatalmak egyikének vagy másikának a javára, ráerőltetett idegen társadalmi berendezkedésekkel, valamelyik irányba kibillent. Afganisztán a proxy háborúk ősmmodellje.

A közel négy és fél évtizedes háborúskodás révén az állam meggyengült, bár archaikus társadalmi szövetei felszakadoztak, mégis az állam archaikus vonásai erősödtek, amely ily módon protoállamnak tekinthető. Ezt az államot a teljes fragmentációtól a társadalom fentiekben említett ellenálló képessége mentette meg, az a reziliencia, amely a tálibok mozgalmát életre hívta, majd másodszor is hatalomra segítette.

A regionális vetélkedés a tálibok fellépésétől (1994. szeptember) első kormányzásuk (1995–2001. november) végéig elsősorban iráni-szaúdi rivalizálásban manifesztálódott. Előbbihez csatlakozott Oroszország és Tadzsiszisztán is. Orosz cégek a táliboknak is szállítottak fegyvereket.

2001. decembere és 2021. augusztus 15. között, a Karzaí, illetve a Ghání kormányok idején a nyugati koalícióval szemben a tálibok harcát hagyományos pakisztáni partnerének kétarcú magatartásán kívül és annak partnere, Kínán kívül már Irán és

10 A dzsirga eredeti értelemben törzsi tanácskozás, noha a parlament két háza (Masráno Dzsirga és Voluszi Dzsirga) és Lója Dzsirga (Nagygyűlés) gyanánt rendkívüli nemzetgyűlés értelemben is használatos, míg az arab eredetű súra szó eredetileg a faluközösségek tanácskozásait, a nem-pastun közösségek tanácsait jelentette. A dzsirga időszakos, a súra állandó. A tálib tanácsok elnevezése súra, utalva arra, hogy a tálibok hiába tradicionalisták, a törzsi intézményekkel szembe helyezkednek.

11 Az ország népességéről és annak megoszlásáról népszámlálás híján csak becslések állnak rendelkezésre, amelyek a pastunok arányát 67% és 35% közé teszik. Mi az 53–55%-os arányt tartjuk a legvalószínűbbnek.

Oroszország is támogatta, ám a szaúdi koalícióval (Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírátság és Egyiptom) vetélkedő Katar is. 2013-tól az afganisztáni tálibok Dohában nyithattak meg – *de facto* – külképviseletük gyanánt működő politikai irodát. A katarai közvetítés a tálibok számára a nyugati világ, elsősorban az amerikaiak felé kommunikációs csatornául szolgált és szolgál jelenleg is.

Hatalomra kerülésüket követően felszakadozni látszik a tálibok egysége. Míg a *Hakkáni-hálózat* esetén továbbra is a pakisztáni befolyás érvényesül, a Haibatullah emír környezetében található konzervatív kandahári sejkék a legkonzervatívabb szaúdi vallási körök hatása alatt állnak, addig a dohai csoport – Barádar mollah, Abbász Sztanikzaí, Zabihullah Mudzsáhíd köre – az eltelt évtized során igen sok diplomáciai fogást elsajátított, igyekszik sokirányú külkapcsolatokat kiépíteni. Ezért a pakisztáni befolyás ellentételezésére Indiával is és a pakisztáni kormány belső ellenfeivel a *Tehreek-e-Taliban-i Pakisztánnal (TTP)*¹² és más szervezetekkel is, nem utolsósorban Kínával, Oroszországgal, Iránnal, sőt az iráni és pakisztáni kormányok ellen harcoló belúdzs nacionalistákkal is együttműködik. Az amerikai szövetség (Katar és Törökország) pedig ennek ellensúlyozására és a közép-ázsiai térszerzés érdekében a tádzsik, üzbég és ujjur szélsőséges csoportokat igyekszik kivonni a tálibok oltalma alól és az *Iszlám Állam-Khorászán* ernyője alá terelni. Különösen azóta folyik az „iszapbirkózás” ennek a célnak érvényesítése végett, amióta Amrullah Szálih, a Gháni-kormány volt alelnöke az *Iszlám Állam-Khorászán de facto* katonai vezetője gyanánt tevékenykedik, és amerikai kapcsolatait is felhasználva előbbi megjelent északon a közép-ázsiai köztársaságok orosz kapcsolatainak megrendítését célzandó, és elhódítja északon a tálibok politikai kizárólagosságával elégedetlen észak, nem-pastun tálib parancsnokokat.

A nem állami proxyk

Itt jutottunk el az állami szereplő proxyk és az állami szereplővé változó proxyk problematikájától a proxy nem állami szereplőkhöz. Afganisztánban az ENSZ-bebecslések¹³ (ha statisztikának nevezik őket, akkor sem többek bebecsléseknél) szerint mintegy 22 fegyveres csoport tevékenykedik, a legtöbbjük külföldi.

Maguk az afgán tálibok – noha kétszer is megkaparintották az államhatalmat, állami szereplőkké válva is a nem állami szereplők tulajdonságaival rendelkeznek. Ők a Hakkáni-hálózattal együtt a nem állami szereplőkből állami szereplővé váló proxyk.

A tálibok

A tálibok a szunnita iszlám hanafi irányzatának deobandí iskoláján alapuló fundamentalista, militáns iszlamista mozgalom, amely elsősorban katonai szervezet.¹⁴ Az ország délkeleti részén a Ghilzaí törzsszövetséghez tartozó Zadrán-törzs körében 1973 előtt a királyság alatt is léteztek tálibok. A Hakkáni-klán is ide tartozik.¹⁵

12 A Tehrik-e Taliban Pakistan (TTP) egy 2007-ben alakult militáns hálózatokból álló szövetség, amely a pakisztáni hadsereggel szembeni ellenzék egyesítésére jött létre.

13 Clifford Chance 2022.

14 A tálib szó arabul tanulót jelent, szeminarista és tudáskereső értelemben használatos.

15 Katona 2022.

Katonai szervezetté 1994 szeptemberében a kandahári tartományban a szovjetek elleni harc veteránjaiból alakult, főleg Kandahár, Uruzgán és Helmand tartományokból származó, a nyugati nagy törzsszövetséget alkotó Durráni pastunokból.¹⁶ 1994 októberében Kandahár tartományban volt szeminaristák fegyvert fogtak Omár molla vezetésével a zsarnok hadurak ellen, a Nadzsibullah-rezsim 1992-es bukását követő káosz, a mudzsáhidok belharcai, a helyi vezetők rémtetteinek felszámolására. Vezetőinek zöme Maulaví Nabí Mohammadí *Harakat-Inkiláb-í Iszlámi* tanzímjának tagja volt.

Benazir Bhutto akkori pakisztáni miniszterelnök belügyminisztere, Naszrullah Babar segített a tálibok katonai gerincének kialakításában a kereskedelmi útvonalak és a közép-ázsiai szénhidrogénekhez való hozzáférés biztosítása végett. Pakisztán a TAPI-földgázvezeték megépítésében volt érdekelt, ami a türkménisztáni földgázt vezette volna az Indiai-óceánig. Ehhez stabil Afganisztánra volt szükség. A tálibok a vezeték tervezett útvonala mentén végezték hódításait.

1994. november 3-án uralmuk alá vonták Kandahárt. 1995 elejére 12 tartományt tartottak ellenőrzésük alatt. 1995. szeptember 5-én elfoglalták nyugaton Herát, 1996. szeptember 6-án keleten Dzsálálábádot. Szeptember 27-én bevették a fővárost, Kabult. 1994–1998 között uralmuk alá vonták az ország területének mintegy kétharmadát.

A hódítások többnyire harcok nélkül történtek. A mudzsáhidok kegyetlenkedéseit megfelelő lakosság örömmel fogadta őket. A városok feladása már akkor is háttéralkuk révén történt, de 1995 és 2001 között a tálibok offenzívái megtorpantak az etnikai határoknál. Miután 1997-ben megszerezték a kunduzi tartomány feletti ellenőrzést, 2001-ig Afganisztán mintegy 85%-át tartották uralmuk alatt. Azonban Badakhsán tartományt és a Pandzsír völgyét, ahol nem élnek pastunok, nem sikerült meghódítaniuk. Ez tanulsággal szolgált nekik a 2021-es stratégiájuk megtervezésénél.¹⁷

Kérdés, hogy a tálib mozgalom mennyire egységes, és mennyire tekinthető a tálibok proxy erőnek napjainkban? A Hakkáni-hálózat még mindig a tálib mozgalom szerves része. A Tajjib Agha nevével fémjelzett Irán-barát csoportjuk hamar felmorzsolódott. A Haibatullah emír körül összpontosuló konzervatív sejkek elsősorban szaúdi befolyás alatt állnak, míg Hakkániék és Amír Khán Muttaqí képviselik leginkább a pakisztáni érdekeket, ellenben az Abdul Ghání Barádar, Amír Abbász Sztanikzai, Zabihullah Mudzsáhíd nevével fémjelzett dohai csoport egyre függetlenebb.¹⁸ Ők ma már nem tekinthetők proxyknak.

A Hakkáni-hálózat

A Hakkáni-hálózatot eltérő eredete, proxy státusza és külföldi szervezeteket befogadóképeségének okán ismertetjük külön, de merényleteik elemzésénél vagy egyéb tevékenységük értékelésénél nem sorolhatók önálló statisztikai kategóriába.

A legradikálisabb, keményvonalas ellenálló csoport. Dzsáláluddín Hakkáni vezetésével 1970-ben a királyság elleni harc végett – Paktia tartományban – a Ghilzai

¹⁶ Afghanistan Political Parties and Insurgent Groups 2001–2013.

¹⁷ Giustozzi 2021.

¹⁸ Watkins 2020.

törzsszövetséghez¹⁹ tartozó pastunokból alakult. A CIA által akkoriban a leginkább támogatott szervezet volt.²⁰ Hakkáni a sikertelen iszlamista felkelés bukását követően 1975-ben Pakisztánba menekült, ahol a pakisztáni titkosszolgálat, az ISI támogatását élvezte.²¹ Ott, Akora Khattakban megalapította hírhedt militáns szemináriumát, a *Dar Ul-'Ulúm Hakkánijá-t*.²²

A szovjetek elleni harc megszervezésekor, 1980-ban tagolódott be a *Hezb-i Iszlámí* Maulaví Júnusz Khálisz szervezetébe. 1995-ben csatlakozott a tálibokhoz. Dzsálaluddín Haqqáni 1996–2001 között a tálib kormány törzsi és határügyi minisztere volt. 2002-ben nem fogadta el a Karzaí elnök által felajánlott miniszterelnöki posztot.²³ 2018. szeptember 3-án bekövetkezett halálát követően fia, Szirádzsuddín Haqqáni áll a szervezet élén, aki a jelen tálib kormány ügyvivő belügyminisztere. Többször fegyveres konfliktusba került Barádar molla csoportjával. Hakkáni szervezete volt az egyetlen pesávari tanzím, amelynek kötelékeiben 1980–1992 között külföldi harcosok harcoltak.²⁴ Abdullah Azam az *Al-Káida* alapítója és társai, csecsenek, a pakisztáni *Dzsaís-i Mohammadí*, *Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (Nazhat-i Iszlámí-je Uzbekisztán)*, a *Laskar-i Taiba*, és a későbbi TTP-elemei, valamint Gul Bahadur csoportja voltak a szervezetei tagjai.²⁵ 2001 decemberében ők segítették Bin Láden szökését a Tora Borán át Pakisztánba.²⁶

Mintegy 12–15 ezer harccsal rendelkezik.²⁷ A pakisztáni Miram Sah térségében Szaraí Darpa Khel és Danda Darpa Khel térségében található kiképző táboraik²⁸ 2001 után újraszerveződtek. Négy komponensből áll: előbbieken kívül a *Hezb-i Iszlámí Khálisz* frakciójából lemorzsolódtak, Észak-Vazirisztánban szakadár tálib csoportok, valamint külföldi harcosok is csatlakoztak hozzájuk.

Ez a szervezet Iránhoz is közel került. Az iráni kormány 2011-től a fegyverszállításon kívül az amerikaiak elleni, illetve a határos folyókon épülő gátak lerombolását célzó merényleteket finanszírozott.²⁹

A Hakkáni-hálózat képviselői tagadják a hálózat létezését. Azt állítják, hogy nem különböznek a táliboktól. 2016-ban Hakkániék összebékítették a tálibokat az Al-Káidával. 2015-ban a pakisztáni kormány betiltotta a Hakkáni-hálózatot,³⁰ amelyet azonban az ISI továbbra sem szűnt meg támogatni.

19 A Ghilzaí törzsszövetség a keleti pastun törzsek konglomerátuma, az uralkodókat adó nyugati, Durráni törzsszövetség történelmi ellenlábas. A keleti pastun törzsek kohézívabbak, mint a fragmentáltabb, gyengébb Durráni törzsek. A háborús évtizedekben is kevésbé foszladozott törzsi szerkezetük.

20 Coll 2004.

21 Siddiqui 2011.

22 Katona 2022.

23 Shahzad 2011.

24 Rassler, Brown 2011.

25 Rassler, Brown 2013.; Giustozzin, Al Aqeedi 2021.

26 Bergen 2009.

27 Gopal, Mansud, Fischman 2010.

28 Gopal 2009.

29 Giustozzi, Bezhan 2020.

30 Mehreen 2015.

A hálózat tagjai kábítószer, fegyver- és embercsempészettel foglalkoznak. Ez a szervezet honosította meg a látványos öngyilkos merényleteket afgán földön. Az Egyesült Államok terrorszervezeteket tartalmazó listáján szerepel.

Külföldi szervezetek

A tálibok ígéretei ellenére ma már mintegy 22 külföldi terrorszervezetnek tekintett fegyveres csoport tevékenykedik Afganisztánban jól demonstrálva, hogy az extremizmus marginalizált közösségekben fejlődik, és szemléletes példája annak, hogy militáns csoportok hogyan aknázzák ki a vetélkedő regionális államok komplikált kapcsolatait.

Az Al-Káida

Bin Ládénék 1996-ban Szudánból tértek vissza Afganisztánba meghívás nélkül. Kezdetben Burhánuddín Rabbáni vette őket pártfogásába. Bin Ládénék harmadik ország polgárai elleni dzsihádot hirdető fatváit zavarták a tálibokat.³¹ 1998-ban a kenyai és tanzániai amerikai nagykövetségek elleni merényletekkel vívta ki Bin Laden az Egyesült Államok kormányának haragját. 1998-ban az amerikaiak támadást intéztek az Al-Káida afganisztáni kiképzőközpontjai ellen.³² Mindennek következtében a tálibok és az Al-Káida közötti viszony hűvössé vált. Később a tálibok a pastun törzsi vendégjogra hivatkozva mégis visszautasították a Bin Laden kiadására irányuló szaúdi kérést.³³

Bin Ládén segítette a tálibok 055-ös dandárjának kiképzésében az egykor a szovjetek ellen harcoló arabokból, akiket 1997 és 2001 között integráltak a tálibok soraiba, ahol mintegy 2500 arab harcolt. A táliboknak nem volt közük a szeptember 11-i merényletekhez, ezt üzeneteiben Bin Ládén is elismerte.³⁴ 2001-ben a tálibok tárgyalásokat folytattak az amerikai kormány képviselőivel, miszerint megszakítják a kapcsolatot az Al-Káidával és minden terrorszervezettel, kiűzik a területükre beszivárgó Al-Káida kémeket.³⁵ 2011-ben egyes források azt állították, hogy a tálibok és Bin Ládénék kapcsolata már a szeptember 11-i támadások előtt megszakadt.³⁶

2009-től a tálibok titkos tárgyalásokba bocsátkoztak az amerikaiakkal, vállalták, hogy sem az Al-Káida, sem más terrorszervezet nem térhet vissza Afganisztánba.³⁷ 2012 júliusában az Al-Káidát rájuk mért csapásnak, sőt amerikai kémeknek nevezték.³⁸

31 A fatva vallási parancs, útmutatás.

32 Míután 1998. augusztus 7-én az Al-Káida csaknem szimultán öngyilkos merényletet követett el Kenyában Nairobin és Tanzániában Dar Esz-Szalamban az amerikai nagykövetségek ellen, Clinton elnök 13099-es végrehajtási parancsára megkezdődött az *Indefinite Reach* művelet, csapást mértek az Al-Káida khartoumi vegyi üzemére, valamint az US Columbia hadihajtóról kilőtt 65–70 Tomhawk cirráló rakétával Afganisztánban a Khoszt tartomány Zsavar Khili mellett található Al-Badr 1 és Al-Badr 2 kiképző táboraira. Ez volt 2001. szeptember 11-e előtt az egyetlen amerikai megtorló csapás az Al-Káida ellen.

33 Wright 2007.

34 Stenensen 2016.

35 Robertson 2008.

36 Linschoten, Kuehn 2014.

37 Katona 2022.

38 Michael 2012.

Miután egyre megtorpantak az amerikai kormány és a tálibok közötti tárgyalások, Hakkániek 2016-os közvetítését követően a tálibok és az Al-Káida között, a nemzetközi terrorszervezet fokozatosan visszaszívárgott Afganisztánba.³⁹ 2020 júliusában egy ENSZ jelentés szerint vezetőjükkel Zaváhírvél egyetemben már az ország 12 tartományában jelen voltak 400–600 harccsal⁴⁰ Zaváhírvél 2022. július 30-án kabuli otthonában precíziós dróncsapás végzett. A Kabul szívében Sérpurban található villa, ahol az Al-Káida vezetője tartózkodott, Szirádzsuddín Hakkáni tálib ügyvivő belügyminiszter vendégháza. A csapásra azt követően került sor, hogy Badzsza pakisztáni vezérkari főnök Washingtonban tárgyalt.

A tálibokhoz csatlakozott nem-pastun parancsnokok hazarák, üzbégek, tadzsikok, valamint külföldi csoportok, jelentős szerepet játszottak az északi területeknek a tálibok kezére kerülésében.

A belúdzs Dzsundullah

2003-ban alakult, hogy Iránban a beludzszok jogaiért, sőt függetlenségéért Szisztán-Beludzsisztánban harcoljon a síita teokrata iráni állam ellen. 2005-ben merényletet kísérelt meg Ahmadinezsád iráni elnök ellen. 2010-ig radikális vallási nacionalistáknak tekintették őket.⁴¹ 2010 februárjában az iráni hatóságok rejtélyes körülmények elfogták a szervezet vezetőjét Abdul Malik Rigi-t, majd júniusban a teheráni Evin börtönben kivégezték. Ám a szervezet nem szűnt meg, sőt egyre radikálisabb merényleteket hajtott végre. Vélelmezett pakisztáni állami és szaúdi kapcsolatain túlmenően ezt követően tett szert Al-Káida nexusokra. Kapcsolatban áll a *Laskar-i Dzsangví* szervezettel is, amely a pakisztáni állam ellen küzd. 2012-től neve *Dzsafs ul-Adl* (Az Igazság Serege) lett. Régóta kapcsolatban áll az afganisztáni tálibok közül a helmandi kábítószer termelők csoportjával. 2021-ben Farah, Helmand, Nímroz és Herat tartományokban részt vettek a tálibok hatalomra segítésében.

A Harakat-e Anszár-i Iran

Az Al-Káidához köthető radikális szunnita beludzsz szervezet pakisztáni kötődéssel. Mintegy kétszáz harcosa harcolt az afgán tálibok kötelekeiben, akik most határőrizetet látnak el, vagyis a kábítószer útvonalakat ellenőrzik.

A Laskar-i Dzsangví

1996-ban a pakisztáni *Szepáh-i Szahaba* egyik frakciójából önállósult. Deóbandí, síita ellenes szervezet, amely egymáshoz lazán kötődő sejtekből áll.⁴² Központja a pakisztáni Karacsí. A pakisztáni tálibok (TTP) különböző frakcióival együttműködnek,

³⁹ Katona 2022.

⁴⁰ Al-Qaeda active in 12 Afghan provinces UN Report.

⁴¹ Demichelis, Maggiolini 2017.

⁴² Külső sejtje a *Laskar-i Dzsangví Al-Álamí*, a többi sejtet Ászif Csamtú csoportja, Akram Lahóri csoportja, Naím Bukharí csoportja, Qari Zafar csoportja, valamint Qari Sakíl csoportja alkotják.

a legtöbbjüknek Al-Káida kötődése is van. 2009-ben a pakisztáni hadsereg összhaderőnemi parancsnokságára támadtak. 2003-tól a State Department külföldi terorszervezetek listáján található.

A Laskar-i Tajjiba

1985-ben az afganisztáni Kunar tartományban kezdett tevékenykedni. Hafiz Szajjíd, Júszuf Azam és Bin Laden alapították. India-ellenes szervezet, a 2008-as mumbai merénylet kivitelezője. Az ENSZ BT 1267-es határozata nyilvánította terorszervezetté. 2019-től nevét *Dzsami'át ud-Dava*-ra változtatta. A pakisztáni Muridke mellett Lahórhoz közel, a szintén pandzsábi Nousehra közelében, valamint pakisztáni Kaszmír területén Muzaffarabad körzetében vannak kiképző táboraik. A muridkei tábor az Afganisztánba igyekvő harcosok tranzit tábora gyanánt szolgál. Afganisztáni bázisaik Paktia tartományban a Muaszkar-i Tajjiba és Kunar tartományban a Muaszkar-i Aksza. Fülöp-szigeteki, bosnyák, csecsen, és a Közel-Kelet számos országából származó harcos található soraikban.⁴³

A Szepáh-i Szahaba Pakisztán

A *Dzsami'át-i Ulema-i Iszlám (JUI)* szervezetéből vált ki 1985-ben az *Andzsuman-i Szepáh-i Szahaba* Haknaváz Dzsangví és Zia Úr-Rehman Farúqi vezetésével. Deóbandi radikális militáns csoport. 1996-tól belőle alakult a Laskar-i Dzsangví. Jelenlegi vezetője Qarí Husszein a Szepáh-i Szahaba Pakisztán soraiból toboroz tálib harcosokat Afganisztánba.

A Tehrik-i Taliban-i Pakisztán (TTP)

A pakisztáni tálibok szervezete a Tehrik-i Taliban-i Pakisztán 2007-ben különböző pakisztáni tálib csoportok ernyőszervezeteként alakult. Vezetője Beitullah Menszúd 2007-ben életét vesztette. Következő vezetőjük Hakimullah Mehszúd meggyilkolását a pakisztáni titkosszolgálatlaltal szoros kapcsolatban álló Hakkáni-hálózatnak tudják be a szervezet tagjai, ezért meggyilkolták Naszruddín Hakkánit. 2021-ben a pakisztáni kormány képtelen volt meggyőzni az afgán tálibokat, hogy szakítsanak a TTP-vel, a pakisztáni tálibokkal. Al-Káida nexusal rendelkeznek. 2011-ben New Yorkban a Time Square-n elkövetett merénylet hozzájuk kötődik. Al-Káida franchise-nek tartják szervezeteiket. Katonai szárnyuk, a Gházi dandár volt felelős az iszlababadi Lal Maszdzsid elfoglalásáért.

Beitullah Mehszúd vazirisztáni önálló tálib szervezete adott menedéket a törzsi sávon az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom harcosainak és vezetőjének, Tahir Juldasevnek.

2020 júliusa és novembere között Andzsad Farúqi csoportja, a *Músza Sahhání Karván*, a Mehszúd tálibok, a Badzsaúr tálibok, Szvátban Maulaví Faqír csoportja, valamint

43 Abu Zahab, Olivier 2004.

a *Dzsami'át Ul-Ahrár* és a *Hizb-i Ahrár* szervezetek szorosabbra fűzték szövetségüket. Csatlakoztak hozzájuk pandzsábi tálibok is. A kelet-afganisztáni Kunar és Khoszt tartományokban vannak táboraik, a pakisztáni légierő 2022. április 16-án ezeket bombázta.

Az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (Nazhat-i Iszlámi-je Uzbekisztán)

1991-ban a Fergána-völgyből származó Tahir Juldasev és Dzsuma Namangáni által alapított militáns iszlamista szervezet Iszlám Karimov rendszerének megdöntésére. Elődje az *Adolat (Igazság)* mozgalom volt. Juldasev a tadzsikisztáni polgárháborúban harcolt 1992–1995 között. Az 1995–1998 időszakában a pakisztáni Pesávarban élt, ott lépett kapcsolatba Bin Ladennel és az afgán arabokkal. Kapcsolatban állt az afgán tálibokkal és az Al-Káidával is. 1999–2000 között Tadzsikisztánból és Észak-Afganisztánból harcosaik be-betörték Kirgizisztán területére. 2001-ben Namangánival amerikai légitámadás végzett. Harcosai a törzsi sávra menekültek, ott a pakisztáni hadsereg és a NATO erői ellen harcoltak.

2005-ben az *Iszlám Dzsihád Unió* és a *Katbat-i Imám Al-Bukharí* szervezetek szervezték újra. Miután 2009-ben Juldasevvel amerikai drón végzett, Hakkániék észak-vazirisztáni MírAlí és Miran Sah közelében található táboraiba húzódtak. 2007-től a tálibok soraiban harcoltak. Soraikban ujjurok a kirgizisztáni és üzbegisztáni diaszpórából, valamint csecsenek, kazahok, kirgizek, rohingyák, tadzsikok találhatóak. 2009-től vezetője Uszmán Gházi. 2014-ben ők támadtak a Karacsi repülőtérre. 2015-ben Uszmán Gházi visszatért Afganisztánba. 2015-ben szervezetük az Iszlám Állam-Khorászánhoz csatlakozott.

Szervezetük segítette a táliboknak megvetni a lábukat Afganisztán északi részén, 2022 januárjában a tálib hatóságok Maimanában letartóztatták Makhdúm Alam afganisztáni üzbég tálib parancsnokot, ezt követően a régióban etnikai színvetű zavargások törtek ki.

A Dzsami'át-i Anszarullah Tadzsikisztán

2010-ben alakult, vezetője Amriddín Tabarov volt. A Tadzsikisztánnal közös határátelkelőhelyek elfoglalásában együttműködtek a tálibokkal. Badakhsán tartomány öt, Tadzsikisztánnal határos körzetének Kulf Ab, Khwakan, Maimay, Naszay, Sekay biztonságáért ők felelnek, Darváz járás biztonsági főnöke Arszalan Makhdúm vagyis Mohamed Sarifov az ő emberük. Az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalommal, az Al-Káidával és a tálibokkal áll ez a szervezet kapcsolatban.

Az Iszlám Állam-Khorászán

2015-ben dél-ázsiai terjeszkedési céllal Pakisztán, India, Banglades, Burma célpontokkal alakult, de ma már elsősorban a közép-ázsiai térségre fókuszál. Katonai szárnya, az *Anszar Ghazwat Al-Hind* Kasmírban folytat dzsihadot. Irakból, Szíriából, Pakisztánból, Üzbegisztánból harcosok érkeztek Afganisztánba, többnyire malajziaiak, mianmariak, bangladesiek. Az alapító Hafez Szajjid 2016-ban életét vesztette. Jelenlegi vezetője Abdullah Orokzaí.

2014-ben Abdul Latif Khadem tálib parancsnok Irakba látogatott, Akhtar Manszúr emír együttműködési készségét tolmácsolta Abú Bakr Al-Baghdadí kalifának az Iszlám Állam vezetőjének. Ennek ellenére júniusban harcok törtek ki a kelet-afganisztáni Nangarhár tartományban a tálibok és az Iszlám Állam-Khorászán harcosai között. Augusztusban az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom átállt az Iszlám Állam dél-ázsiai szervezetéhez, az Iszlám Állam-Khorászánhoz. A kelet-afganisztáni Nangarhárban nem sokáig terjeszkedhetett, mert a Sinvári törzsi milícia, az arbakai kifüstölte őket szinte az egész tartományból, csak Ácsin járásban maradt egy szerény menedékük. Zabulban az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom harcosai és a tálibok között fegyveres összetűzések robbantak ki. Ezt követően előbbieket áttették székhelyüket északra az Üzbegisztánnal és Tadzsiszisztánnal határos körzetekbe. Jelenleg bázisuk északon Dzsauzdszán tartomány Darzáb térségében, illetve Qari Hikmat parancsnoksága alatt, Kunduz tartományban található. Keleten Nangarhar, Kunar és Paktia tartományokban mintegy háromezer harccsal rendelkezik. Rivalizálásuk ellenére még mindig periférikus kapcsolat fűzi őket a tálibokhoz a Hakkáni-hálózat révén.

2019–2021 között közösen hajtottak végre több látványos támadást Afganisztánban. 2022 júniusában, afgán földről 107 mm-es rakétákkal lőtték Üzbegisztán és Tadzsiszisztán területét. Észak-afganisztáni parancsnokuk Gulmurad Halimov, a szovjet belügyi kommandó, az Omon volt ezredese. Az Iszlám Állam-Khorászán aktivistái a dzsihád elárulóinak, luxushotel harcosoknak tartják a tálibokat. A tálibok Oroszország, Irán, Kína, és a közép-ázsiai köztársaságokkal az előző uralmuk időszakánál lényegesen pragmatikusabb viszonyt szeretnék eltéríteni, támadásaikkal elidegeníteni Üzbegisztánt és Tadzsiszisztánt az afgán táliboktól, pakisztáni célpontok mellett egyre inkább figyelmük a közép-ázsiai köztársaságok felé fordul, megvetik a lábukat Afganisztán északi részén, kihasználva az északi nem-pastun tálib parancsnokok elégedetlenségét a tálib központi vezetés politikájával.⁴⁴

Jelenleg az Iszlám Állam Khorászán ernyője alá a TTP szervezetei, a *Laskar-i Taiba*, Laskar-i Dzsangvi, valamint egyre inkább közép-ázsiai szervezetek a *Dzsami'at Anszarullah Tadzsiszisztán*, az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom és a *Kelet-Turkesztáni Iszlám Mozgalom* tartoznak. Sokszínűségük eklatánsan érzékelteti a térségben zajló igen bonyolult regionális és globális geostratégiai játszmákat.

Konklúzió

Az afganisztáni proxyk vizsgálatánál fontos szempont, hogy Afganisztán összekötő kapocs az új hidegháborús színtéren helyezkedő, helyét kereső, energiaéhes dél-ázsiai régió és a közép-ázsiai nyersanyagforrások között. Az ország különlegessége és sokszínűségének okán a modellek importja kudarcot vallott Afganisztánban. Legfeljebb a modernitás egyes elemeinek adaptációjáról lehet szó annak figyelembevételével, hogy a négy és fél évszázados fegyveres konfliktus felerősítette a társadalom ellenálló képességét, centrális és centripetális erők, fragmentáció és kohézió együttes érvényesülését. Ennek következtében a társadalom hagyományos elemei nem tűntek el,

44 Giustozzi 2018.

sőt erősödtek. Megbízható statisztikák híján a tájékozódás iránytűjét nagy terepismeret, nyelvismeret, orientalisztikai, etnográfiai, biztonságpolitikai ismeretek nyújtják, ahol nem lehet külföldi agytrösztök íróasztalainál, vagy számítógépes algoritmussal modelleket generálni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abu Zahab, Mariam, Roy, Olivier 2004. *Islamist Networks: The Afghan-Pakistan Connection*. New York: Columbia University Press.
<https://www.asylos.eu/Handlers/Download.ashx?IDMF=51401869-f7a3-488a-8bd2-be7c93306da1>
 (Letöltés ideje: 2021. 10. 16.)
- Al-Qaeda active in 12 Afghan provinces UN Report. *Daily World*, July 25, 2020.
<https://www.southasiamonitor.org/uat/un-watch/al-qaeda-active-12-afghan-provinces-un-report>
 (Letöltés ideje: 2021. 10. 16.)
- Australian Government 2013. *Afghanistan Political Parties and Insurgent Groups 2001-2013*.
https://www.ecoi.net/en/file/local/1131715/1226_1369733768_ppig2.pdf
 (Letöltés ideje: 2021. 09. 15.)
- Bergen, Peter 2009. The Battle for Tora Bora: Bin Laden's Escape. *Foreign Policy*, January 5, 2010.
<https://foreignpolicy.com/2010/01/05/the-battle-for-tora-bora/> (Letöltés ideje: 2021. 11. 16.)
- Bezhan, Frud 2020. Iranian Links: New Taliban Splinter Group Emerges that Opposes U.S. Peace Deal. *RadioFreeEurope, RadioLiberty*, June 09, 2020.
<https://www.rferl.org/a/afghanistan-taliban-splinter-group-peace-deal-iranian-links/30661777.html>
 (Letöltés ideje: 2021. 12. 07.)
- Clifford Chance 2022. *Afghanistan COI Repository. 1st September 2021 - 13th July 2022*.
<https://www.asylos.eu/Handlers/Download.ashx?IDMF=51401869-f7a3-488a-8bd2-be7c93306da1>
 (Letöltés ideje: 2022. 06. 16.)
- Coll, Steve 2004. *Ghost Wars the Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*. New York: Penguin Press.
- Demichelis, Marco, Maggolini, Paolo (eds.) 2017. *The Struggle to Define a Nation. Rethinking Religious Nationalism in the Contemporary Islamic World Jundullah and Radical Religious Nationalism*. Piscataway: Gorgeas Press.
https://ora.ox.ac.uk/catalog/uuid:a96fa95d-b0dd-4f09-8234-8ba020f3e0f2/download_file?file_format=application%2Fpdf&safe_filename=Henley%2B%282017%29%2BReligious%2BNationalism%2Bin%2Bthe%2BOfficial%2BCulture%2Bof%2BMulti-Confessional%2BLebanon.pdf
 (Letöltés ideje: 2022. 04. 17.)
- Giustozzi, Antonio 2018. *The Islamic State in Khorosan: Afghanistan, Pakistan and the New Central Asian Jihad*. London: Hurst Publisher.
- Giustozzi, Antonio 2021. Alliances Were Key to the Taliban Takeover of Afghanistan. Washington, D.C.: Newlines Institute.
<https://newlinesinstitute.org/afghanistan/alliances-were-key-to-the-taliban-takeover-of-afghanistan>
 (Letöltés ideje: 2021. 12. 01.)
- Giustozzi, Antonio, Al Aqeedi, Rasha 2021. *Security and Governance in the Taliban's Emirate*. Washington, D.C.: Newlines Institute.
<https://newlinesinstitute.org/afghanistan/security-and-governance-in-the-talibans-emirate/>
 (Letöltés ideje: 2022. 07. 03.)
- Gopal, Anand 2009. The most deadly U.S. foe in Afghanistan. *Christian Science Monitor*, June 1, 2009.
<http://www.csmonitor.com/2009/0601/p10s01-wosc.html> (Letöltés ideje: 2021. 12. 01.)
- Gopal, Anand, Mahsud, Mansur Khan, Fischman, Brian 2010. Inside the Haqqani Network. *Foreign Policy*, June 3, 2010.
<https://foreignpolicy.com/author/anand-gopal-mansur-khan-mahsud-brian-fishman-june-3-2010/>
 (Letöltés ideje: 2021. 10. 16.)
- Hughes, Geraint 2014. *My Enemy's Enemy. Proxy Warfare in International Politics*. Brighton: Sussex Academic Press.

- Katona Magda Nasrin 2022. A tálibok második hatalomátvételének történeti előzményei. *Külggyi Műhely*, 4 (1): 176–201.
http://real.mtak.hu/143671/1/09_KulugyiMuhely_KatonaMagdaNasrin.pdf
 (Letöltés ideje: 2022. 08. 02.)
- Linschoten, Alex Strick von, Kuehn, Felix 2012. *The Enemy we created. The Myth of Al-Qaeda-Taliban Merger in Afghanistan*. Oxford: Oxford University Press.
- Mehreen, Zahra Malik 2015. Pakistan bans Haqqani Network after security talks with Kerry. *Reuters*, January 16, 2015.
<https://www.reuters.com/article/us-pakistan-militants-haqqani-idUSKBN0KP1DA20150116>
 (Letöltés ideje: 2022. 01. 12.)
- Michael Semple interview with a senior member of the Taliban. *New Statesman*, July 11, 2012
<https://www.wnycstudios.org/podcasts/takeaway/segments/222044-michael-semple-interviews-taliban-commander> (Letöltés ideje: 2021. 09. 27.)
- Rassler, Don, Brown, Vahid 2011. *The Haqqani Nexus and the Evolution of Al-Qaeda*. New York: Columbia University Press.
- Rassler, Don, Brown, Vahid 2013. *Fountainhead of Jihad: The Haqqani Nexus 1973–2012*. London: Hurst Publisher.
- Robertson, Nick 2008. Sources: Taliban split with Al Qaeda, seek peace. *CNN*, June 06, 2008.
<http://edition.cnn.com/2008/WORLD/asiapcf/10/06/afghan.saudi.talks/index.html>
 (Letöltés ideje: 2021. 10. 18.)
- Shahzad, Syed Saleem 2011. *Inside Al-Qaeda and the Taliban: Beyond Bin Laden and 9/11*. New Wing: Pluto Press.
- Siddiqui, Abubakr 2011. Under the Spotlight, Questions Raised About Haqqani Network’s Ties with Pakistan. *RadioFreeEurope, RadioLiberty*, September 23, 2011.
https://www.rferl.org/a/under_the_spotlight_questions_raised_about_haqqani_network_ties_with_pakistan/24338206.html (Letöltés ideje: 2021. 09. 29.)
- Stenensen, Anne 2016. Al-Qaeda’s Comeback in Afghanistan and Its Implications. *Combating Terrorism Center*, 9 (9): 21–27.
<https://ctc.westpoint.edu/al-qaidas-comeback-in-afghanistan-and-its-implications/>
 (Letöltés ideje: 2021. 09. 29.)
- Watkins, Andrew 2020. Taliban Fragmentation. *PaceWorks*, No. 160.
https://www.usip.org/sites/default/files/2020-03/pw_160-taliban_fragmentation_fact_fiction_and_future-pw.pdf (Letöltés ideje: 2022. 07. 25.)
- Wright, Lawrence 2007. *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11*. The Pulitzer Prizes, 2007.
<https://www.pulitzer.org/winners/lawrence-wright> (Letöltés ideje: 2021. 10. 16.)

Molnár Dóra[✦], Szalkai Patrik[✦]

Az Arktisz mint a magyar biztonságpolitika új kitörési pontja?

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.50

A tanulmányban a szerzők arra a kérdésre keresik a választ, hogy Magyarország arktiszi érdekeltségének van-e, illetve lehet-e alapja. Ehhez segítségül hívják egyrészt a hatályos stratégiai dokumentumokban foglaltakat, amelyekben már most is van homályos utalás az arktiszi érdekek artikulációjára, másrészt pedig – bemutatva a bilaterális együttműködések fő szereplőit és területeit – feltárják a magyar jelenlétet. Mindez jó alap lehet a következő évtized(ek) továbblépéséhez, amelyhez megfelelő eszköz lehet a regionális szervezetekben – és mindenekelőtt az Arktiszi Tanácsban – való magyar megfigyelői státusz elnyerése.

KULCSSZAVAK: Északi-sark, Magyarország, érdekek, Arktiszi Tanács

The Arctic as a new breakout point for Hungarian security policy?

The study seeks to answer the question whether Hungary's interest in the Arctic has or can have a ground. The paper is based on the existing strategic documents that already contain vague references to the articulation of Arctic interests, and on exploring the Hungarian presence in the region, highlighting the main actors and areas of bilateral cooperation. All this could be a good basis for moving forward in the next decade(s), for which the acquisition of Hungarian observer status in regional organizations – and above all in the Arctic Council – could be a suitable instrument.

KEYWORDS: North Pole, Hungary, interests, Arctic Council

✦ Adjunktus; Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE), Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar (HHK), Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék – assistant professor; University of Public Service (UPS), Faculty of Military Sciences and Officer Training, International Security Policy Department; e-mail: molnar.dora@uni-nke.hu, ORCID 0000-0002-1476-5253.

✦ Nemzetközi biztonság- és védelempolitikai mesterszakos hallgató; NKE HHK – UPS, Faculty of Military Sciences and Officer Training; International security and defense policy MA student; e-mail: szpatrik141@gmail.com; ORCID 0000-0001-8004-3083.

Bevezetés

Az Arktisz olyan régió, amely az elmúlt évtizedekben jelentősen felértékelődött. Az éghajlatváltozás hatására új hajózási útvonalak jelennek meg és új gazdasági lehetőségek tárulnak fel, amelyek jelentős stratégiai előnyökhöz juttathatják azokat az országokat, amelyek képesek ezt kiaknázni. Egyre több olyan állam foglalkozik a térséggel, amelyekről nehezen lehetne azt gondolni, hogy megérnék számukra erőforrást és tőkét fektetni a régióban való megjelenésbe és jelenlétbe. Az európai országok közül mára már Németország és Franciaország is rendelkezik külön arktiszi stratégiával,¹ és olyan államok is jelentkeztek az Arktiszi Tanács megfigyelői közé, mint a kifejezetten meleg éghajlatú, mediterrán Spanyolország és Olaszország, vagy Svájc, amely a kontinens közepén helyezkedik el és nincs hozzáférése egyetlen tengerhez sem.

Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy vajon Svájcra vagy Spanyolországhoz hasonlóan Magyarországnak is foglalkoznia kellene-e az Arktisz térségével? A tanulmány erre a kérdésre keresi a választ mind elméleti alapon, mind pedig napjaink példáin keresztül, és javaslatot tesz egy jövőbeli magyar arktiszi politika alapelemeire. Tekintettel arra, hogy a magyar szakirodalom ezidáig csak elvétve foglalkozott a térség biztonságpolitikai-geopolitikai jelentőségével,² ezért kutatásunk további célja a magyar szakirodalom további bővítése is.

A magyar stratégiai gondolkodás az Északi-sarkról

A stratégiák elemzését a legaktuálisabb, érvényes és hatályos magyar stratégiai dokumentumokra alapozzuk, továbbá az olyan ágazatokra korlátozzuk, mint a kül-, a biztonság-, az energiapolitika és az éghajlatváltozás. Ez utóbbi azért különösen fontos, mert ez a kérdés vált az Arktisz térségének biztonságpolitikai és gazdasági felértékelődése elsődleges mozgatórugójává. A térségben zajló környezeti folyamatok hatása nem korlátozódik csupán a régióra, hanem globális hatásaival is számolni kell.

Az első átfogó stratégiai dokumentum a 2011-ben kiadott *Magyar Külpolitikai Stratégia*. Bár a stratégia nem említi konkrétan az Arktisz térségét, azonban a három prioritása közül a harmadik, a globális nyitás alapul szolgálhat a jövőben az Északi-sarkkal való foglalkozásnak.³ Bár a stratégia fókuszja a posztszovjet térség, Ázsia,

1 The great challenge of the Arctic – National Roadmap for the Arctic 2016; Germany's Arctic policy guidelines – Assume responsibility, seize opportunities 2013.

2 A korábbi szakirodalmi munkák közül Márton Andrea munkásságát emeljük ki (Márton Andrea 2012. Az Északi-sark a skandináv államok szemszögéből nézve. Repüléstudományi Közlemények, 13 [2]: 273–284.), továbbá hivatkozunk Gazdag Erika (Gazdag Erika 2022. A NATO Arktiszi politikája: elretentés és védelem. Hadtudomány, [1]: 3–25.), Kálló László, Deák Anita (Kálló László, Deák Anita 2011. Az Északi-sark – A „versenyfutás” kezdete. Felderítő Szemle, 10 [1–2]: 43–64.) és Vigh Vivien tanulmányaira is (Vigh Vivien 2020. Az Arktisz geopolitikai jelentősége a 21. században. Hadtudományi Szemle, 13 [2]: 47–61.).

3 A stratégia három fő prioritása a következő: térségpolitika (Közép- és Délkelet Európa); euroatlanti orientáció (nemzeti érdekek képviselése az EU-ban és a NATO-ban); globális nyitás (elmúlt években háttérbe szorult vagy mindig is kieső kapcsolatok előtérbe helyezése). Bővebben lásd: Magyar külpolitika az uniós elnökség után 2011, 9.

1. ábra. Az Arktisz

[Forrás: Arctic Centre, University of Lapland, Map of the Arctic Administrative Areas.
<https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion/Maps/Administrative-areas> (Letöltés ideje: 2022. 08. 29.)]

Közel-Kelet, Észak-Afrika, Szubszaharai Afrika, a Száhel-térség és Latin-Amerika, azonban önmagában az, hogy a harmadik prioritás értelmében a magyar külpolitika olyan térségek felé forduljon a jövőben, amelyek eddig kevés figyelmet kaptak vagy egyáltalán nem kaptak, lehetőséget kínál arra, hogy akár az Arktisz is felértékelődjön a magyar külpolitika számára. Annál is inkább, mivel a stratégia kiemeli, hogy: „A globális figyelem olyan kérdések iránti érdeklődésünket jelenti, amelyek látszólag nem feltétlenül érintik közvetlen módon hazánkat, de világviszonylatban fontosak, és ezért a nemzetközi életben felértékelődőben vannak. [...] Ugyanakkor azt is tudatosítani kell, hogy a világban zajló folyamatok egyre erősebb összefüggése, kölcsönhatása miatt a látszólag minket csak kevésbé érintő kérdések is hatást gyakorolnak azokra a körülményekre, amelyek alakulása prioritásos kérdés hazai fejlődésünk, illetve azt segíteni hivatott külpolitikánk számára.”⁴

A stratégia mondanivalója tehát az, hogy a magyar külpolitikának a világviszonylatban fontos térségekkel akkor is foglalkoznia kell, ha az jelenleg kevés közvetlen hatással van az országra. Emellett az, hogy az energiapolitikát, illetve a geopolitikát

4 Magyar külpolitika az uniós elnökség után 2011, 36–37.

érintő globális változásokat figyelemmel kell kísérni ténylegesen azt jelenti, hogy az érvényes külpolitikai stratégia szerint az Arktisz már a harmadik külpolitikai prioritás részét kell(ene), hogy képezze.

A magyar kormány 2020-ban adta ki az új *Nemzeti Biztonsági Stratégiát* (NBS), *Magyarország egy változékony világban* alcímmel. E stratégia sem tulajdonít nagy szerepet a térségnek, azonban a vizsgált témát érintően ki kell emelni, hogy felismeri az Északi-sark szerepének növekedését a nagyhatalmi versengésben: „A hatalmi vetélkedés mindinkább kiterjed a globális közjavakra is: fokozódó küzdelem folyik a nemzetközi vizek és az ott található erőforrások, az északi sarkvidék és a világűr ellenőrzéséért, valamint a kibertér dominanciájáért.”⁵

Érdekesség, hogy a globális közjavak kapcsán kísértetiesen hasonlóan fogalmaz a 2012-ben kiadott *Nemzeti Katonai Stratégia* (NKS) azzal a különbséggel, hogy a nemzetközi légteret mint globális közös teret nevesíti, azonban a sarkvidéket nem.⁶ Ezzel szemben a 2021-es NKS-ben a globális közjavak – mint fogalom – már nem szerepel, és hasonlóan a 2012-es stratégiához a sarkvidékről sem esik szó, míg a kibertér, illetve a világűr nagyobb szerepet kap, mint a 2012-es elődjében.⁷

Az arktiszi régió és Magyarország kapcsolatának az Innovációs és Technológiai Minisztérium által 2018-ban kiadott *A 2018–2030 közötti időszakra vonatkozó, 2050-ig tartó időszakra is kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia*⁸ tulajdonítja a legnagyobb súlyt. Ennek a kifejezetten hosszú, 251 oldalas stratégiának az a célja, hogy az éghajlatváltozából eredő kihívásokra felkészítse az országot. Számba veszi, hogy ez a folyamat hogyan érinti az egyes ágazatokat, majd rövid-, közép- és hosszútávú javaslatokat és célkitűzéseket fogalmaz meg.

A sarkvidéki olvadással kapcsolatban az *Éghajlatváltozás biztonságpolitikai hatásai Magyarországon* című részben foglalkozik, a következőképp: „Közvetett veszélyfaktor, hogy a sarkvidéki jégsapkák olvadása következtében előtört tengermelléki területekről, valamint a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, esetleg a mediterrán országokban elhúzódó hóhullámok, szárazságok és súlyos víz- és élelmiszerhiány miatt Magyarország a globális klíma-migráció cél-, vagy tranzitországvává válhat.”⁹ A stratégia két hosszútávú cselekvési irányt határoz meg a biztonságpolitikai ágazatot illetően. Az egyik az éghajlatváltozás teljeskörű integrálása a nemzetbiztonsági politikába, a másik a „felkészülés a természeti erőforrások, különösen az ivóvíz és termőföld feletti ellenőrzés érdekében indított direkt vagy indirekt gazdasági, politikai, vagy akár fegyveres támadás megelőzésére és elhárítására.”¹⁰

Mindezek alapján az állapítható meg, hogy azokban a stratégiákban, amelyek a jelenkor kihívásaival foglalkoznak, kevés figyelmet kap a térség, inkább még a jövő kérdéseként tekintenek rá. Ennek talán az lehet az oka, hogy az olyan, 5–10 évre

5 1163/2020. (IV.21.) Korm. határozat 148. pontja.

6 Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája 2012, 10.

7 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

8 Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz: a 2018-2030 közötti időszakra vonatkozó, 2050-ig tartó időszakra is kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2018,

9 Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz... 2018, 160.

10 Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz... 2018, 187.

szóló stratégiák, mint az NKS vagy az NBS, arra számítanak, hogy a régióval kapcsolatos kihívások csak 2030 után válnak aktuálissá. A 2018-as stratégia azonban már az egyértelmű jele annak, hogy a térségben zajló folyamatok hosszútávú biztonságpolitikai következményeit már napjainkban is felismerték hazánkban.

Ez politikai megnyilvánulásokban, felsővezetői szinten már ma is egyértelműen látható. Szijjártó Péter külgazdasági és külügyminiszter 2017-ben részt vett az *Arctic Frontier 2017. White Space – Blue Future* konferencián, Børge Brende norvég külügyminiszter meghívására. Beszédében az Arktisz és az Európai Unió, illetve a régió jövőbeli szerepéről beszélt. Jelenlétét több érvel is alátámasztotta. Magyarország nemrég kapott megfigyelő státuszt a Balti-tengeri Államok Tanácsában (Council of the Baltic Sea States, CBSS). A miniszter humorosan megemlítette az Osztrák–Magyar Monarchia régióbeli gyarmatát, amelyet bár jelen esetben nem lehet valós érveként felhozni, mégis ez Magyarország és az Arktisz legrégebbi és egyben legnagyobb jelentőségű történelmi kapcsolata. Továbbá úgy érvelt, hogy az európai integráció legnagyobb kihívásai, az energiabiztonság, a biztonság általános értelemben és az uniós–oroszló kapcsolatok mind megjelennek az Arktiszon, ezért az Európai Unió (EU) és Magyarország hozzá kíván járulni egy hosszú távú arktiszi stratégiához.

Beszédében továbbá kifejtette, hogy az Arktisszal kapcsolatban Magyarország álláspontja az, hogy egyensúlyt kell kialakítani a környezet, a gazdaság, az energia és a versenyképesség között. Nem kap elég figyelmet az a tény, hogy a legnagyobb szénhidrogén készletek az Arktiszon találhatók, pedig a békés felívelő időszakot arra kellene felhasználni, hogy az Arktiszt illetően nemzetközi szabályozások létrehozásával felkészüljünk az elkövetkező szénhidrogénekkal kapcsolatos felfedezésekre és kutatásokra. Hiszen a bővülő népesség és a gazdasági növekedés az arktiszi energiaforrások középpontba kerülését fogja eredményezni.¹¹

Szijjártó Péter miniszter 2018-ban is részt vett a konferencián, ezúttal a norvég külügyminiszter, illetve Terje Søviknes, norvég Kőolaj és Energiaügyi Miniszter meghívására.¹² Ezen a konferencián ismételt azzal kezdte a beszédét, hogy megin- dokolta, miért szólal fel az Arktisztól egy ilyen távoli ország képviselője. Az indokok között említette, hogy az arktiszi történéseknek globális hatása van, amely Európát különösen érinti. Ezt követően három olyan tényezőt nevezett meg, amelyek erősen hatnak a magyar politika alakulására, továbbá amelyek az Arktisszal is szoros kapcsolatban állnak. Kiemelte, hogy Magyarországon található a világ egyik legnagyobb vízkészlete, beleértve a termál- és ivóvizeket, ezért a vízgazdálkodás a magyar ipar egyik zászlóshajója. Ez pedig azt eredményezi, hogy az ország kifejezetten érzékeny a tengerszint változását érintő globális eseményekre, mivel ezek hozzájárulhatnak az ivóvízhiányhoz. A második aspektus a migráció, amely az előrejelzések szerint az éghajlatváltozás hatására az elkövetkező évtizedekben humanitárius és biztonsági kihívásokat fog eredményezni a politikai viták mellett. A harmadik szempont pedig a gazdaság. Magyarország egy nagyon nyitott gazdaság, amely erősen függ a közvetlen külföldi beruházásoktól és az exporttól, azonban a versenyképesség, valamint

11 Arctic Frontiers 2017.

12 Vass 2018.

a környezetvédelem között ki kell alakítani az egyensúlyt. Ezt követően a külügyminiszter három területet emelt ki, ahol Magyarország hozzá tud járulni az EU és Norvégia arktiszi politikájához:

- a nukleáris energiafelhasználás növelése az elektromos energiatermelésben 43%-ról a 65%-ra, és a károsanyag kibocsátás csökkentése;
- az autópárhuzban az elektromos autók gyártásának és vásárlásának támogatása, pénzügyi eszközökkel, innovációval és kutatás-fejlesztéssel;
- részvétel az *Arctic Frontier* fórumon évről évre.

A harmadik pontot a magyar miniszter részletesen megindokolta. Az Arktisz ugyanis a globális politika szerves részévé vált, és jó példa arra, hogy a nagy konfliktusokat csak párbeszéddel lehet megoldani, valamennyi érintett fél részvételével.¹³

A két miniszteri beszédből¹⁴ az derül ki, hogy a külügyminiszter értelmezésében Magyarország és az Arktisz kapcsolatának gazdasági és geopolitikai vetületei vannak, és közvetve hazánk EU tagsága is azt eredményezi, hogy foglalkozni kell a régióval. Emellett nem kevésbé fontos az a megállapítás sem, hogy Magyarország határozott állásponttal rendelkezik az arktiszi erőforrásokat szabályozó nemzetközi rezsimekkel illetően, támogatja és szükségesnek tartja azt. E szempontok stratégiai szintű érdekekre utalnak, annál is inkább, hogy miniszteri szinten csatornázták be azokat a politikai diskurzusba.

A magyar arktiszi jelenlét, különös tekintettel a gazdasági vonatkozásokra

A fenti gondolatok tükrében talán nem is olyan meglepő, hogy Magyarország számos területen együttműködik arktiszi államokkal. Az egyik ilyen állam Svédország. Mára a haderőfejlesztés terén Magyarország és Svédország több, mint két évtizedes együttműködést mondhat magáénak. 2001-ben a magyar kormány 14 darab Gripen vadászgép lízingelésére kötött szerződést, ezzel Magyarország lett Svédország és Csehország után a harmadik olyan állam, amely rendszeresítette a Gripen C/D variánsait.¹⁵ Ezen együttműködés olyan sikeres volt, hogy a két ország 2022-ben a vadászrepülőgépflootta MS20 Block 2 képességfejlesztéséről kötött megállapodást, amelyet a SAAB fog szállítani. Ezen fejlesztés mind a Gripenek harci és kommunikációs képességét, mind a vadászgépekre integrálható fegyverek választékát is bővíti.¹⁶ A Gripenekkel kapcsolatban másik arktiszi találkozási pont, hogy a pilótaképzést jelenleg még (kifutó rendszerben) Kanadában folytatják, a NATO Kanadai Repülőképző Program keretében. A kanadai képzés, amelyet 2002 és 2018 között 95 magyar pilóta teljesítette sikeresen,¹⁷ első szakasza Magyarországon kezdődik Zlin-242 típusú gépeken, ezt követi a képzés kanadai állomása, amely minimum két évig tart. A kanadai képzést sikeresen elvégzők kerülnek a Gripenekre egy svédországi átképzést követően.¹⁸

13 Arctic Frontiers Policy 2018 – Speaking truth to power. Science based policy in a post-fact world.

14 Arctic Frontiers, 2017, Arctic Frontiers, 2018.

15 Gripen roars over Hungary for 15 years.

16 Saab to Deliver Upgrade for Hungarian Gripen Fleet.

17 Mindössze öt fő nem tudta elvégezni a képzést.

18 Galambos 2022, 36–45.; Baranyai 2019.

A svéd–magyar együttműködés további eredménye, hogy 2019-ben döntés született arról, hogy Magyarország rendszerbe állítja a svéd SAAB Bofors Dynamics Carl Gustaf M4 hátrasiklás nélküli löveget. A megrendelés értéke 55 millió amerikai dollár, a szállítást pedig 2019 és 2024 között teljesítik.¹⁹ Végezetül pedig a Magyar Honvédség (MH) modernizálásában egy másik svéd cég, a Volvo is részt vett. A Gödöllőn gyártott Currus Aries busznak már a 2013-as első prototípusát is a Volvo B7R alvázára építették, 2017-től pedig a buszok Euro6-os motorja és számos más alkatrésze is a Volvótól származik.²⁰ 2019-ben adták át az utolsó megrendelt, századik ilyen buszt a Magyar Honvédségnek.²¹ (A norvég hadiiparral is kapcsolatba került Magyarország, amikor 2020-ban a norvég-amerikai NASAMS légvédelmi rendszer beszerzéséről döntött.)²²

Ezen kívül pedig Svédország a második legnagyobb óraszámú rendelkező állam a pápai nemzetközi Nehéz Légiszállító Ezredben, 550 órával,²³ és a másik három arktiszi állammal, az Egyesült Államokkal, Finnországgal és Norvégiával adják az ezred repült óráinak 65,2%-át,²⁴ amely egyúttal azt is jelenti, hogy ezek az arktiszi államok a költségek fedezésében is nagy arányban vesznek részt.²⁵

NATO szempontból pedig érdemes megemlíteni azokat az arktiszi hadgyakorlatokat, amelyeken Magyarország is részt vesz. A 2018-as 50 ezer fős *Trident Juncture* gyakorlaton az MH Anyagellátó Raktárbázis 15 katonája vett részt, feladatuk pedig – német katonákkal együttműködve – egy tábori hajtóanyagraktár telepítése, illetve a hadszíntéri hajtóanyag-ellátási rendszer részeként történő üzemeltetése volt.²⁶ A 2022. március–áprilisában megrendezett 35 ezer fős *Cold Response 2022* nevű hadgyakorlaton is részt vett Magyarország, amely azért is figyelemre méltó, mert nem az összes NATO-tagország volt jelen (csak 23), de a résztvevők között ott szerepelt Norvégia is.²⁷

A magyar jelenlét kapcsán fontos továbbá kiemelni a Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt. (MOL Group, MOL) norvégiai terjeszkedését. 2015-ben a MOL sikeresen lezárta az Ithaca Petroleum Norge (IPN) 100%-os tulajdonrészének korábban bejelentett megvásárlását az Ithaca Petroleum Kft.-től, amely ezután MOL Norge néven működik.²⁸ A nyilatkozat szerint a tranzakció több, mint hatszáz millió hordó – többségében kőolajat tartalmazó – kockázattal nem súlyozott földtani vagyont foglal magában, amely a kétszeresére növeli a MOL-csoport kutatási portfólióját.²⁹ A vásárlással kapcsolatban

19 55 millió dollárért vesz Carl Gustaf M4-eseket a Magyar Honvédség.

20 Ott (2020a, 2020b).

21 Kámánfi 2019.

22 A beszerzés árának 85%-át (130 milliárd Ft) az Export Credit Norway (ECN) és a Norwegian Export Credit Guarantee Agency (GIEK) által nyújtott exporthitel igénybevételével fedezik. Bővebben lásd: Haderő-fejlesztés Magyarországon: 130 milliárdos hitelt kapunk hozzá.

23 Hungary (HAW).

24 USA 32%, Svédország 17,4%, Norvégia 12,6%, Finnország 3,2%.

25 The Strategic Airlift Capability (SAC).

26 Horvány-Pap, Háda 2018.

27 Edvardsen 2022.

28 A MOL sikeresen lezárta az Ithaca Petroleum Norge megvásárlását.

29 Sikeresen terjeszkedik tovább a MOL Norvégiában.

Alexander Dodds, a kutatás-termelés ügyvezető igazgatója úgy nyilatkozott, hogy Norvégia egy kulcsfontosságú kutatási központ lesz a MOL-csoport számára a jövőben, amely segít elérni a célunkat, hogy tengeri operátor lehessünk az Északi-tengeren.³⁰ Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a MOL 2022 áprilisában eladta két kút részesedését.³¹ Bár a konkrét fúrási területek nem esnek az Arktisz területére, azonban meglehetősen közel esnek annak határához egy arktiszi állam területén. Ugyanakkor a MOL Oroszországban rendelkezett sarkkörön túli érdekeltséggel, azonban a nyugat-szibériai 100%-os részesedésű Matyushinsky blokkot 2016-ban eladta a cég.³² A beruházáson kívül abban is megállapodott a felek, hogy támogatják egymás törekvéseit az ENSZ-en belül, így elsősorban Magyarország támogatni fogja Norvégia nem állandó Biztonsági Tanács tagsági jelölését a 2021–2022-es periódusban. Ezen tagságot Norvégia sikeresen el is nyerte. A 2017-ben pedig abban állapodott meg a két ország, hogy együtt fog működni az egészségügy terén, amelynek keretében norvég betegeket fognak kezelni Magyarországon, illetve Magyarország növelni tervezi a Norvégiába irányuló mezőgazdasági exportot.³³ Az energiaipar kapcsán kiemelendő még, hogy Magyarország stratégiai partnerséget kötött több svéd, finn és kanadai cég mellett a texasi székhelyű ExxonMobil nevű vállalattal is, amely az arktiszi gáz- és olajkitermelés egyik legnagyobb szereplője.³⁴

Az arktiszi tengeri útvonalak kapcsán ki kell emelni a *trieszti magyar kikötőt*, amely megvásárlásánál fontos szempont volt mellett a magyar export versenyképességének támogatása.³⁵ A trieszti kikötő előnye a földrajzi közelsége Európa legnagyobb kikötőivel szemben: míg Rotterdam vagy Pireusz mintegy 1500 kilométerre van Budapesttől, Trieszt csak 500 km-re. Ez elsősorban azért fontos, mert a szárazföldi szállítás nagyságrendekkel drágább, mint a tengeri. Kiemelendő még, hogy 2005 és 2019 között a trieszti konténerforgalom megháromszorozódott, tehát feltehetően ez egy olyan befektetés, amely hosszú távon megtérülhet.³⁶

A 2019-es kikötővásárlás elsősorban a Kínával való összeköttetést szolgálja Olaszországon keresztül (továbbá Afrika arab részei és a Közel-Kelet könnyebb elérését). Az Európát Kínával összekötő *Egy Öv Egy Út Kezdeményezés (One Belt One Road Initiative)* Európát két tervezett úton kívánja megközelíteni.³⁷ Az egyik az északi tengeri útvonal, a másik elsősorban a szárazföldön és a Földközi-tengeren halad át. Figyelembe véve továbbá az ennek részét képezendő Budapest–Belgrád vasútvonalat, ez egyben azt is jelenti, hogy Magyarország e tekintetben ellenérdekel az Északi Tengeri Útvonal fellendülésében, amely elkerüli Magyarországot – bár feltehetően ezen az útvonalon gyorsabban és olcsóbban lehet majd szállítani adott körülmények mellett.

30 A MOL sikeresen lezárta az Ithaca Petroleum Norge megvásárlását.

31 Norwegian player seeks operatorship as MOL Norge offloads two North Sea discoveries.

32 MOL Group 2016, 39.

33 Hungary seeks closer ties with northern Europe, says foreign minister in Norway.

34 Stratégiai partnerségi megállapodások.

35 Kovács 2019.

36 Jó ötlet-e a trieszti magyar kikötő?

37 Robinson 2020, 35–40.

Az arktiszi államokkal való együttműködés újabb területét a *kutatási együttműködések* képezik. Hazánk 2021-ben Finnországgal írt alá egyetértési megállapodást az űripari együttműködésről. Ez megteremti az együttműködés lehetőségét a vállalatok és felsőoktatási intézmények számára az űrkutatás, a Föld-megfigyelés és a járművek által használt navigációs technológiák fejlesztésében.³⁸ 2022-ben Magyarország Oroszországgal írt alá szándéknyilatkozatot a már 1999-ben megkezdett bilaterális űrkutatási együttműködés folytatásáról. Az elmúlt három évben három jelentősebb magyar–orosz űrkutatási program is elindult, amelyekbe orosz és magyar kutatóintézetek, egyetemek és vállalatok is bekapcsolódtak.³⁹

A magyar kutatók körében az Arktisz felé kevés figyelem fordul, és teljes távú expedíciót magyar ember még nem hajtott végre az Északi-sark felé. Tekintve azonban, hogy a klimatikus körülmények hasonlóak az Antarktiszhoz, továbbá néhány (például Spanyolország, India), arktiszi tanácsi megfigyelő állam az antarktiszi tevékenységét felhozta érvként az északi-sarki jelenlétének legitimálására vagy olyan stratégiát alkot, amely összeköti a két térséget, a magyar antarktiszi jelenlétet is érdemes megemlíteni.⁴⁰ Terjedelmi korlátok miatt nem kitérve a részletekre a hosszú időre, egészen az 1874-es csillagászati expedícióig⁴¹ visszanyúló magyar kutatási tevékenység közül csak a 2003-as első önálló, teljesen magyar kutató expedíciót, a „Fagyos Oázis” Kutató- és Filmespedíció nevesítjük, továbbá utalunk Jurányi Zsófia munkásságára⁴² is. Összességében elmondható tehát, hogy az elmúlt húsz évben a sarkvidéki kutatások jelentősége nagyban felértékelődött, amelyekben már a legnevesebb egyetemek és kutatóintézetek is részt vesznek.

Következtetések a magyar stratégiák és a gyakorlat alapján

Mindezen stratégiai dokumentumok és tényleges gyakorlat alapján azt állíthatjuk, hogy van magyar arktiszi jelenlét és konkrét magyar érdekek is azonosíthatók. Ezek a következők:

Közvetlen magyar érdekek:

- a globális nyitás szellemében a gazdasági kapcsolatok további növelése, központban a hadiiparral és az energiaiparral;
- az Arktisz felmelegedése, mint Magyarországot károsan érintő tényező kezelésében való részvétel, ugyanis:
 - a környezeti változás erősíti a migrációt;
 - geopolitikai aspektusból növeli az ország fenyegetettségét az édesvíz készleteknek való kiszolgáltatottság miatt és ezáltal;
 - növeli az arktiszi konfliktus lehetőségét;
 - gazdasági szempontból hátrányos lehet, mert Európa és Kína között egy olyan útvonal nyílik meg, amely elkerüli Magyarországot;

38 Magyarország és Finnország űripari együttműködéséről állapodott meg.

39 Kovács 2022; Horvai 2021.

40 Gawande 2016.

41 František, Fekete 2003, 131.

42 Nagy 2017.

- a nagyhatalmak közötti párbeszéd támogatása a régió kapcsán, minden érintett fél bevonásával;
- az átfogó nemzetközi szabályozás támogatása a régióban zajló szénhidrogén kitermelés kapcsán.

Közvetett magyar érdekek:

- a NATO növekvő jelenléte szükségessé teszi a Magyar Honvédség felkészítését ezen speciális éghajlati viszonyokra is, így az itt zajló hadgyakorlatoknál való részvétel nemzeti érdek;
- az Európai Unió jelentős forrásokkal és programokkal is támogatja a megjelenést a régióban, az ezekben való részvétel elősegítheti a közvetlen érdekek támogatását.

Probléma azonban, hogy a jelenleg hatályos magyar stratégiai dokumentumok nem, vagy csak keveset foglalkoznak a térséggel, továbbá Magyarországnak nincs önálló arktiszi stratégiája. További hátráltató tényező, hogy a magyar hadiipar még nem jelenik meg a térségben, de ez betudható annak, hogy az ipari kapacitások még csak kiépülőben vannak. A jövőben azonban – hasonlóan más országokhoz – a magyar ipar célterületévé válhat a régió. Végezetül pedig szintén jelentősen korlátozza az ország lehetőségeit az, hogy egyetlen regionális nemzetközi szervezetben sem rendelkezik Magyarország megfigyelői státusszal. Ez utóbbi olyan lehetőség, amelyről érdemes bővebben szót ejteni.

Arktiszi Tanács, mint kiaknázatlan magyar lehetőség

A régióban a nemzetközi együttműködés jelentős fellendülést mutatott a hidegháború után, amely eredményeként mára már több, mint egy tucat regionális szervezet van a térségben. Ezek tevékenysége a környezetvédelemtől a gazdaságon át a kutatásig gyakorlatilag mindenre kiterjed. Tehát a már azonosított érdekek érvényesítését nagyban elősegítené, ha Magyarország – sok más nem-arktiszi állam példáját követve – megfigyelői státuszt szerezne az érdekeihez legjobban illeszkedő szervezetekben. Bár az orosz–ukrán háború miatt a legnagyobb regionális szervezetekben Oroszország tagságát vagy felfüggesztették vagy a többi állam bojkottálja az üléseket (Arktiszi Tanács, Barents Euro-Arktiszi Tanács, Északi Tanács),⁴³ ezt mégsem lehet az arktiszi együttműködés végleges leépüléseként értelmezni. A 2014-es válság után is megfigyelhető volt némi visszaesés az arktiszi együttműködésben, azonban pár év elteltével visszaállt az együttműködés korábbi szintje, majd további fejlődésnek indult. Ezt törte meg a mostani, sokkal súlyosabb helyzet, így várhatóan ez a visszaállítás több időt fog igénybe venni, de ez egy esetleges magyar megfigyelői státuszra aligha lesz kihatással.

A régió legjelentősebb regionális szervezete az *Arktiszi Tanács* (Tanács). 1996-ban nyolc⁴⁴ állam alapította, és magukra nézve megalkották az „arktiszi állam” kifejezést is.⁴⁵ Magyarország szempontjából a megfigyelő államok jogkörei a legfontosabbak.

43 Staalesen 2022.; Dickie 2022.

44 Alapító államok: Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Oroszország, Svédország és az Egyesült Államok. A nyolc tagország mellett a szervezet rendelkezik hat őslakos állandó résztvevő szervezettel is.

45 Arctic Council, 1996.

Bár e státusz nem jelent döntéshozói kompetenciát, mivel a Tanács minden szintjén a döntéshozatal kizárólag a nyolc arktiszi állam hatásköre (az állandó résztvevők bevonásával), azonban a megfigyelőstátusz jogot biztosít a Tanács találkozóin és a munkacsoportjaiban való részvételre. A Tanács kiegészítő szerveiben⁴⁶ a megfigyelők felszólalhatnak, írásos nyilatkozatokat tehetnek, releváns dokumentumokat nyújthatnak be és kifejthetik álláspontjukat az aktuálisan vitatott témákról. 2013-ban a Kiruna-i Miniszteri Találkozón fogadták el az *Arktiszi Tanács megfigyelő Kézikönyvet*, amely részleteiben taglalja a megfigyelőket érintő szabályokat.⁴⁷

Figyelembe véve azt, hogy az éghajlatváltozás hatásai az Arktiszon a leglátványosabbak – amelyet Magyarország hosszútávú biztonságpolitikai fenyegetésnek tekint –, a tanácsi részvétel hozzájárulhat releváns információk megszerzéséhez a fenyegetés értékelése során. Emellett fontos szempont az új informális kapcsolatok létrejötte, továbbá az, hogy mivel a megfigyelő államok Tanácsban töltött idejének nagy részét a munkacsoportokban végzett munka tölti ki, amely során a megfigyelők pénzügyi, szakmai és egyéb hozzájárulással segíthetik az arktiszi államoknak fontos programokat, az arktiszi államok elfogadják az adott államot. Számos nem-arktisi állam számára a megfigyelői státusz elnyerése egyben arktiszi érdekei elismerését és azok érvényesítésének jogát is jelenti.⁴⁸ Figyelembe véve, hogy az előző fejezetben azonosított legtöbb magyar érdek közvetlenül vagy közvetve összefügg az éghajlatváltozással, ez magyar szempontból hatványozottan igaz, tekintve, hogy az Arktiszi Tanács munkájának jelentős részét az éghajlatváltozással kapcsolatos kutatások, a környezetvédelem és a tengeri útvonalak használatának vizsgálata teszi ki.

Az Arktiszi Tanács honlapján található interjúk,⁴⁹ az Arktiszi Tanácsnak benyújtott *megfigyelő jelentések*⁵⁰ és egyéb nyilvánosan fellelhető források (például állami intézmények jelentései vagy politikusok nyilatkozatai)⁵¹ alapján megállapítható, hogy a legtöbb megfigyelő állam az éghajlatváltozás hatásaival legitimálja a szervezetben való részvételét. Az elismerést jelentheti az éghajlatváltozás kutatásában való részvétel, de akár a régióval folytatott történelmi kapcsolatra történő hivatkozás (Hollandia) vagy a gazdasági érdekek védelme is (Olaszország, Nagy-Britannia és Spanyolország). Számos állam hivatkozik arra, hogy rendelkezik önálló Arktiszt érintő stratégiával (Franciaország, Németország, Olaszország, Kína, Svájc és Dél-Korea) vagy kiemeli, hogy hány kutatói programban vagy konferencián vett részt vagy szervezett.

46 Munkacsoportok (Working Groups, Task Forces), szakértői csoportok és más szervek, amelyeket az Arktiszi Tanács hoz létre.

47 Arctic Council Observers.

48 Bowman 2017.

49 Interview with Arctic Council Observer: the Netherlands, Japan, United Kingdom, Italy, Poland, Spain, Switzerland.

50 France – Observer Report 2021; Germany – Observer Review 2021; Italy’s 2016 Observer Activities report; Japan’s 2016 Observer Activities Report; Japan – Observer Report 2020; Netherlands – Observer Review 2021; China’s 2016 Observer Activities Report; Singapore’s 2016 Observer Activities Report; Republic of India – Observer Report; France’s 2016 Observer Activities Report; The People’s Republic of China 2018 Observer Review report; Republic of Singapore – Observer Report 2020; Spain – Observer Report 2020.

51 Strengthening our cooperation to achieve our common goals; Germany’s Arctic policy guidelines – Assume responsibility, seize opportunities; Tan 2016.; Cho 2013.

A speciális magyar kampány elemei – javaslat a megfigyelői státusz elnyeréséhez

A fenti szempontokat figyelembe véve a magyar megfigyelői státusz elnyerésére kidolgozható egy *speciális magyar kampány*. Ennek az alábbi fő építőkövei rajzolódnak ki:

- *Történelmi érvelés* kapcsán az elmúlt száz évben ugyan minimális magyar jelenlétről lehet beszélni, azonban a már említett osztrák–magyar „gyarmat” központi eleme lehet ennek az érvelésnek.⁵²
- Bár a legtöbb arktiszi államban nincs számottevő *magyar kisebbség*, azonban Svédországban a magyar diaszpóra becsült mérete 27 ezer fő,⁵³ Kanadában a 2016-os népszámláláson 348 ezer fő vallotta magát magyarnak, az Egyesült Államokban további 1 348 198 (bár közülük csak 1764 fő él Alaszkában).⁵⁴ Ha csak az alaszakai adatokkal számolunk, akkor is megközelítőleg 400 ezer magyar él az arktiszi államokban. Ez egyfelől érv is lehet az Arktiszi Tanácsban való megfigyelőstátusz elnyerésére, ugyanakkor egy újabb ok arra, hogy miért kellene nagyobb figyelmet fordítani a térségre.
- *Az éghajlatváltozás hatásai* Magyarországra szintén nyomós indok tekintettel arra, hogy a magyar vízkészletek sebezhetősége a tengerszint emelkedése miatt kifejezetten érdekeltté teszik az országot az éghajlatváltozás elleni küzdelemben. Hasonló érvelés figyelhető meg Szingapúrnál és Hollandiánál, akik szintén különösen érzékenyek a tengerszint változására speciális földrajzi adottságaik miatt.
- A jelentkezőt megelőző aktív szerepvállalás kisebb hangsúlyt kaphatna, mivel kifejezetten nagy magyar arktiszi jelenlétről nem beszélhetünk, azonban kiemelhető a már említett *Arctic Frontier – arktiszi – konferencián való részvétel* 2017-ben és 2018-ban.
- Magyarországnak több arktiszi állammal van *kutatási együttműködése*, amelyet külön is érdemes kihangsúlyozni. Bár nem arktiszi, hanem antarktiszi kutatások mentén, de a sarkvidéki kutatás nagy történelmi múltra nyúlik vissza az országban, és a jelen korban is jelentős, sarkvidékkel és klímaváltozással kapcsolatos kutatások zajlanak. Ehhez kapcsolódóan érdemes lenne az úrkutatások, valamint a Finnországgal és Oroszországgal kötött úrkutatási együttműködések hangsúlyozása, hiszen az úrkutatás Arktisszal kapcsolatos kiemelésére is van már nemzetközi példa.
- *Gazdasági érdekekről* is lehet beszélni, leginkább a MOL Norge kapcsán, ám az ezzel kapcsolatos érdekek érvényesítése inkább a megfigyelőstátusz elnyerése után volna legitim, mintsem, hogy ez képezné a magyar érvelés alapját – különös tekintettel arra, hogy a szervezetben kifejezetten hangsúlyos a környezetvédelem.

52 Az expedíciónak volt magyar támogatója Zichy Ödön gróf személyében, és volt magyar résztvevője is, Dr. Kepes Gyula hajóorvos. Bővebben lásd: Tarján 1873.

53 Diaszpórában élő magyarok száma: Dánia – 5170 fő, Finnország – 2248 fő, Norvégia – 8316 fő, Oroszország – 2781 fő. Bővebben lásd: Rákóczi et al. 2017, 37.

54 2020: ACS 5-year Estimated Detailed Table (B04006 - People Reporting Ancestry).

- Ennek a magyar kampánynak egyedi eleme lehetne a *finn-magyar nyelvi rokonság* hangsúlyozása. Magyarország legközelebbi nyelvrokona Finnország, és ilyen vagy ehhez hasonló érveléssel más megfigyelő ország nem rendelkezik, ami további legitimitást biztosíthatna.

Ezeket figyelembe véve Magyarország a hiányosságokkal együtt is képes lehet egy legitim és komolyan vehető érvrendszer kidolgozni, amivel meg tudná indokolni a megfigyelőtársaság iránti igényét. Az elképzelés pedig korántsem irreális, mivel Magyarországnál délebbi fekvésű és hasonlóan tengeri kijáráttal nem rendelkező országok is sikeresen kampányoltak már.

Konklúzió

Az elmúlt évek válságainak árnyékban az Arktisz kevesebb figyelmet kapott. Azonban az olyan kihívások, mint az éghajlatváltozás, a népességnövekedés és az energiahordozók szűkösségének kérdése hosszú jövő elé néznek, és ez előrevetíti az Arktisz szerepének további növekedését. Ez hosszútávon mindenképpen indokoltá teheti egy önálló magyar arktiszi stratégia megalkotását, de addig is más stratégiákban szükséges volna definiálni az ország érdekeit, céljait. Ezt támasztja alá továbbá az is, hogy Magyarország a legtöbb arktiszi állammal együttműködik gazdasági, kutatási vagy hadiipari téren. Ezen az alapon Magyarországnak, mint európai államnak hamarosan mindenképpen el kell indulni az Arktisz felé vezető úton.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról, *Magyar Közlöny*, 2021. <https://hirlevelegov.hu/2021/06/27/a-kormany-1393-2021-vi-24-korm-hatarozata-magyarorszag-nemzeti-katonai-strategiajarol/> (Letöltés ideje: 2022. 03. 08.)
- 2020: ACS 5-year Estimated Detailed Table (B04006 – People Reporting Ancestry), *United States Census Bureau*, 2020. <https://data.census.gov/cedsci/table?q=B04006&g=0400000US02&tid=ACSDT5Y2020.B04006> (Letöltés ideje: 2022. 04. 23.)
- 55 millió dollárért vesz Carl Gustaf M4-eseket a Magyar Honvédség. *KaliberInfo*, 2019. <http://www.kaliberinfo.hu/hirek/55-millio-dollarert-vesz-carl-gustaf-m4-eseket-a-magyar-honvedseg/> (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- A MOL sikeresen lezárta az Ithaca Petroleum Norvégia megvásárlását. *MOL Group*, 2015. 07. 09. <https://molgroup.info/hu/befektetoi-kapcsolatok/befektetoi-hirek/a-mol-sikeresen-lezarta-az-ithaca-petroleum-norge-megvasarlasat> (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- Annual report 2016*. Budapest: MOL Group.
- Arctic Centre, *University of Lapland* (s. d.). Map of the Arctic Administrative Areas. <https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion/Maps/Administrative-areas> (Letöltés ideje: 2022. 08. 29.)
- Arctic Council, 1996. *Declaration on the Establishment of the Arctic Council. Joint Communiqué of the Governments of the Arctic Countries on the Establishment of the Arctic Council*. Ottawa, September 19, 1996.
- Arctic Council, Observers (s. d.). <https://arctic-council.org/en/about/observers/> (Letöltés ideje: 2022. 04. 24.)
- Arctic Frontiers 2017 – The Arctic in a Global Context. *YouTube*, 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=AWx2yzWm77Y> (Letöltés ideje: 2022. 03. 31.)
- Arctic Frontiers Policy 2018 – Speaking truth to power. Science based policy in a post-fact world. *YouTube*, 2018. https://www.youtube.com/watch?v=p_VIBqrr49k (Letöltés ideje: 2022. 03. 28.)
- Baranyai Gábor 2019. Kanadában képezik a honvédség pilótáit. *Magyar Nemzet*, 2019. <https://magyarnemzet.hu/belfold/2019/08/kanadaban-kepezik-a-honvedseg-pilotait> (Letöltés ideje: 2022. 04. 22.)

- Bowman, Liz, Observers to the Arctic Council and their Benefits. *The Polar Connection*, 2017.
<https://polarconnection.org/arctic-council-observers-benefits/> (Letöltés ideje: 2022. 04. 03.)
- China's 2016 Observer Activities Report. *Arctic Council*, 1 December 2016.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/1860> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Cho, Tae-yul 2013. *2nd Vice Minister's Opening Remarks at the Seoul International Arctic Symposium View*. Seoul: Ministry of Foreign Affairs.
https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5690/view.do?seq=312109&srchFr=&%3BsrchTo=&%3BsrchWord=&%3BsrchTp=&%3Bmulti_itm_seq=0&%3Bitm_seq_1=0&%3Bitm_seq_2=0&%3Bcompany_cd=&%3Bcompany_nm=&page=15&titleNm= (Letöltés ideje: 2022. 02. 11.)
- Dickie, Gloria 2022. Russian officials call Arctic Council boycott "regrettable". *Reuters*, 2022.
<https://www.reuters.com/world/europe/russian-officials-call-arctic-council-boycott-regrettable-2022-03-04/> (Letöltés ideje: 2022. 04. 02.)
- Edvardsen, Astri 2022. Cold Response 2022: 35,000 Soldiers from 26 Countries in Northern Military Exercise. *High North News*, Jan 18, 2022.
<https://www.highnorthnews.com/en/cold-response-2022-35000-soldiers-26-countries-northern-military-exercise> (Letöltés ideje: 2022. 03. 19.)
- Edvardsen, Astri 2022. Cold Response 2022: 35,000 Soldiers from 26 Countries in Northern Military Exercise. *High North News*, Jan 18, 2022.
<https://www.highnorthnews.com/en/cold-response-2022-35000-soldiers-26-countries-northern-military-exercise> (Letöltés ideje: 2022. 03. 19.)
- Fagyos Oázis Kutatócsoport – Magyar Antrktisz Program 2005. *antartica.hu*, 2005.
<http://www.antarctica.hu/antarctica.php?event=100101&id=326&ord=2>
 (Letöltés ideje: 2022. 03. 03.)
- Fiar Sándor, Nagy Balázs 2004. *Olvadó jövő*. Budapest: General Press.
- France – Observer Report. *Arctic Council*, 1 December 2021.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2718> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- France's, 2016 Observer Activities Report. *Arctic Council*, 1 December 2016.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/1855> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Galambos Sándor 2022. A Griff haragja. *Honvéd*, 8 (2022), 36–45.
- Gawande, Rajesh 2016. *India's engagement with Arctic Council*.
https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/1869/EDOC5-4033-v1-2016-12-16_India_Observer_activity_report.PDF?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022. 08. 20.)
- Germany – Observer Review 2021. 1 June, 2020.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2693> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Germany's Arctic policy guidelines – Assume responsibility, seize opportunities, 2013. Berlin: Federal Foreign Office.
- Gripen roars over Hungary for 15 years. *Saab*, 30 March, 2021.
<https://www.saab.com/newsroom/stories/2021/march/gripen-roars-over-hungary-for-15-years>
 (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- Haderő-fejlesztés Magyarországon: 130 milliárdos hitelt kapunk hozzá. *mfor.hu*, 2021. 03. 17.
<https://mfor.hu/cikkek/makro/hadero-fejleszt-es-magyarorszagon-130-milliardos-hitelt-kapunk-hozza.html> (Letöltés ideje: 2022. 05. 07.)
- Horvai Ferenc 2021. Harmincéves kapcsolataink az Európai Űrügynökséggel. *Aero Magazin*, 2021. 09. 17.
http://www.aeromagazin.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=1430:harminceves-kapcsolataink-az-europai-urugynokseggel&Itemid=115
 (Letöltés ideje: 2022. 05. 13.)
- Horvány-Pap Melinda, Háda István 2018. Eredményesen zárult a Trident Juncture 2018 gyakorlat. *Honvédelem*, 2018. 12. 05.
<https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/eredmenyesen-zarult-a-trident-juncture-2018-gyakorlat.html> (Letöltés ideje: 2022. 03. 19.)
- Hungary (HAW) 2020. *Swedish Armed Forces*, 20 April, 2020.
<https://www.forsvarsmakten.se/en/activities/current-international-missions/hungary-haw/>
 (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- Hungary seeks closer ties with northern Europe, says foreign minister in Norway, *Daily News Hungary*, 25 Jan, 2017. <https://dailynewshungary.com/hungary-seeks-closer-ties-northern-europe-says-foreign-minister-norway/> (Letöltés ideje: 2022. 04. 27.)

- Interview with Arctic Council Observer: Italy. *Arctic Council*, 11 March, 2020.
<https://arctic-council.org/news/interview-with-arctic-council-observer-italy/>
 (Letöltés ideje: 2022. 01. 29.)
- Interview with Arctic Council Observer: Japan. *Arctic Council*, 3 July, 2020.
<https://arctic-council.org/news/interview-with-arctic-council-observer-japan/>
 (Letöltés ideje: 2021. 12. 24.)
- Interview with Arctic Council Observer: Poland. *Arctic Council*, 30 March, 2020.
<https://arctic-council.org/news/interview-with-arctic-council-observer-poland/>
 (Letöltés ideje: 2022. 01. 29.)
- Interview with Arctic Council Observer: Spain. *Arctic Council*, 11 Marc, 2020.
<https://arctic-council.org/news/interview-with-arctic-council-observer-spain/>
 (Letöltés ideje: 2022. 01. 29.)
- Interview with Arctic Council Observer: Switzerland. *Arctic Council*, 6 July, 2020.
<https://arctic-council.org/news/interview-with-arctic-council-observer-switzerland/>
 (Letöltés ideje: 2022. 01. 29.)
- Interview with Arctic Council Observer: The Netherlands. *Arctic Council*, 10 August, 2020.
<https://arctic-council.org/news/interview-with-arctic-council-observer-the-netherlands/>
 (Letöltés ideje: 2021. 12. 24.)
- Interview with Arctic Council Observer: United Kingdom. *Arctic Council*, 11 March, 2020.
<https://arctic-council.org/news/interview-with-arctic-council-observer-united-kingdom/>
 (Letöltés ideje: 2022. 01. 29.)
- Italy's 2016 Observer Activities report. *Arctic Council*, 1 December 2021.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/1857> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Japan – Observer Report 2020. *Arctic Council*, 30 November 2020.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2724> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Japan's 2016 Observer Activities Report. *Arctic Council*, 16 December 2016.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/1868> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Jó ötlet-e a trieszti magyar kikötő? *agrarsector.com*, 2019. 07. 24.
<https://www.agrarsector.hu/piac/jo-otlet-e-a-trieszti-magyar-kikoto.15533.html>
 (Letöltés ideje: 2022. 03. 27.)
- Kámánfi Gábor 2019. Átadták a századik honvédségi Currus Aries buszt. *honvedelem.hu*, 2019.
<https://honvedelem.hu/galeriak/atadtak-a-szazadik-honvedsegi-currus-aries-buszt.html>
 (Letöltés ideje: 2022. 04. 22.)
- Kele, František, Fekete László 2003. *Jég és föld között – Az Antarktisz (újra)felfedezése*. Dunaszerdahely: NAP.
- Két magyar hegymászó is elérte az Északi-sarkot. *hvg.hu*, 2004. 11. 22.
<https://hvg.hu/itthon/0000000000559C2F> (Letöltés ideje: 2022. 02. 25.)
- Kovács András 2019. Szijjártó Péter a trieszti kikötőről: Ezzel Magyarország erősödik. *Origo*, 2019. 07. 26.
<https://www.origo.hu/itthon/20190725-szijjarto-peter-interju.html> (Letöltés ideje: 2022. 03. 27.)
- Kovács Ferenc 2022. Aláírták a magyar–orosz üregegyezményt. *Index*, 2022. 02. 12.
<https://index.hu/techtud/2022/02/12/orban-viktor-oroszorszag-urkutatas/>
 (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- Magyar külpolitika az uniós elnökség után*. Budapest: Külügyminisztérium, 2011.
- Magyarország és Finnország úripari együttműködéséről állapotott meg. 2021. 09. 14. *kormany.hu*,
<https://kormany.hu/hirek/szijjarto-peter-magyarorszag-es-finnorszag-uripari-egyuttmukodesrol-allapodott-meg> (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája 2012*.
https://2015-2019.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf
 (Letöltés ideje: 2022. 08. 20.)
- Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz: a 2018–2030 közötti idoszakra vonatkozó, 2050-ig tartó idoszakra is kitékintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia.
- Nagy Attila Károly 2017. Két hónapos jó éjszakát kíván az Antarktison áttelelő magyar kutató. *Index*, 2017. 05. 20. https://index.hu/tudomany/2017/05/20/juranyi_zsafia_antarktisz/
 (Letöltés ideje: 2022. 02. 25.)
- Netherlands – Observer Review 2021. *Arctic Council*, 1 June 2020.
<https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2702> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)

- Ott István Dániel 2020a. A CURRUS ARIES 01 többfunkciós moduláris jármű kifejlesztése és feladatai a magyar haderóban I. rész. *Haditechnika*, 4: 58–62. <https://doi.org/10.23713/HT.54.4.12>
- Ott István Dániel 2020b. A CURRUS ARIES 01 többfunkciós moduláris jármű kifejlesztése és feladatai a magyar haderóban III. rész. *Haditechnika*, 6: 58–63.
- Rákóczi Krisztián, Várent Viktória, Varga Péter 2017. *Nemzetpolitika*. Budapest: Dialóg Campus.
- Republic of India – Observer Report. *Arctic Council*, 1 December 2021. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2721> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Republic of Singapore – Observer Report 2020. *Arctic Council*, 1 December 2020. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2711> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Robinson, Jana 2020. Arctic Space Challenge for NATO Emerging from China’s Economic and Financial Assertiveness. *Transforming Joint Air and Space Power The Journal of the JAPCC*, 30: 35–40
- Saab to Deliver Upgrade for Hungarian Gripen Fleet. *Saab*, 12 January 2022. <https://www.saab.com/newsroom/press-releases/2022/saab-to-deliver-upgrade-for-hungarian-gripen-fleet> (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- Sikeresen terjeszkednek tovább a MOL Norvégiában. *Origo*, 2015. 07. 09. <https://www.origo.hu/gazdasag/20150709-mol-olaj-vallalat-reszveny-varaslar-norvegia-kitermeles.html> (Letöltés ideje: 2022. 04. 02.)
- Singapore’s 2016 Observer Activities Report. *Arctic Council*, 30 November 2016. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/1863> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Spain – Observer Report 2020. *Arctic Council*, 1 December 2020. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2710> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Staalesen, Atle 2022. Nordic countries halt all regional cooperation with Russia. *Eye on the Arctic*, March 7, 2022. <https://www.rcinet.ca/eye-on-the-arctic/2022/03/07/nordic-countries-halt-all-regional-cooperation-with-russia/> (Letöltés ideje: 2022. 04. 02.)
- Stratégiai partnerségi megállapodások (é. n). *Kormany.hu*, <https://kormany.hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/strategiai-partnersegi-megallapodasok> (Letöltés ideje: 2022. 03. 05.)
- Strengthening our cooperation to achieve our common goals*. 20 May, 2021. https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/2677/MMIS12_2021_REYKJAVIK_Observer-Statement_State_France.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022. 08. 23.)
- Tan, Sam 2016. What is the connection between Singapore and the Arctic region? *Today*, May 24, 2016. <https://www.todayonline.com/commentary/what-connection-between-singapore-and-arctic-region> (Letöltés ideje: 2022. 02. 08.)
- Tarján M. Tamás 1873. A Ferenc József-föld felfedezése. *Rubicon*, 1873. 08. 30. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1873_augusztus_30_a_ferenc_jozsef_fold_felfedezese (Letöltés ideje: 2021. 12. 23.)
- The great challenge of the Arctic National – Roadmap for the Arctic*. June 2016. https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/frna_-_eng_-_interne_-_prepa_-_17-06-pm-bd-pdf_cle02695b.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 22.)
- The People’s Republic of China 2018 Observer Review report. *Arctic Council*, 1 June 2018. <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/2251> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- The Strategic Airlift Capability (SAC) (s. d.). *Strategic Airlift Capability*. <https://www.sacprogram.org/en/Pages/The-Strategic-Airlift-Capability.aspx> (Letöltés ideje: 2022. 02. 20.)
- Újra magyar kutatók az Antarktiszon. *Origo*, 2005. 02. 10. <https://www.origo.hu/tudomany/20050210ujra.html> (Letöltés ideje: 2022. 02. 25.)
- Vass, Ábrahám 2018. Hungarian Oil Company MOL expands further in Norway. *Hungary Today*, 2018. 01. 24. <https://hungarytoday.hu/hungarian-oil-company-mol-expands-norway-28505/> (Letöltés ideje: 2022. 03. 27.)

Siposné Kecskeméthy Klára[✦]

Új szinten a partnerségi kapcsolatok a NATO madridi csúcstalálkozó értékelése

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.66

Az egységes, megerősített elrettentéssel és a hiteles védelemmel rendelkező felkészült NATO (Szövetség) kulcsfontosságú célkitűzés. A tanulmány áttekinti a madridi csúcsertekezlethez, és az új stratégiai koncepció megalkotásához vezető utat, illetve a 2022. február 24-én Ukrajna ellen megindított orosz invázió következtében radikálisan megváltozott biztonsági környezetet. A csúcsertekezleten a Szövetség keleti és déli határain jelentkező kihívásokkal, kockázatokkal és fenyegetésekkel, az azokra adandó válaszlépésekkel, a NATO–Oroszország viszonytal, a katonai képességekkel kiemelten foglalkoztak. Jelen tanulmány a csúcstalálkozó NATO-partnerséggel kapcsolatban hozott történelmi jelentőségű döntéseire, Finnország és Svédország meghívására, az ázsiai–csendes-óceáni térség kiemelt jelentőségére, valamint a Szövetség partnerségi kapcsolatait érintő madridi fejleményekre fókuszál.

KULCSSZAVAK: Madridi Csúcsertekezlet; megerősített elrettentés és bővítés; partnerségi kezdeményezések, Finnország, Svédország, ázsiai–csendes-óceáni térség

Partnership Relations on a New Level Evaluation of the NATO Madrid Summit

A unified, prepared NATO with enhanced deterrence and credible defence is a key objective. This paper reviews the road leading up to the Madrid Summit and the creation of the new Strategic Concept. The Russian invasion of Ukraine on 24 February 2022 radically changed the security environment. The summit focused on the challenges, risks, and threats on the eastern and southern borders of the Alliance and the response to them, the NATO–Russia relationship, and military capabilities. This paper focuses on the historic decisions taken at the Summit by NATO in the context of partnership, the invitation of Finland and Sweden, the priority given to the Asia–Pacific region, and the Madrid Summit developments in partnership relations.

KEYWORDS: Madrid Summit, enhanced deterrence and enlargement, partnership initiatives, Finland, Sweden, Asia–Pacific region

✦ Egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Művelési Támogató Tanszék – National University of Public Service, Military Science and Officer Training Faculty, Department of Operation and Support; siposne.kecsekemethy.klara@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0002-4150-7823

Bevezetés

A csúcstalálkozóknak fontos szerepük van a NATO életében, az irányvonalak kijelölésében, útmutatást adnak, felgyorsítják a döntéshozatali folyamatokat, és fontos, történelmi eseményeket jeleznek. A posztbipoláris korszakban, a gyorsan változó biztonsági környezetben, az európai, ázsiai és afrikai kontinensen zajló események következtében felgyorsult a csúcsértekezletek rendezésének gyakorisága. Különösen igaz volt ez 2022-re, amikor Oroszország 2022. február 24-én indított ukrajnai háborúja valósággal sokkolta a szövetségeseket. A nyilvánvaló előjelek ellenére, sem hitték el, nem tartották racionális lépésnek azt, hogy a nemzetközi jogot megsértve Oroszország megtámadja a szuverén, független Ukrajnát. Az amerikai vezetés folyamatosan jelezte, hogy az ukrán határok menti orosz csapatösszevonás és felvonulás Ukrajna megtámadását jelentheti.¹

A 2022-es madridi csúcstalálkozó több szempontból is történelmi jelentőségű volt. A NATO történetében korábban nem fordult elő, hogy egy évben három csúcstalálkozót tartottak volna. 2022-ben az orosz invázió másnapján, február 25-én a virtuális térben találkoztak a NATO-tagországok állam- és kormányfői.² A rendkívüli Észak-atlanti Tanács ülés után a NATO nyilatkozatot adott ki, miszerint: „További jelentős védelmi célú erőket telepítünk a Szövetség keleti részére. Mindent megteszünk annak érdekében, hogy most és a jövőben is erős és hiteles elrettentést és védelmet biztosítsunk a Szövetség egész területén. Intézkedéseink megelőző, arányos és nem eszkalációs jellegűek, és azok is maradnak [...]”³ Ezt 2022. március 24-én a jelenléti formában lezajlott brüsszeli csúcstalálkozó követte,⁴ majd június 28–30-án Madridban megtartották a rendes, tervezett csúcsértekezletet. Már 2021-ben nyilvánvaló volt, hogy Madridban megtárgyalják és elfogadják a hidegháború utáni korszak negyedik stratégiai koncepcióját. A madridi csúcs rendkívüli volt, mert a Szövetség posztbipoláris időszakának bővítési köreitől eltérő módon, Finnország és Svédország csatlakozásának előkészítése gyorsan megtörtént.

A madridi csúcsértekezletről több elemzés készült. A szakértők értékelték a csúcsértekezlet várható döntéseit, az elrettenést és a védelem erősítését szolgáló legfontosabb döntéseket, többek között a keleti szárny katonai megerősítő lépéseit az ukrajnai orosz invázió után, a transzatlanti szolidaritást és az arányos teherviselést, a parancsnoksági rendszer reformját, a Szövetség reagáló képességének fejlesztését. Mindemellett elemezték a Közép-Európa és Magyarország számára várható hatásokat és feladatokat, a megváltozott biztonsági környezet kihívásait és lehetőségeit, az elrettenés és védelem hosszú távú feladataival kapcsolatos döntéseket, az új NATO haderőstruktúra kiépítésének lehetséges jövőbeni terveit, programjait és feladatait.⁵

1 Remarks by President Biden Providing an Update on Russia and Ukraine.; Jones, Seth 2022.

2 Extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Governments.

3 Statement by NATO Heads of State and Government on Russia's attack on Ukraine.; Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Government.

4 Statement by NATO Heads of State and Government.

5 Wagner 2022.; Stepper 2022.; Csiki Varga, Tóth 2022.; Gyarmati 2022.; Szentes 2022.

Jelen tanulmány elsősorban a NATO-partnerséggel kapcsolatban hozott történelmi jelentőségű döntésekre, Finnország és Svédország meghívására és az ázsiai-csendes-óceáni térség kiemelt jelentőségére, a Szövetség partnerségi kapcsolatait érintő előzményekre és a madridi fejleményekre fókuszál.

Az új stratégiai koncepció előkészítése

A madridi csúcsertekezlet előkészítése során a NATO-főtitkár 2020. március 31-én biztonságpolitikai szakértőket kért fel (*Reflection Group*) arra, hogy vizsgálják meg a NATO akkori helyzetét és jövőbeni szerepét.⁶ Arra kaptak felhatalmazást, hogy tegyenek javaslatokat a Szövetség egysége, szolidaritása, kohéziója, a transzatlanti kötelék, valamint a tagállamok közötti politikai konzultáció megerősítésére.⁷ Elemezték a NATO politikai szerepének és releváns eszközeinek erősítését, a biztonságot érintő, bármely stratégiai irányból jövő fenyegetések és kihívások kezelésére vonatkozóan.⁸ Értékelésük szerint a NATO-nak egy sokkal összetettebb stratégiai környezethez kell alkalmazkodnia, amelyet a geopolitikai rivalizálás, konfrontáció az Oroszországi Föderációval, Kína felemelkedése és a korszakalkotó új technológiák növekvő szerepe jellemez, emellett számos országhatáron túlnyúló fenyegetéssel és kockázattal kell szembenézni. A jelentés szerint az együttműködés Kínával lehetőség és kihívás is egyben, azonban a jelentés csak az utóbbival foglalkozott.

A *NATO 2030: Egységben egy új korszakért* című jelentés⁹ ajánlásokat fogalmazott meg a szövetséges és partnerállamok döntéselőkészítői és döntéshozói számára, azonban nem minden került be az új, Madridban elfogadott stratégiai koncepcióba. A jelentés meghatározó fejezete az *Ajánlások: a NATO szerepének, kohéziójának és konzultációjának erősítése*, amely foglalkozott a tagországok egymás közötti, az Európai Unióval, mint a legfontosabb szövetségessel, és a partnerországokkal folytatott politikai konzultációkkal.¹⁰ A *NATO 2030* című jelentés jelentős teret szentelt a Szövetség belüli vitáknak.¹¹ Ukrajna 2022. február 24-i orosz megtámadása példa nélküli egységbe kovácsolta a szövetségeseket. Az új stratégiai koncepcióból a vitatott, problémás kérdéseket kihagyták, sokkal fontosabb volt a NATO egységének demonstrálása.

-
- 6 Forward-Looking Reflection Process. Secretary General appoints group as part of NATO reflection process.
 - 7 NATO 2030: United for a new era. Analysis and recommendations of the Reflection Group appointed by the NATO Secretary General.
 - 8 NATO 2030, 11.; Globális reformokra készül a NATO Donald Trump „korszaka” és a megjegyzések után?
 - 9 NATO 2030, 67.; Siposné Kecskeméthy 2021a.; Siposné Kecskeméthy 2021b.
 - 10 NATO 2030, 53–57.
 - 11 A hidegháború során többször voltak belső viták a Szövetségben belül. Így volt ez 1951-ben az első „Három bölcs”-ként emlegetett szakértői csoport, 1956-ban a második „Három bölcs” Bizottság munkája során, valamint a Szövetség jövőbeni feladatairól szóló Harmel-jelentés esetében. A poszt-bipoláris korszakot is viták sorozata jellemezte, a Szövetség egyik legnagyobb kihívása a rendelkezésre álló szűkös erőforrások, a védelmi költségvetés csökkenése, az aránytalanság az amerikai és európai tagországok védelmi célú befektetései között volt. Ezt tette szóvá többek között Robert Gates már 2011-ben, Donald Trump a 2017. évi brüsszeli NATO-csúcsertekezleten, ugyancsak ezirányú kéréseit fogalmazta meg Emmanuel Macron francia elnök 2019 novemberében.

Értékes elemzés a madridi csúcsertekezlet stratégiai koncepciójához kapcsolódó, az Alphen Csoport *The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022: Preserving peace, protecting people* című tanulmánya.¹² A dokumentum, amely a NATO-főtitkár számára készült, a *NATO 2030* című jelentésre épül, azzal összhangban elemzi a megváltozott stratégiai környezetet és a Szövetség alapvető feladatait és felelősségét. Kiemelten foglalkozik a partnerséggel és a nyitott ajtók politikájával. A partnerség a nyitott ajtók politikáján keresztül vezethet a teljesjogú partnerséghez, de a partnerség lehet maga a végcél. Finnország és Svédország megbízható partner az euroatlanti térség integritásának biztosításában, a velük kialakított partnerség azért különösen fontos a Szövetség számára, mert mintául szolgál a tagsággal nem járó, de a kialakított legszorosabb partnerség számára.¹³ Ugyancsak megerősíti az elemzés, hogy a NATO továbbra is kiemelten támogatja a stratégiai fontosságú partnerországokat, Grúziát¹⁴ és Ukrajnát.

A madridi csúcsertekezlet két legfontosabb dokumentuma a stratégiai koncepció és a zárónyilatkozat,¹⁵ amelyek kijelölik a Szövetség politikájának irányait, meghatározták a feladatokat a kialakult nemzetközi helyzetre. A 2022. évi stratégiai koncepció a partnerségi kapcsolatokra fókuszáló kooperatív biztonság pontban az általános alapelveket, a nyitott ajtók politikáját hangsúlyozza, és az euroatlanti térségben az Ukrajnához, a Grúziához és a Bosznia-Hercegovinához fűződő kapcsolatok fejlesztését taglalja. Elemzi az Európai Unióval kialakított stratégiai partnerséget, politikai konzultációt és az együttműködés kiemelt területeit: katonai mobilitás, reziliencia, a klímaváltozás hatása a biztonságra, korszakalkotó új technológiák, humánbiztonság, a nők, a béke és a biztonság program, kiber és hibrid fenyegetések, a feltörekvő Kína kihívása. Először jelenik meg a stratégiai koncepcióban Kína. Külön pontban foglalkozik az ország törekvéseivel, kényszerítő politikájával, amely rendszerszintű kihívást jelent a Szövetség érdekei, biztonsága és értékei számára (rosszindulatú hibrid és kiberműveletek, konfrontatív retorika, dezinformációs műveletek, kulcsfontosságú technológiai és ipari szektorok, létfontosságú infrastruktúrák, valamint stratégiai nyersanyagok és ellátási láncok ellenőrzése, a nemzetközi jogrend aláásása a világűrben, a világtengereken és a kibertérben stb.).¹⁶ Különösen aggasztónak tartják a mélyülő stratégiai partnerséget Kína és Oroszország között. Foglalkozik a koncepció a stratégiai fontosságú térségekkel is: Nyugat-Balkán, Fekete-tenger, Közel-Kelet, Észak-Afrika, Száhel-övezet, indiai-csendes-óceáni térség.

12 The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022: Preserving peace, protecting people.

13 The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022, 13.

14 A szerző a Magyar Tudományos Akadémia helyesírási ajánlásait követve alkalmazza az érvényben lévő szabályzat (*A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.) iránymutatását, a Grúzia, grúzai, grúz névalakokat használja a kötetben.

15 NATO 2022 Strategic Concept.; Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022.

16 NATO 2022 Strategic Concept, 5., 11.

A NATO és az ázsiai–csendes-óceáni partnerek

A NATO 2030 című jelentés fontos része a kooperatív biztonság, a partnerekkel történő együttműködés értékelése. A partnerországok többsége vallja a Szövetség alapértékeit, a demokrácia, a szabadság és a jogállamiság alapelveit,¹⁷ hozzájárulnak/hozzájárultak a nemzetközi békéhez és stabilitáshoz, a Szövetség műveleti sikereihez, az egyes régiók biztonsági problémáinak kezeléséhez.¹⁸ A jelentésben kiemelt szerepet kapott a csendes-óceáni globális partnerekkel (*Global Partners, GP*) történő szorosabb együttműködés kialakítása. A globális partnerek azok az államok, amelyek nem rendelkeznek tagsággal a Szervezetben és egyik intézményesített partnerségi fórumban sem vesznek részt. Helyzetük kivételes, mert az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével fennálló kapcsolatuk kiemelten fontos, azonban máig nem jött létre olyan állandó szerv vagy intézmény, amely teret adna a felek közötti strukturált párbeszédnek. Ezeket a partnereket hosszú távú érdekek és kapcsolatok fűzik elsősorban az Amerikai Egyesült Államokhoz.

A globális partnerek különböznek a többi NATO partnerségi kezdeményezéstől (*Partnership for Peace, Pfp, Mediterranean Dialogue, MD, Istanbul Cooperation Initiative, ICI*), esetükben nem beszélhetünk egységes szövetségi politikáról, hanem a Szövetséggel kialakított egyéni partnerségi kapcsolatokról. A NATO rendszeresen találkozik az ázsiai–csendes-óceáni partnerekkel, ismétlődő egyeztetésekre kerül sor az Észak-atlanti Tanács nagyköveteivel az úgynevezett „NAC+4” (Ausztrália, Japán, Dél-Korea, Új-Zéland) formátumban, valamint más politikai és katonai szinteken. 2020-ban a Covid-19 járvány biztonsági következményeinek kezelése volt a középpontban, de az elmúlt években a NAC+4 találkozókon a Koreai-félsziget biztonsági helyzetét és a tengeri biztonságot is megtárgyalták. 2020 decemberében a négy ázsiai–csendes-óceáni partner először vett részt a NATO külügyminiszteri találkozón.¹⁹ Ez az esemény mérföldkő volt, a NATO külügyminiszterei a globális erőviszonyok változását és Kína térnyerését vitatták meg a négy ázsiai–csendes-óceáni partnerrel, továbbá Finnországgal, Svédországgal és az Európai Unió főképviselőjével, az Európai Bizottság egyik alelnökével. NAC+4 formátum mellett a NATO-nak *Egyéni Partnerségi és Együttműködési Programjai (Individual Partnership and Cooperation Programme, IPCP)* vannak mind a négy ázsiai–csendes-óceáni partnerrel.²⁰

A NATO 2021. júniusi brüsszeli csúcstalálkozóján a szövetségesek megállapodtak abban, hogy fokozzák a párbeszédet és a gyakorlati együttműködést a NATO és a meglévő partnerek között, beleértve az ázsiai–csendes-óceáni térség négy partnerországát. A politikai párbeszéd lehetővé teszi, hogy a felek megismerjék mind az euroatlanti, mind az ázsiai–csendes-óceáni térség biztonsági (kibertér, világűr,

17 NATO 2030, 57–60. A két ország példaértékű kapcsolatrendszere a NATO-val, a csatlakozási kérelmük beadása ellenére is igaz.

18 Siposné Kecskeméthy 2021a. 10.; Siposné Kecskeméthy 2021b. 121.

19 Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs – Brussels, 01-02 December 2020 (online event).

20 Szenes, Siposné Kecskeméthy 2019.; Individual Partnership and Cooperation Programme between Australia and NATO.; Individual Partnership and Cooperation Programme between New Zealand and NATO.; Individual Partnership and Cooperation Programme between Japan and NATO.; NATO and the Republic of Korea sign new partnership programme.

klimaváltozás) kihívásait. A *NATO 2030* című jelentés megerősítette és javasolta a NATO+4 formátumú, a NATO–Csendes-óceáni Partnerségi Tanács (*NATO–Pacific Partnership Council*), a Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd (*Quadrilateral Security Dialogue*) keretei között megvalósuló egyeztetés fontosságát. A *NATO Shadow Strategic Concept* dokumentum szintén megfogalmazta, hogy a Szövetségnek mélyebb partnerségeket kell kialakítani az ázsiai–csendes-óceáni térség országaival, Ausztráliával, Japánnal, Új-Zélanddal, Dél-Koreával, valamint Indiával.²¹

A madridi csúcscrtekezleten a közeledés nyilvánvaló jeleként a Szövetség először hívta meg a csúcstalálkozóra a négy legfontosabb csendes-óceáni partnert (Ausztrália, Új-Zéland, Japán, Dél-Korea). Az ázsiai–csendes-óceáni térség stratégiai jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A térségben a felemelkedő Kína, Oroszország jelenléte, a megoldatlan terület- és szigetviták, a nukleáris fegyverrel rendelkező országok (Észak-Korea, India, Kína, Pakisztán) komoly biztonsági kihívást, kockázatot és fenyegetést jelentenek. Annak ellenére, hogy a madridi csúcscrtekezleten az ázsiai–csendes-óceáni térség viszonyai hangsúlyosan jelentek meg, a NATO-nak sem a katonai képessége, sem az infrastruktúrája nem tesz lehetővé konkrét jelenlétet. A térségben meghatározó a második világháború óta az Amerikai Egyesült Államok biztonsági jelenléte, s továbbra is első számú szövetségese marad ezen országoknak. Emellett Franciaországnak és Nagy-Britanniának²² vannak még a térségben érdekeltégei.

A NATO Globális Partnerségének célkitűzései, valamint ázsiai–csendes-óceáni térség országainak ambíciói és érdekei jelentős egyezéseket mutatnak. Ezen országok vallják a Szövetség által képviselt alapvető értékeket, modern demokráciák, geostratégiai fekvésük, helyzetük és szerepük is kiváló, ezért alapvetően biztosítottak tűnik a NATO ázsiai–csendes-óceáni térség országaival kialakított partnerségi kapcsolatok jövője. A kapcsolatrendszer és a tevékenységi kör az elmúlt másfél évtizedben folyamatosan bővült. Az együttműködési tevékenység során olyan kölcsönös érdeklődésre számot tartó témákra összpontosítanak, mint a kibervédelem, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, a polgári felkészültség, valamint a nők helyzete, a béke és a biztonság.

Finnország és Svédország útja a NATO-ba

Már a *NATO 2030* című jelentés is kiemelten foglalkozott Finnország és Svédország példaértékű szerepével, valamint hozzájárulásukkal a Szövetség tevékenységéhez. Rámutatott arra, hogy a két országgal kialakított kapcsolat modellértékű lehet a más régiókban folytatott partnerség fejlesztésében.²³ Az elmúlt évtizedek során szakértők áttekintették a partnerségi kezdeményezéseket, amely során mindig kiemelten kezelték a fejlett ötöket, azaz a *Partnerség a Békéért* kiemelt országait, többek között Finnországot és Svédországot. Jeffrey Simon 2004-ben a partnerországokat az igényeik,

21 The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022, 13.

22 Nagy-Britannia 2022. évi új tengeri stratégia dokumentuma magában foglalja az ázsiai–csendes-óceáni térség fontosságát. National Strategy for Maritime Security.

23 NATO 2030, 59.

érdekeik, képességeik, és földrajzi elhelyezkedésük alapján osztotta csoportokra, a fejlett ötök közé sorolva Finnországot és Svédországot.²⁴ Carlo Masala és Katariina Saariluoma a Szövetség partnerségi kapcsolatait értékelték, s a partnerségi struktúra szervezeti és funkcionális alapon történő újjászervezésére tettek javaslatot.²⁵ 2011-ben fogadták el a NATO új hatékonyabb és rugalmasabb partnerségi politikáját, az ún. *Berlin Partnerségi Csomagot* (*Berlin Partnership Package, BPP*).²⁶ Karl-Heinz Kamp és Heidi Reisinger 2013-ban háromkörös partnerségi modellt vázolt fel, amely a különböző európai, ázsiai és közel-keleti országokkal széleskörű együttműködést tett lehetővé, anélkül, hogy a közös politika elvek és értékek elvárásként fogalmazódtak volna meg. A tanulmányukban az ún. párbeszéd országok (*Advanced Partners*) kategóriába sorolták Finnországot és Svédországot.²⁷ 2014-ben a walesi csúcserkezesleten²⁸ elfogadták a *Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezést* (*Partnership Interoperability Initiative, PII*), és az Interoperabilitási Platformot (*Interoperability Platform, IP*), ezen belül a Kiemelt Partnernek (*Enhanced Partners*)²⁹ csoportját. Ide sorolták a két északi országot is, akik hozzáférnek az operatív tervezéshez, részt vesznek gyakorlatokon és rendszeres politikai konzultációt folytatnak a Szövetséggel.

2012-ben Ann-Sofie Dahl Svédországot első számú műveleti partnernek és a Szövetséggel azonos értékeket valló PfP-országnak írta le a tanulmányában.³⁰ A katonailag el nem kötelezett Svédország 1994-ben csatlakozott a PfP-hez, tagja lett az Euro-atlanti Együttműködési Tanácsnak és széleskörű együttműködést alakított ki a NATO-val. Dahl szerint 2012-ben a svéd társadalom három, közel azonos nagyságú csoportra oszlott a NATO-csatlakozással kapcsolatos álláspont szerint: támogatók, bizonytalanok és az ellenzők. A szerző a két ország szoros történelmi kapcsolata és együttműködése (*Nordic Defense Cooperation*) miatt tanulmányában már akkor az együttes csatlakozást valószínűsítette. Finnország helyzete sajátos, hiszen 1340 km hosszú közös határa van Oroszországgal. A második világháború lezárását követően hivatalosan semleges volt, mintegy ütközőzónaként létezett a Szovjetunió és a nyugati országok között. A finn–szovjet *Barátsági, Együttműködési és Segítségnyújtási Egyezmény* (*Agreement of Friendship, Cooperation, and Mutual Assistance, YYA Treaty – Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus*) 1991-ig, a Szovjetunió felbomlásáig meghatározta az ország szovjet kapcsolatait, de értékrendjében és berendezkedésében a nyugati világhoz tartozott. Finnország hasonlóan Svédországhoz 1994-ben csatlakozott a PfP-hez, majd tagja lett az Euro-atlanti Partnerségi Tanácsnak, és ugyancsak széleskörű együttműködést alakított ki a NATO-val. A 2014-es Krím félsziget annexiója után mindkét ország tovább szélesítette és mélyítette együttműködését a Szövetséggel.

24 Simon 2004.

25 Masala, Saariluoma 2006.

26 Active engagement in cooperative security: a more efficient and flexible partnership policy.; Sipos Kecskeméthy 2018.

27 Kamp, Reisinger 2013.

28 Wales Summit Declaration Para 83–85.

29 Az Interoperabilitási Platform 24 országa között megtaláljuk a MENA-régióból Bahreint, az Egyesült Arab Emírátságot, Jordániát és Marokkót.

30 Dahl 2012.

Az orosz–ukrán háború azonban három hónap alatt teljes mértékben átalakította a finn és svéd közvélemény álláspontját a NATO-csatlakozás szükségességéről.³¹ Finnország Svédországgal együtt 2022. május 18-án nyújtotta be a hivatalosan a NATO szövetségi tagságra irányuló kérelmet.

A madridi csúcs *bővítési csúcs is volt egyben*. A védelmi okokból északi irányba bővülő Szövetség meggyőző bizonyítéka volt Finnország és Svédország meghívása a Szövetségbe. Törökország vétóját – a NATO-főtitkár hathatós támogatásával – a háromoldalú, török–finn–svéd egyezményvel sikerült elhárítani.³² Ez kifejező módon demonstrálta a NATO egységét.

A madridi csúcstalálkozót követően 2022. július 4-én a NATO brüsszeli központjában Finnország és Svédország lezárta a csatlakozási tárgyalásokat, megerősítették, hogy hajlandók és képesek teljesíteni a NATO-tagsággal járó politikai, jogi és katonai kötelezettségeket és felelősséget.³³ Július 5-én a szövetségesek aláírták Finnország és Svédország csatlakozási jegyzőkönyvét, amelyek ezt követően meghívott taggá váltak, és mint ilyenek vesznek részt a NATO ülésein.³⁴ A jegyzőkönyveket a nemzeti eljárásoknak megfelelően valamennyi NATO-tagországnak ratifikálnia kell.³⁵ Amint valamennyi szövetséges ratifikálta a csatlakozási jegyzőkönyvet, a főtitkár felkéri Finnországot és Svédországot, hogy csatlakozzon a Washingtoni Szerződéshez, ezt követően válnak teljes jogú NATO-tagországgá.

A madridi csúcsértekezlet zárónyilatkozata megerősítette a NATO nyitott ajtók politikáját. „Ma úgy döntöttünk, hogy meghívjuk Finnországot és Svédországot a NATO-tagságra, és megállapodtunk a csatlakozási jegyzőkönyvek aláírásáról. A szövetséghez való csatlakozás során létfonosságú, hogy valamennyi szövetséges jogos biztonsági aggályait megfelelően figyelembe vegyék. Üdvözljük a Törökország, Finnország és Svédország közötti háromoldalú memorandum megkötését.”³⁶ A csatlakozással Finnország és Svédország, az euroatlanti térség biztonságosabb lesz, a NATO erősebbé válik. A Balti-tenger NATO-„beltengerré” változik, ez egyben megváltoztatja a térség politikai és katonai status quo-ját is. Oroszországnak csak a Kalinyingrádi exklávé területén keresztül van kijárása a Balti-tengerre. A két ország csatlakozásával jelentősen megnövekszik a NATO és Oroszország közös határa. Korábban a közös határ hossza (norvég–orosz 196 km, észt–orosz 294 km, lett–orosz 217 km, litván–orosz [Kalinyingrádi terület] 227 km, lengyel–orosz [Kalinyingrádi terület] 206 km) 1140 km volt. Finnország (1340 km a finn–orosz határ) csatlakozásával a közös határ hossza 2480 km lesz, ami több mint kétszeresét jelenti a korábbi határhossznak. Finnország területe *stratégiai mélységet* biztosít a NATO számára,

31 A két ország közvéleményével kapcsolatban részletesen lásd Csiki Varga et al. 2022.

32 Türkiye, Finland, and Sweden sign agreement paving the way for Finnish and Swedish NATO membership.

33 Finland and Sweden complete NATO accession talks.

34 NATO signs accession protocols for Finland and Sweden.

35 2022. augusztus 9-én az Amerikai Egyesült Államok 23-dik tagorszádként aláírta a két ország csatlakozási jegyzőkönyvét. Signing of U.S. Instruments of Ratification of Finland and Sweden's NATO Accession Protocols.

36 NATO Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022.

és megkönnyíti a balti országok védelmét. Svédország csatlakozásával stabilizálódik az északi határ, megváltozik az Északi-sark és a sarkvidéki térségek geostratégiai értéke is.

A finn és svéd tagság legfontosabb üzenete Oroszország számára azonban az, hogy a NATO változatlanul vallja a nyitott ajtók politikáját, ami a jövőben az euroatlanti térség biztonságát és stabilitását erősítő, a transzatlanti értékeket valló, további partnerországok meghívását jelentheti. Ez annak fényében volt erős üzenet, hogy Oroszország 2021. december 15-én két szerződéstervezetet (amerikai–orosz,³⁷ illetve a NATO-val megkötendő)³⁸ adott át az európai és eurázsiai ügyekért felelős amerikai külügyi államtitkárnak. Az amerikai–orosz szerződés a NATO keleti irányú bővítésének beszüntetésére jelentett volna garanciát, a NATO-megállapodás pedig kizárt volna minden további bővítést az orosz érdekszférába tartozó államok esetében. Ukrajnával kapcsolatban mindkét szerződéstervezet következetesen kizárta az ország NATO tagságát, a NATO-tagországok katonai tevékenységét ukrán területen, illetve bármilyen amerikai–ukrán katonai együttműködést.³⁹ A NATO–Oroszország tervezet 4. cikke jogilag kötelező erejű garanciákat kért arra a Szövetségtől, hogy visszatérnek a NATO 1997-es határaihoz, nem telepítenek katonai erőket és fegyvereket Európa más államainak területére és az azóta csatlakozott országok területéről kivonják a NATO-csapatokat. Az 5. cikk megtiltotta volna a kis- és közepes hatótávolságú rakéták telepítését olyan területekre, ahonnan elérik a többi fél területét. A 6. cikk értelmében a NATO valamennyi tagállama kötelezettséget vállalt volna arra, hogy a Szövetség tartózkodik a további bővítéstől, beleértve Ukrajnát és más államokat.

A madridi stratégiai koncepció a Szövetség egyik alapfeladata, a kooperatív biztonság kapcsán történelmi sikernek nevezte a NATO bővítési köreit és megerősítette a Washingtoni Szerződés 10. cikkében megfogalmazott nyitott ajtók politikáját, amely szerint minden európai ország, amely oszttja a NATO alapértékeit, vállalja a tagsággal járó felelősséget és kötelezettségeket, tagsága hozzájárul az euroatlanti térség biztonságához, azon országok számára nyitott a tagsághoz vezető út. A szuverén országok döntésébe harmadik fél nem szólhat bele. A stratégiai koncepció megerősítette a 2008-as bukaresti csúcsertekezlet Ukrajna és Grúzia NATO-csatlakozására vonatkozó korábbi nyilatkozatát.⁴⁰

Ukrajna, stratégiai partnerség

2014 óta Ukrajna első számú prioritása az euroatlanti integráció, a megkülönböztett partnerség kialakítása a NATO-tagság elérése céljából. A Krím félsziget jogellenes annexiója után a NATO megerősítette Ukrajna támogatását a modern demokratikus állam megerősítésében és a védelmi képessége megerősítésében, a biztonsági és

37 Treaty between The United States of America and the Russian Federation on security guarantees.

38 Agreement on measures to ensure the security of the Russian Federation and member states of the North Atlantic Treaty Organization.

39 Jójárt 2022.

40 NATO 2022 Strategic Concept.

védelmi szektor átfogó reformjában, képességfejlesztési programokat indításával és pénzügyi támogatás nyújtásával.⁴¹ A NATO-tagországok Ukrajna támogatásában politikailag egységesek, határozott álláspontot képviselnek az ország nemzetközileg elismert határain belüli szuverenitásának és területi integritásának a támogatásában. A madridi stratégiai koncepcióban megfogalmazták, hogy az Ukrajna elleni második agresszió után az Oroszországi Föderáció a legjelentősebb és legközvetlenebb fenyegetés a Szövetség és az euroatlanti térség békéjére és stabilitására.

A madridi csúcsertekezlet átfogó témakörei között kiemelt prioritás volt a NATO–Ukrajna-partnerség. A tagállamok megerősítették Ukrajna hosszú távú pénzügyi és haditechnikai támogatását az *Átfogó Segítségnyújtási Csomagról (Comprehensive Assistance Package for Ukraine, CAP)* szóló megállapodás értelmében, amit 2016-ban, a varsói csúcsertekezleten fogadtak el. A képességfejlesztés és a fenntartható kapacitásépítés támogatása érdekében a C4, a kibervédelem, a logisztika és szabványosítás, az orvosi rehabilitáció, az energiabiztonság, a katonai rekonverzió, valamint a lőszer- és robbanóanyag-mentesítés területén számos program indult az elmúlt években. Fontos együttműködési terület a stratégiai kommunikáció, a hibrid hadviselés elleni küzdelem, a biztonsági szolgálatok reformja és a polgári vészhelyzeti tervezés is.⁴² A megerősített *Átfogó Segítségnyújtási Csomag* részeként a háború sújtotta Ukrajnának a NATO azonnali segítséget nyújtott (üzemanyag, élelmiszer, orvosi ellátmány, katonai védőfelszerelés, biztonságos kommunikációs eszközök, valamint aknák, drónok, vegyi és biológiai fenyegetések elleni felszerelés), nem halálos védelmi felszerelést szállít, erőfeszítéseket tesz a kibervédelmi és ellenálló képesség javítása érdekében. A hosszabb távú támogatás az ukrán védelmi szektor modernizálását, a fegyveres erők korszerűsítését, az interoperabilitás megteremtését, valamint a védelmi és biztonsági intézmények további megerősítését, és az ország háború utáni újjáépítésének támogatását jelenti.⁴³

Összegzés

A madridi csúcsertekezlet történelmi jelentőségű volt, legfontosabb döntéseit a zárónyilatkozat, az iránymutatást a stratégiai koncepció tartalmazza. Madridban jóváhagyták a Szövetség új stratégiai koncepcióját, megállapodtak az új NATO-haderőmodell bevezetéséről.⁴⁴ Oroszország a nemzetközi jogrendet semmibe vevő lépései (2008 Grúzia, 2014 Krím félsziget annektálása, 2022 Ukrajna elleni agresszió) után megváltozott a stratégiai környezet. A NATO a madridi stratégiai koncepcióban kinyilvánította, hogy Oroszország már nem partnere a Szövetségnek az ellenséges politikája és fellépése miatt (befolyási övezetek létesítése, agresszió, hibrid hadviselés, nukleáris zsarolás, országok destabilizálása). A Szövetség ennek ellenére még fenntartja a kettős megközelítést (*dual approach*), mert nyitva hagyja továbbra is az együttműködés lehetőségét.

41 NATO's response to Russia's invasion of Ukraine.

42 Comprehensive Assistance Package for Ukraine.; NATO-Ukraine Trust Funds.

43 Secretary General stresses NATO long-term support for Ukraine at Crimea Platform.

44 NATO New Force Model.

Több szempontból is meghatározó lépésnek tekinthető a partnerség szempontjából az, hogy Finnország és Svédország csatlakozásának előkészítése – a posztbipoláris korszak korábbi bővítési köreitől eltérően – rendkívüli gyorsasággal zajlott. Bár NATO-tagság szempontjából két érett ország csatlakozásáról van szó, mégis erős üzenet Oroszországnak több szempontból is. Egyrészt a NATO ismét hitet tett a Washingtoni Szerződés 10. cikke mellett, azaz megerősítették a nyitott ajtók politikáját. Bármely európai partnerország számára nyitott a tagsághoz vezető út, amely osztja a NATO alapértékeit, vállalja a tagsággal járó felelősséget és kötelezettségeket és hozzájárul az transzatlanti térség biztonságához. Másrészt ismét kinyilvánították, hogy a szuverén országok döntésébe harmadik fél nem szólhat bele. Harmadrészt, ahogy 2008 óta minden csúcsertekezleten, Madridban is megerősítették Ukrajna és Grúzia NATO csatlakozására vonatkozó nyilatkozatát. Fontos lépésnek tekinthető az együttműködés erősítése és elmélyítése az ázsiai–csendes-óceáni globális partnerekkel. Meg kell azonban jegyezni, hogy bár Madridban rendkívüli egységet mutatott a NATO, de több, elsősorban a keleti szárnyon található közép-és kelet-európai ország számára a Csendes-óceán térsége nem elsőrendű prioritás. A Szövetség jelenlétét a térségben sem a katonai képessége, sem az infrastruktúrája nem teszi lehetővé, az amerikai jelenlét azonban továbbra is meghatározó, első számú szövetségesi marad ezen országoknak. A partnerországokat érintően is fontos döntéseket hoztak, megerősítették Ukrajna hosszú távú pénzügyi és haditechnikai támogatását az *Átfogó Segélynyújtási Csomaggal*. Bosznia-Hercegovinával a partnerkapcsolatok bővítésére tettek ígéretet. A fokozott transznacionális kockázatok és fenyegetések, a Szövetség 360 fokos megközelítése értelmében a déli szárny fontossága megkérdőjelezhetetlen, éppen ezért továbbra is fontos a partnerségi együttműködés a Mediterrán Párbeszéd országaival. Mauritánia és Tunézia számára új támogatási csomagot fogadtak el.

Végezetül megállapodtak abban, hogy a következő csúcsertekezletet – jelzésértékű módon, a posztbipoláris korszakban Prága, Riga, Bukarest, Varsó helyszínek után – 2023-ban Vilniusban tartják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Active engagement in cooperative security: a more efficient and flexible partnership policy*. Brussels, NATO, 2011.
http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf (Letöltés ideje: 2021. 06. 01.)
- Agreement on measures to ensure the security of the Russian Federation and member states of the North Atlantic Treaty Organization (Draft)*. Москва (Moscow): Министерство иностранных дел Российской Федерации (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation), 17. 12. 2021.
https://augengeradeaus.net/wp-content/uploads/2021/12/20211217_Draft_Russia_NATO_security_guarantees.pdf (Letöltés ideje: 2022. 03. 11.)
- Comprehensive Assistance Package for Ukraine*. Brussels: NATO, July 2016.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_09/20160920_160920-compreh-ass-package-ukraine-en.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 18.)
- Csiki Varga Tamás, Etl Alex, Tólas Péter, Varga Domonkos 2022. A finn és a svéd NATO-tagság és lehetséges következményei. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (7): 1–11.
[https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_7_A%20finn%20es%20a%20sved%20NATO-tagsag%20es%20lehetseges%20kovetkezmenyeik_\(Csiki%20Varga%20T.%20-%20Etl%20A.%20-%20Tolas%20P.%20-%20Varga%20D.\)_pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_7_A%20finn%20es%20a%20sved%20NATO-tagsag%20es%20lehetseges%20kovetkezmenyeik_(Csiki%20Varga%20T.%20-%20Etl%20A.%20-%20Tolas%20P.%20-%20Varga%20D.)_pdf) (Letöltés ideje: 2022. 06. 10.)

- Csiki Varga Tamás, Tálás Péter 2022. Megerősített elrettentés és védelem – a NATO új stratégiai koncepciójának és madridi csúcstalálkozójának értékelése. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (8): 1–13. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2022_8.pdf?fbclid=IwAR3WpwnvIimP3OacMyfecNvZOZvzFQryRyKYVq2ehH75jGm0MKpGAK2_lmhs (Letöltés ideje: 2022. 07. 22.)
- Dahl, Ann-Sofie 2012. Partner number one or NATO ally twenty-nine? *Research Paper*, (82): 1–12. https://www.files.ethz.ch/isn/153549/rp_82.pdf (Letöltés ideje: 2021. 06. 10.)
- Extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Governments*. Brussels, NATO HQ, 25 Feb 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/events_192464.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 12.)
- Finland and Sweden complete NATO accession talks*. Brussels: NATO, 05 Jul. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197737.htm (Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)
- Forward-Looking Reflection Process. Secretary General appoints group as part of NATO reflection process*. Brussels: NATO, 09 June 2020. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174756.htm (Letöltés ideje: 2022. 06. 16.)
- Globális reformokra készül a NATO Donald Trump „korszaka” és a megjegyzések után? *Karpat.in.ua*, December 2, 2020. <http://politic.karpat.in.ua/?p=14856&lang=hu> (Letöltés ideje: 2022. 06. 16.)
- Gyarmati István 2022. Egy új biztonsági rendszertelenség felé a NATO: Szép új világ. *Political Capital*, 2022. június 29. https://www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=3025 (Letöltés ideje: 2022. 06. 30.)
- Individual Partnership and Cooperation Programme between Australia and NATO*. Brussels: NATO, 29 June 2017. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_06/170629-ipc-p-australia.PDF (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- Individual Partnership and Cooperation Programme between Japan and NATO*. Brussels: NATO, 26 June 2020. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/6/pdf/200626-ipc-p-japan.pdf (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- Individual Partnership and Cooperation Programme between New Zealand and NATO*. Brussels: NATO, 27 June 2012. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_88720.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- Jó járt Krisztián 2022. A Moszkva által követelt biztonsági garanciákról. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (1): 1–9.
- Jones, Seth G., Wasielewski, Philip G. 2022. Russia’s Possible Invasion of Ukraine. Center for Strategic and International Studies. *CSIS Briefs*, January 13, 2022. <https://www.csis.org/analysis/russias-possible-invasion-ukraine> (Letöltés ideje: 2022. 08. 21.)
- Kamp, Karl, Heidi, Heinz-Reisinger 2013. NATO’s partnership after 2014: Go West! *Research Paper*, (92): 1–8.
- Madrid Summit Declaration, Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022*. Brussels: NATO, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (Letöltés ideje: 2022. 08. 01.)
- Masala, Carlo, Saariluoma, Katariina 2006. Renewing NATO’s Partnerships: Towards a Coherent and Efficient Framework. *Forum Paper Series*, (1): 1–56. http://www.ndc.nato.int/download/publications/fp_01.pdf (Letöltés ideje 2021. 06. 26.)
- Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs – Brussels, 01-02 December 2020 (online event)*. Brussels: NATO, 01 Dec. 2020 - 02 Dec. 2020. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_179506.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- National Strategy for Maritime Security*. London: HM Government, August 2022. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1098583/national-strategy-for-maritime-security-web-version.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 18.)
- NATO 2022 Strategic Concept*. Brussels: NATO, 29 June 2022. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 01.)
- NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*. Brussels: NATO, 25 November 2020. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (Letöltés ideje: 2022. 06. 16.)

- NATO and the Republic of Korea sign new partnership programme. Brussels: NATO, 20 Sep. 2012. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_90101.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 05.)
- NATO Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022. Brussels: NATO, 29 Jun. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)
- NATO New Force Model. Brussels: NATO, June 2022. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220629-infographic-new-nato-force-model.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 10.)
- NATO signs accession protocols for Finland and Sweden. Brussels: NATO, 05 Jul. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197763.htm (Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)
- NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. Brussels: NATO, 01 Sep. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm (Letöltés ideje: 2022. 08. 18.)
- NATO-Ukraine Trust Funds. Brussels: NATO, 01 Sep. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_153288.htm (Letöltés ideje: 2022. 08. 10.)
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Government. Brussels: NATO, 25 Feb 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192455.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 30.)
- Remarks by President Biden Providing an Update on Russia and Ukraine. Whashington, D.C.: The White House, February 15, 2022. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/15/remarks-by-president-biden-providing-an-update-on-russia-and-ukraine> (Letöltés ideje: 2022. 08. 21.)
- Secretary General stresses NATO long-term support for Ukraine at Crimea Platform. Brussels: NATO, 23 Aug. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_198272.htm (Letöltés ideje: 2022. 06. 18.)
- Signing of U.S. Instruments of Ratification of Finland and Sweden's NATO Accession Protocols. Washington, D.C., US Department of State, August 9, 2022. <https://www.state.gov/signing-of-u-s-instruments-of-ratification-of-finland-and-swedens-nato-accession-protocols/> (Letöltés ideje: 2022. 08. 24.)
- Simon, Jeffrey 2004. Partnership for Peace: Charting a Course for a New Era. *Strategic Forum*, (206): 1–14.
- Sipos Kecskeméthy, Klára 2018. Milestones – NATO adaptation to changing security environments. *Právo a bezpečnosť*, (3): 183–192.
- Siposné Kecskeméthy Klára 2021a. A NATO 2030 jelentés. Stratégiai prioritások új megközelítésben. *Honvédségi Szemle*, (4): 3–16.
- Siposné Kecskeméthy, Klára 2021b. The NATO 2030 report. Strategic priorities of the Alliance. *International Conference Knowledge-based organization*, 27 (1): 118–124.
- Statement by NATO Heads of State and Government on Russia's attack on Ukraine. Brussels: NATO, 25 Feb 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_192489.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 26.)
- Statement by NATO Heads of State and Government. Brussels: NATO, 24 March, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_193719.htm (Letöltés ideje: 2022. 07. 30.)
- Stepper Péter 2022. Az arányos teherviselés és alkalmazkodás kérdései a madridi csúcstól. *Külgügyi és Külgazdasági Intézet Elemzések*, (35): 1–11. https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/07/KE_2022_35_ES_teherviseles_alkalmazkodas_Nato_SP_0707.pdf (Letöltés ideje: 2022. 07. 12.)
- Szenes Zoltán 2022. Elrettentés és védelem: a NATO új haderőmodellje. *Hadtudomány*, 32 (2): 3–17. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.3>
- Szenes Zoltán, Siposné Kecskeméthy Klára 2019. *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év tagság, 30 év együttműködés*. Budapest: Zrínyi.
- The TAG NATO Shadow Strategic Concept 2022: Preserving peace, protecting people. (h. n.): The Alphen Group (TAG). February, 2022. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-02/TAG%20-%20NATO%20Strategic%20Concept%20-%20NONPRINT.pdf> (Letöltés ideje: 2022. 08. 01.)
- Treaty between The United States of America and the Russian Federation on security guarantees. Москва (Moscow): Министерство иностранных дел Российской Федерации (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation), 17. 12. 2021. https://augengeradeaus.net/wp-content/uploads/2021/12/20211217_Draft_RUS_USA_security_guarantees.pdf (Letöltés ideje: 2022. 03. 10.)

Türkiye, Finland, and Sweden sign agreement paving the way for Finnish and Swedish NATO membership.
Brussels: NATO, 30 Jun 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197251.htm
(Letöltés ideje: 2021. 08. 10.)

Wagner Péter 2022. A madridi NATO-csúcs kérdései. *Külgügyi és Külgazdasági Intézet Elemzések*, (32): 1–13.
<https://kki.hu/a-madridi-nato-csucs-kerdesei> (Letöltés ideje: 2022. 07. 12.)

Wales Summit Declaration Para. Brussels: NATO, 05 Sep. 2014.
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (Letöltés ideje: 2021. 06. 10.)

„Az elrettentés művészetének lényege, hogy az ellenségben elültessük a félelmet, [...] hogy ne támadjon meg minket.”
 „Természetesen a végítéletégp lényege elvész, ha titokban tartják!
 Miért nem mondták el a világnak?”
 Dr. Strangelove¹

Várdai Mihail Istvanovics[✦]

Posztmodern elrettentés

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.80

A hidegháború lezárását követően, a nagyhatalmak nukleáris szembenállása, a különböző leszerelési, fegyverzet-ellenőrzési és foganatosított bizalom- és biztonságerősítő intézkedései következtében mérséklődött. Ez az eseménysor egybeesik azzal az ugrás-szerű technikai fejlődéssel, aminek köszönhetően olyan új fegyverrendszerek jelentek meg, amelyek bizonyos jellegű bevetésének következtében akár úgynevezett lefejező csapást is lehet mérni. Ez a technikai fejlődés a 21. században felgyorsult, és korábban elképzelhetetlen fegyverrendszerek jelentek meg. Az elrettentés ennek a technikai fejlődésnek következtében átalakulóban van, viszont az alapelvek ennek ellenére nem változtak. A nukleáris fegyverek elrettentési potenciálja továbbra is jelentős, viszont a forradalmi technológiák elérhetősége következtében bizonyos új fegyverrendszerek proliferációja a nemzetközi biztonsági környezetre jelentős hatásokkal bírhat. A forradalmi technológiák rendelkezésre állnak mind az állami, mind a nem állami szereplők részére és ezek katonai célú alkalmazása következtében új szereplők jelentek meg.

KULCSSZAVAK: nemzetközi biztonság, elrettentés, forradalmi technológiák, új fegyverrendszerek, proliferáció

Postmodern Deterrence

Since the end of the Cold War, the nuclear rivalry of the great powers has diminished as a result of various disarmament, arms control, and confidence- and security-building measures taken. This series of events coincides with the major technical development that has led to the emergence of new weapon systems that, as a result of some type of deployment, can even deliver so-called decapitating strikes. This technical development has accelerated in the 21st century and previously unimaginable weapon systems have emerged. Deterrence is changing as a result of this technical development, but the basic principles have not changed. The deterrent potential of nuclear weapons remains significant, but the proliferation of certain new weapon systems, due to the availability of disruptive technologies, can have significant effects on the international security environment. Revolutionary technologies are available to both state and non-state actors, and because of their military application, new actors have appeared.

KEYWORDS: international security, deterrence, disruptive technologies, new weapon systems, proliferation

✦ MHP HDMCSF FEF főtiszt, NKE HHK HDI doktorandusz – HDF Command Operations Directorate, Arms Control Branch, (AC) senior officer; mihail.vardai@hm.gov.hu; ORCID: 0000-0001-8070-2552

¹ Kubrick 1964.

Bevezetés

Az elrettentés a nemzetközi biztonsági tanulmányok területén a politikai realizmus egyik jelensége, amikor is az államok az erőt, mint végső kényszerítő eszköz alkalmazását a nemzetközi kapcsolatok területén, mint lehetőséget tartanak fenn.²

Az elrettentéssel, mint fogalommal, a nem katonai és biztonságelméleti területen, elsősorban lélektan, azon belül is a kriminálpszichológia foglalkozik. Ezen a területen a jogi és a rendvédelmi területek kapcsolódnak össze, hogy a társadalom védelme érdekében az ismételt bűnelkövetés ne valósuljon meg.³

Az elrettentéssel kapcsolatos hozzáférhető szakirodalom elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban (USA) végzett kutatások eredményei. Ezekből célszerű kiemelni Herman Kahn, Bernard Brodie munkáit, akik jelentős mértékben meghatározták az elrettentés alkalmazásának koncepcióit.

Az elrettentést a magyar hadtudományi szakirodalomban az 1995. évi Hadtudományi Lexikonban megfogalmazottak szerint a következő módon lehet definiálni. Az *elrettentés*: „A nemzetközi erőszak-alkalmazás megelőzésének, a már folyó harc-cselekmények eszkalációja megakadályozásának egyik mód. Kísérlet a lehetséges ellenfél meghatározott cselekvési formáktól való eltérítésére olyan kockázatok jelzésével, amelyek aránytalanul nagyok lehetnek az elérni remélt nyereséghez képest. Akarati ráhatás a potenciális agresszorra abban az irányban, hogy mondjon le az erőszak alkalmazásáról és keressen politikai megoldást.”⁴

Az elrettentés lényege, ahogy a *Dr. Strangelove, avagy rájöttem, hogy nem kell félni a bombától, meg is lehet szeretni*⁵ című filmben is szerepel, az egyik fél számára ne érje meg megtámadni a másik felet. Ez a megközelítés tisztán közgazdasági jellegű megközelítés, aminek Thomas C. Schelling,⁶ a játékelméleti megközelítésen keresztül bemutatja. Ez a következő viszonytalal írható le:

$$\text{Ellenfél költsége} > \text{Ellenfél várható haszna}^7$$

A lényeg az, hogy az elrettentő fél, annak érdekében, hogy a saját területét egy lehetséges támadástól megóvja olyan támadó és védelmi képességeket fejleszt, aminek köszönhetően egy lehetséges összecsapás esetén a potenciális ellenség olyan mértékben szenvedjen veszteséget mind anyagi, mind élőerő tekintetében, aminek következtében teljes körű vereséget szenved. A következő képlet alapján le lehet írni az elrettentés várható költségét, illetve hasznát:

$$\text{Det} = \text{Cap} \times \text{Cre}$$

2 Gartzke, Lindsay 2019.

3 Wright 2010.

4 Szabó 1995, 287.

5 Kubrick 1964. A film érdekessége, hogy igaz, hogy szatíra, de az alap gondolat valós. Dr. Strangelove karakterét Herman Kahn és Neumann Jánosról mintázta az alkotó. A filmben több utalás is van a RAND Corporationra is (a szerző megjegyzése).

6 Schelling 1980.

7 Glaser 1990, 20.

Ebben a képletben az elrettentés (Det) a képességek (Cap) és a hitelesség (Cre) szorzata. Az elrettentés során el kell hitetni az ellenféllel, hogy az esetleges összecsapás következtében szenvedni fog a vélt veszteségeket. A hitelesség alapvetően nulla (0) és egy (1) közötti értéket vehet fel. Itt elsősorban az adott aktor stratégiai kommunikációs (*Strategic Communication, STRATCOM*) képességei játszanak szerepet, azaz el kell hitetni a potenciális ellenféllel a képesség meglétét. A mai világban, a globalizáció következtében, ezt a „képet” úgy kell bemutatni, hogy nehezen lehessen megcáfolni, így közelítve az egyes értékhez. Hozzájárul a hitelesség növeléséhez, ha a felek lehetővé teszik az információ megosztásán kívül a helyszíni tevékenységet. A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések és a fegyverzet-ellenőrzés nagyban hozzá tud járulni a hitelesség növeléséhez. Ezért van az, hogy a képesség elemeket nagy nyilvánosság számára bemutatják, vagy bejelentik a meglétét, valamint bilaterális vagy multilaterális alapú megállapodások lépnek életbe, amelyek valamilyen módon korlátozzák ezen a fegyverek darabszámát, alkalmazását, illetve különböző nemzetközi mechanizmusok útján is biztosíthatják maguknak az elrettentés hitelességét.⁸

Egy hipotetikus példával szemléltetve az elrettentés elemeit. Magyarországon (fik-tív állam) bejelenti, hogy a szomszédos államokat (négy állam: Tatránia; Adriatikana; Alpiniana; Karpátiana) egyidejűleg képes legyőzni. Ennek érdekében, olyan haditechnikai fejlesztési programot futtat, aminek elemei között precíziós, nagy hatótávolságú csapásmérő fegyverrendszereket állít rendszerbe (Cap). A hitelességet (Cre) az állam nagy nyilvánosság előtt végrehajtott tesztekkel demonstrálja, valamint több alkalommal hadgyakorlatokon kiképzési céllal, korlátozottan (a fegyverrendszer rendkívül drága) alkalmazza. Az elrettentés hitelessége közelít az 1-hez, de nem éri el. Az elrettentést „le tudja nullázni” egy triviális esemény. Ennél a példánál maradva, Magyarországon egyik szomszédja (Tatránia – fik-tív állam) olyan információkkal rendelkezik, hogy a kifejlesztett és demonstrált csapásmérő fegyverrendszer valós képességei nem alkalmasak a deklarált célok elérésére, illetve a gyakorlatokon imitációval demonstrálták ezeket a képességeket. Ebben az esetben Tatránia vonatkozásában Magyarországon részéről a hitelesség egyenlő a nullával, és ezzel a két állam relációjában az elrettentés kudarcos, de többi állam esetén az elrettentés még fennállhat.

Az 1. ábrán egy moszkvai díszszemlén „bemutatott” interkontinentális ballisztikus rakéta (*Intercontinental Ballistic Missile, ICBM*) látható, a GR-1. Tervezetten ezt az ICBM-t úgynevezett orbitális rakétaként kívánták alkalmazni. Ez azt jelenti, hogy a robbanófejet nem az északi sarkvidék feletti röppályán kívánták célba juttatni, hanem a déli sarkvidék feletti röppályán. Ennek az értelme abban rejlett, hogy az amerikai észlelő és riasztó rendszerek északi irányba tájoltak, így meglepetésszerű csapást tudnak mérni.⁹ Ezt a rakétát, csak egy alkalommal mutatták be, teszteléssel kapcsolatosan nem áll rendelkezésre megbízható adat, de nagy valószínűséggel nem hajtották végre. Sőt, az R-36 ICBM előnyt élvezett a fejlesztésben, és már 1964-ben leállították a GR-1 fejlesztését.¹⁰ Ez eset jól példázza azt a folyamatot, amikor is pusztán a vélt képesség nem alátámasztott, de így is biztosíthatja az elrettentést.

8 Goldblat 2002, 70–71.

9 Gyűrösi 2012.

10 Federation of American Scientists (é. n.).

1. ábra.

GR-1¹¹ rakéta moszkvai díszszemlén 1965-ben

[Forrás: Federation of American Scientists. (é. n.)]

A képességek alapvetően a következő elemekből állnak össze:

- támadó képességek,
- védelmi képességek,
- helyreállítás (reziliencia),
- vezetés-irányítás.

A támadó, a védelmi képességeknek, az állam rezilienciája, valamint a vezetési és irányítási rendszerek fejlesztése, fenntartása során fenn kell tartaniuk az egyensúlyt annak érdekében, hogy a potenciális csapásmérő/védekező képesség feltételezett megléte elrettentse a potenciális ellenfel(eket) a katonai erő alkalmazásától. Ennek a kialakított egyensúlynak nem szabad eltérnie, mert akkor hitelesség veszélybe kerülhet, ami az elrettentés kudarcához vezethet.

Az elrettentésről és annak korszakairól

Az elrettentés katonai értelemben egyidős az emberiséggel. Az intraspecifikus agresszió következményeként a különböző támadó és védelmi eszközök fejlesztése, bemutatása sok esetben elsősorban pszichológiai hatás alkalmazásával próbálta elérni az ellenség megfélemlítését és legyőzését. A Bibliában, azon belül az Ószövetségben is pontosan szerepel az elrettentés leírása, valamint annak kudarcja is.

„4. És kijöve a Filiszteusok táborából egy bajnok férfiú, a kit Góliáthnak hívtak, Gáth városából való, kinek magassága hat sing¹² és egy arasz¹³ vala.

11 GR-1: Глобальная ракета-1, globális rakéta (a szerző megjegyzése).

12 Babits 1988, alapján: 1 sing = kb. 44,5 cm (a szerző megjegyzése).

13 Babits 1988, alapján: 1 arasz = kb. 22,2 cm (a szerző megjegyzése).

5. Fején rézsisak vala és pikkelyes páncélba volt öltözve; a páncél súlya pedig ötezer rézsiklusnyi¹⁴ vala.
6. Lábán réz lábpáncél és vállain rézpaizs volt.
7. És dárdájának nyele olyan volt, mint a takácsok zugolyfája, dárdájának hegye pedig hatszáz siklusnyi vasból volt; és előtte megy vala, ki a paizst hordozza vala.
8. És megállván, kiálta Izráel csatarendjeinek, és monda nékik: Miért jöttetek ki, hogy harczra készüljete? Avagy nem Filiszteus vagyok-é én és ti Saul szolgálái? Válaszokat azért magatok közül egy embert, és jöjjen le hozzám.
9. Ha azután meg bír velem vívni és engem legyőz: akkor mi a ti szolgálitok leszünk; ha pedig én győzöm le őt és megölöm: akkor ti legyetek a mi szolgálitok, hogy szolgáljatok nékünk.
10. Monda továbbá a Filiszteus: Én gyalázattal illetém a mai napon Izráel seregét, állítsatok azért ki ellenem egy embert, hogy megvívjunk egymással.
11. Mikor pedig meghallotta Saul és az egész Izráel a Filiszteusnak ezt a beszédét, megrettenének és igen félnek vala.¹⁵

Ez a nyolc vers a *Biblia Ótestamentumából Sámuel 1. könyve* részletesen leírja, hogy a felek közül a „filiszteusok” a képességeiket bemutatták Izrael népének. Részletesen leírják a „bajnok” fegyverzetét, védelmi felszerelését. Góliát a leírás alapján közel háromméter magas volt, kb. 61 kg tömegű páncélt és közel 7,5 kg tömegű vasheggyel ellátott lándzsával rendelkezett. Ez az elrettentés egyik klasszikus vonulata. Ahogy Góliát felhívást intéz Izrael népéhez, ahogy a 8., 9. és 10. versekben teszi, az a modern környezetben is elrettentési funkciót lát el, és a 11. versben foglaltaknak megfelelően ennek hatására az elrettentés első olvasatra elérte a hatását.

A *Biblia* következő részlete viszont az elrettentés kudarcát mutatja be:

- „41. Akkor elindult a Filiszteus is, és Dávidhoz közeledék, az az ember pedig, a ki a paizsát hordozza, előtte vala.
42. Mikor pedig oda tekintte a Filiszteus, és meglátta Dávidot, megvetette őt, mert ifjú volt és piros, egyszersmind szép tekintetű.
43. És monda a Filiszteus Dávidnak: Eb vagyok-é én, hogy te bottal jössz reám? És szidalmazá a Filiszteus Dávidot Istenével együtt.
44. Monda továbbá a Filiszteus Dávidnak: Jőjj ide hozzám, hogy testedet az égi madaraknak és a mezei vadaknak adjam.
45. Dávid pedig monda a Filiszteusnak: Te karddal, dárdával és paizszsal jössz ellenem, én pedig a Seregek Urának, Izráel seregei Istenének nevében megyek ellened, a kít te gyalázattal illetél.
46. A mai napon kezembe ad téged az Úr, és megöllek téged, és fejedet levágom rólad. A Filiszteusok seregének tetemét pedig az égi madaraknak

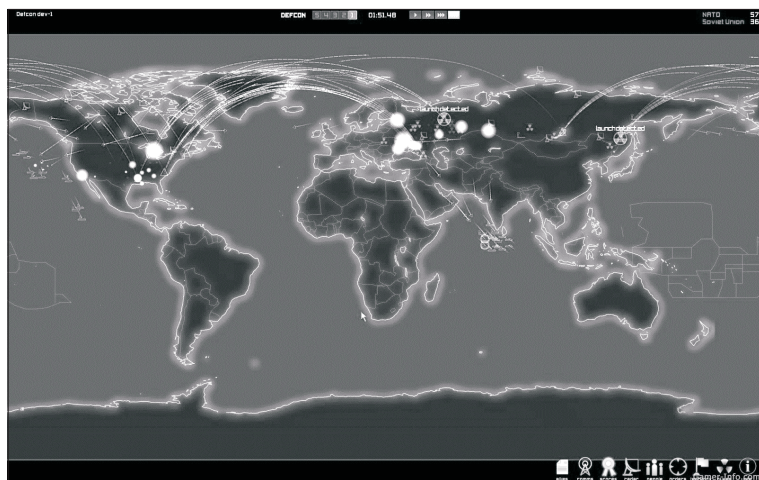
14 Babits 1988, alapján: 1 siklus, = kb. 12,16 g (a szerző megjegyzése).

15 Biblia (é. n.) Sámuel első könyve, 17. 4–11. vers.

és a mezei vadaknak fogom adni a mai napon, hogy tudja meg az egész föld, hogy van Izráelnek Istene.

47. És tudja meg ez az egész sokaság, hogy nem kard által és nem dárda által tart meg az Úr, mert az Úré a had, és ő titeket kezünkbe fog adni.
48. És mikor a Filiszteus felkészült, és elindult, és Dávid felé közeledék: Dávid is sietett és futott a viadalra a Filiszteus elé.
49. És Dávid benyúlt kezével a tarisznyába és kivett onnan egy követ, és elhajítván, homlokán találta a Filiszteust, úgy, hogy a kő homlokába mélyede, és arcczal a földre esék.
50. Így Dávid erősebb volt a Filiszteusnál, parittyával és kővel. És levágta a Filiszteust és megölte őt, pedig kard nem is vala a Dávid kezében.”¹⁶

A Biblia e tíz verse viszont pontosan leírja, hogy a hitelessége a „filiszteusok” elrettentési potenciájának nem bizonyult elegendőnek. Góliát nem vitte a pajzsát, hanem egy másik ember. Ezt mind a *Sámuel 1. könyv* 17. fejezet 7. és 41. verse is bemutatja. Ez alapján a testi ereje nem volt elegendő a teljes fegyverzet hordozására, valamint a látása sem volt megfelelő, mert nem vette észre, hogy Dávid parittyával és kővel készül támadni.

2. ábra.

Képernyőkép a DEFCON játékból

[Forrás: DEFCON, Gamer Info (é.n.)]

A 2. ábrán az Introversion Software által kifejlesztett és terjesztett DEFCON¹⁷ játékból egy pillanatkép ábrázolja az úgynevezett klasszikus elrettentési szcenárió alapján az USA és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (Szovjetunió) közötti

16 Biblia (é. n.) Sámuel első könyve, 17. 41–0. vers.

17 DEFCON – Defense Readiness Condition: az Amerikai Egyesült Államok haderőinek készenléti fokozatai, ahol az egyes fokozat a legmagasabb fokozat, ami a nukleáris fegyverek bevetésével járhat (a szerző megjegyzése). Bővebben lásd: DEFCON DEFense CONdition (é. n.)

nukleáris háborút. Ez a játék az elrettentést mutatja be, és ez alapján a játékosok átélik egy nukleáris háború lélektani hatásainak egy részét.¹⁸ Ebben az esetben a különböző játékok alkalmazása nagyban befolyásolhatja az emberek különböző attitűdjeit.¹⁹ Ez a játék absztrakt módon közelíti meg ezt a témát, így a grafikai elemek és a különböző effektusok (audio, vizuális ingerek)²⁰ jelentős hatást gyakorolnak a játékosokra. Az elrettentés korszakolásában meghatározó szerepet lehet tulajdonítani a tömegpusztító fegyvereknek, különös tekintettel a nukleáris fegyverek és az azokat célba juttató eszközök megjelenésének, fejlődésének és terjedésének. A korszakolásban be lehet vezetni a következőket:

- *premodern*, vagy *preklasszikus*, ami az atombomba 1944. évi teszteléséig és annak bevetéséig tart;
- *modern*, vagy *klasszikus*, ami 1945-től az 1991-ig tart, amikor is az USA és a Szovjetunió által fenntartott nukleáris arzenál garantálta a nukleáris megsemmisítést. Ezt a korszakot, elsősorban az USA nukleáris stratégiája alapján tovább lehet bontani, de az alapvető viszonyokon nem változtatott;
- *posztmodern*: a hidegháború végétől kezdődő időszak, amikor is a szuperhatalmak szembenállása megszűnt, a kisebb, regionális nukleáris hatalmak (Kína, India, Pakisztán és Észak-Korea), valamint a küszöbországok, azon belül is Irán jelentősége megnövekedett, valamint a horizontális proliferáció által jelentett fenyegetés jelentősen megnőtt. Ezt a korszakot jellemzi továbbá a jelentősen felgyorsuló technológiai fejlődés következtében bizonyos nem-nukleáris támadások egyenértékűsítése nukleáris támadással.

Az elrettentés ma

A 3. ábrán az elrettentési szintek láthatók. A vertikális szintezés az állam létére vonatkozó fenyegetést mutatja. A legalsó szint, jelen esetben a terrorizmus fenyegeti a legkevésbé az állam létét, míg a legnagyobb jelentőséggel a nukleáris háború bír, ami nem kizárólag az államot fenyegeti, hanem a modern civilizációt is. A szintek mérete az események bekövetkezési gyakoriságát mutatja be. A terrorizmus, mint fenyegetés, különösen 2001. szeptember 11. óta folyamatosan jelen van az államok biztonságát illetően, a nukleáris háború, elsősorban az államok közötti kapcsolatok következtében alacsony valószínűséggel következik be. Ez az ábra jól mutatja be, hogy ezek a szintek az államok vonatkozásában ezeknek az események bekövetkezésének valószínűsége folytán folyamatos készenlélet kell a haderőknek és a rendvédelmi erőknek fenntartaniuk. Ez a megközelítés *Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában*²¹ és *Nemzeti Katonai Stratégiájában*²² is jelentkezik. Azt viszont érdemes itt megjegyezni, hogy az elrettentés magában hordozza annak kudarcát is. Például nukleáris

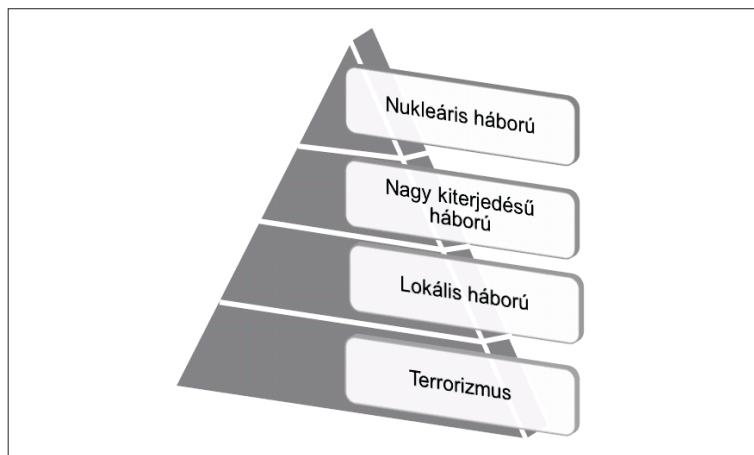
18 Waddington et al. (é. n.), 19–58.

19 Waddington et al. (é. n.), 33–39.

20 Például riasztó hang a DEFCON-változásakor, nukleáris rakéta indítása esetén, felvillanások a találatokkor, kiírt halálos áldozatok száma (a szerző megjegyzése).

21 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

22 Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

3. ábra.

Az elrettentés szintjei és bekövetkezési gyakorisága

[Forrás: Deterrence Theory 2016 alapján szerkesztette a szerző]

fegyverekkel nem lehet elrettenteni a különböző terrorista szervezeteket, valamint az olyan államokat sem, amelyek nukleáris fegyver megszerzése érdekében kiterjedt programot folytatnak. Hasonlóan nehéz olyan államokkal szemben az elrettentés, mint Észak-Korea, mert az államvezetés logikája jelentősen különbözik a többi nukleáris hatalométól.

Az elrettentés kétféle lehet:

- büntetés (punishment),
- megtagadás (denial).²³

A büntetés alapú elrettentés alatt azt kell érteni, hogy az egyik fél a másik fél irányába olyan jelzéseket ad, hogy a potenciális agresszor területe ellen olyan támadást intéz, amely deklaráltan a lakosságot veszi célba.

A megtagadásra alapuló elrettentés olyan, alapvetően védelmi fegyverrendszerek demonstratív telepítésén nyugszik, amellyel a potenciális agresszor támadó erőiben, vezetési és irányítási rendszereiben olyan mértékű veszteséget képesek okozni, hogy a védő fél előnybe kerül.

A posztmodern elrettentés vonatkozásában alapvetően, a nem nukleáris államok vonatkozásában elsősorban a megtagadás típusú elrettentés, ami előtérbe kerül. A különböző államok, azon belül is elsősorban a nukleáris hatalmak, de néhány nem állami szereplő esetében a büntetés általi elrettentés is megjelenik az eszköztárban.

A modern korban az egyik legnagyobb mértékű kudarca az elrettentésnek az 1982. évi Falkland-szigeteki háború volt. Argentína egy nukleáris hatalom egyik külterületét elfoglalta, annak ellenére, hogy akár brit nukleáris fegyverek bevetése is elképzelhető volt. A háborúban Ascensionról Avro Vulcan típusú bombázó repülőgépek bevetésére került sor Port Stanley-ben települt argentin erők bombázására

²³ Heginbotham, Samuels 2018, 128–169.

(*Operation Black Buck*). A bombázók alkalmasak voltak nukleáris fegyverek hordozására, és Ascesionról Argentína főbb lakossági központjai hatótávolságon belül helyezkedtek el. Ezekkel a bombázásokkal demonstrálták a britek, hogy csapásmérő képességek birtokában vannak.²⁴ A brit flottát nukleáris fegyverekkel is ellátták és készen álltak azok bevetésére.²⁵

Mivel az elrettentés alapvetően nem tételezi fel a különböző nemzetközi jogi normák betartásához való jóhiszemű hozzáállást, ezért a nemzetközi kapcsolatok területén a bizalmatlanság nőhet, ami biztonsági dilemmát is okozhat az államok között, még akkor is, amikor deklaráltan az államok a nem állami szereplők elleni elrettentésként deklarálják.

A fegyverek horizontális, valamint a vertikális proliferáció következtében a nukleáris képességek tekintetében Kína, az Oroszországi Föderáció (Oroszország) és az USA „hármast” körül bonyolódik az elrettentés. A többi elismert nukleáris hatalom (Egyesült Királyság, Franciaország), mint az USA szövetségesei szerepelnek, bár Franciaország esetében a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos álláspont jellegében eltérő. Ez a helyzet, ahogy Charles Richard admirális fogalmazott, jelentősen bonyolítja az elrettentés folyamatosságának fenntartását.²⁶

Oroszország 2008 óta tanúsított magatartása a nemzetközi kapcsolatok terén, az államok közötti kapcsolatban újra előtérbe hozta az elrettentési koncepciót. Ez az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (*North Atlantic Treaty Organization, NATO*) szemszögéből nem hat újdonságnak, mert az 1967. évi Harmel-jelentésben már megfogalmazták az úgynevezett kettős megközelítést (*dual-track approach*).²⁷

A 4. ábrán a klasszikus konfliktus egyenes, a béke – fegyveres konfliktus – béke vonal mellett az ábra alsó felén a *dialógus* elemei láthatók. Ezek a bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket (*Confidence [and Security] Building Measures, C[S]BM*) és a fegyverzet-ellenőrzést, mint eszközt jelenítik meg a fegyveres konfliktus elkerülése, valamint a deeszkalációtól kezdve a helyzet normalizálása céljából. A CSBM-k alapvetően az államok közötti információcserén és az önkéntes helyszíni tevékenységeken alapulnak. Ezeknek az alapvetően politikai kötelezettségvállalásoknak az alkalmazása lehetővé teszi az államok közötti kooperatív megközelítést a válsághelyzetek megoldására. A deeszkalációtól kezdődően, a történelmi tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy a helyzet normalizálása érdekében a CSBM-ken felül még a fegyverzetellenőrzés és leszerelés is megjelenik az eszközök között. A fegyverzetellenőrzés hármas alapjai az információcsere, a csökkentés és a verifikáció.²⁸ Az ábra felső részén a katonai tevékenység, azaz a *hard power* elemei láthatók, azaz a haderő mobilizálása, katonai tevékenysége, ami magába foglalja a manővereket, kiképzéseket. Megfigyelhető, hogy a *dialógus* a fegyveres konfliktus megelőzése és a helyzet normalizálása érdekében jelenik meg, míg a katonai erő alkalmazása alapvetően az eskalációs fázis során elért alkalmazási készenléttel oldhatja meg, és teszi elkerülhetővé a fegyveres konfliktust.

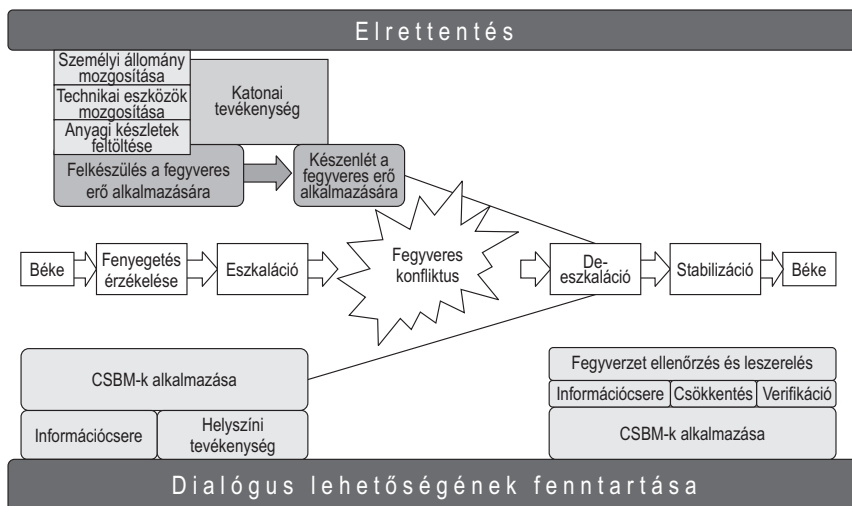
24 Badsey, Steven 2013

25 Evans, Leigh 2003.

26 USSTRATCOM Commander Admiral Charles Richard at 2021 Space and Missile Defense Symposium.

27 Harmel 1967.

28 Szatmári 2012, 16.

4. ábra.

Kettős megközelítés

[Forrás: Harmel alapján készítette a szerző]

Ez a megközelítés, a klasszikus elrettentési időszakban már több alkalommal okozott olyan helyzetet, amikor is a küszöbön állt a nukleáris fegyverek bevetése. Az ábra alapján a NATO megközelítése is tetten érhető, vagyis a *hiteles elrettentés* (*Credible deterrence*) és a *dialógus* (*Dialogue*) fenntartása, amelyet a NATO 2030: *United for a New Era*²⁹ kiadványban is megfogalmaztak.

Nukleáris erők állapotai regionális atomhatalmak esetében

Manapság a deklarált regionális atomhatalmak, különös tekintettel India és Pakisztán bilaterális kapcsolataiban az elrettentés jelentősége magas. Észak-Korea esetében pedig azt lehet megfigyelni, hogy az USA ellenében az elrettentési koncepciója működik.³⁰

Az elrettentés, a regionális hatalmak esetében alapvetően azt befolyásolja, hogy milyen jellegű a nukleáris erők telepítettsége, a doktrinális háttér és a nagyhatalmakhoz való viszonya. Az önálló regionális atomhatalmakhoz lehet sorolni Kínát, Indiát, Pakisztánt, Franciaországot, Izraelt és Észak-Koreát, valamint küszöbországgként a Dél-Afrikai Köztársaságot.³¹ Az Egyesült Királyság mint regionális nukleáris hatalom valóban jelen van, viszont a brit nukleáris erők alkalmazásánál erőteljes a NATO védelmének szerepe.³²

29 NATO Reflection Group 2020.

30 Narang 2014, 19.

31 A Dél-Afrikai Köztársaság 1991-ben, a *Nonproliferációs Szerződéshez* csatlakozva befejezte a nukleáris fegyverkezést, és leszerelte ezeket a fegyvereket (a szerző megjegyzése). Bővebben lásd: Pabia 1995, 1–19.

32 HM Government 2021, 76–77.

Katalitikus, amikor is a regionális hatalom egy erősebb hatalom valamilyen szintű beavatkozását kényszeríti ki a saját oldalán. Ebben az esetben az ilyen állapot fenntartó államnak olyan üzenetet kell, elsősorban a „patrónus” állam irányába küldeni, hogy a nukleáris fegyverek bevetése a küszöbön áll. Erre az egyik legjobb példát Izrael szolgáltatja.³³

Biztosított megsemmisítés, amikor a nukleáris fegyverek összpontosított telepítése folytán, valamint a doktrinális háttér következtében az állam a potenciális agresszor irányába olyan jelzéseket mutat, ami a büntetés típusú elrettentés eszköztárát felhasználja. Ezek az államok deklaráltan nem kívánnak alkalmazni elsőként nukleáris fegyvereket. Ilyen állam például Kína és India.³⁴

Aszimmetrikus, amikor a nukleáris fegyverek széttagoltan vannak telepítve, és retorikájában az első csapás szerepel, ezzel rettentve el a potenciális agresszort. Ebben az esetben az államnak elég csak valamilyen módon jeleznie, hogy készen áll a fegyverek bevetésére. Az aszimmetrikus nukleáris állapotnak egyik alapfeltétele, hogy a nukleáris hatalom hagyományos fegyverzetek terén hátrányos helyzetet észlel. Ilyen hatalom jelenleg Pakisztán.³⁵

Ez a felosztás olyan államok esetében is alkalmazható, amelyek képesek stratégiai csapásmérést mérni bizonyos észlelt fenyegetések esetén az ellenségre. Ebben az esetben olyan fegyverrendszerek, esetleg olyan támadási módok felelnek meg a nukleáris fegyverrendszereknek, amelyek az állam kritikus infrastruktúrájának támadása esetén a technikai fejlődés következtében viszont olyan lehetőségeket jelentek az államok és nem állami szereplők eszköztárában, ami a cél vonatkozásában korlátozott nukleáris csapásmérésnek megfeleltethetők. Ezek az úgynevezett „egyenértékek”. Az „egyenértékek” olyan, jellemzően a kritikus infrastruktúra egyes elemei elleni támadások, amelyek jelentős károkat okozhatnak.

Forradalmi technológia, haditechnikai változások és az elrettentés

Az államok esetében, különösen az 1990-s évektől kezdve a technológiai fejlődés következtében olyan fegyverrendszerek jelentek meg, amelyek a nukleáris elrettentés hatásait negligálhatják. A hagyományos fegyvereken alapuló elrettentés, a premodern korszak elrettentéséhez hasonló módon 1990-ben, az öbölháborúban demonstrált képességek következtében jelent meg újra. A koalíciós erők, elsősorban az USA által alkalmazott precíziós csapásmérő képességek, azaz a BGM-109 *Tomahawk* cirkálórakéta, a lézer- és GPS vezérlésű precíziós ejtőlőszer, az iraki vezetési-irányítási rendszer ellen nagyfokú hatékonysággal kerültek alkalmazásra.³⁶ Az orosz haderő, ennek a háborúnak feldolgozása következtében aszimmetrikus válaszként területvédelmi, a szakirodalomban divatos angolszász kifejezéssel élve *hadműveleti-hadászati*³⁷ területmegtagadáson (*Anti Access-Area Denial, A2/AD*) alapuló rendszereket – azaz jelen

33 Narang 2014, 21.

34 Narang 2014, 21.

35 Narang 2014, 21.

36 Clancy, Horner, Koltz 2005.

37 *Hozzátdolás és kiemelés a szerzőtől.*

esetben a légvédelmi, partvédelmi, a rövid hatótávolságú ballisztikus rakéta komplexumok, illetve a felszíni indítású cirkálórakéták – jelentik.³⁸ Az *Anti Access-Area Denial* kifejezés „területmegtagadás”-ként való fordítása lehet hogy magyartalannak hangzik. Véleményem szerint a „hozzáférhetetlen és területtől megfosztó hadműveleti-hadászati tevékenység”-ként való fordítás nem adja vissza annak a dilemmának a jelentőségét, amivel az ehhez tartozó fegyverrendszerek jelenléte hozzájárul a katonai műveletek tervezésénél.

Az 5. ábrán az orosz hadműveleti-hadászati A2/AD képességek kerültek ábrázolásra térképes formában. A térképen a sötétebb színű jelek, az orosz hagyományos fegyveres erők elhelyezkedését mutatják Európában, a közepesen sötét szürke jelek a NATO-erőket, míg a világos szürke jelek a semleges országok (Ukrajna, Belarusz Köztársaság, Grúzia [Georgia]) hagyományos fegyveres erőinek nagybani elhelyezkedését mutatják. Az 5. ábrán különböző körökkel, körívvel ábrázolják a különböző A2/AD fegyverrendszerek hatótávolságát. Vastag folyamatos vonallal az Iszkander–M, míg vastag szaggatott vonallal a Kalibr cirkáló rakéta maximális hatósugarát ábrázolják. A vékonyabb vonalak a különböző légvédelmi rakétakomplexumok hatótávolságát ábrázolják. A vékony folyamatos vonal az Sz–300, a szaggatott vonalak az Sz–400 légvédelmi rakétakomplexum különböző variánsainak a maximális hatótávolságát mutatja meg, elméleti 85%-os találati valószínűséggel.

A 2020. évi hegyi-karabahi háború bemutatta, hogy a precíziós technológia, elsősorban a műholdas navigáció elterjedése, valamint a számítástechnika, a robotika és a pilóta nélküli légi rendszerek (*Unmanned Aerial Systems, UAS*) területén bekövetkezett robbanásszerű fejlődés és ezek proliferációja következtében a csapásmérés jelentősége megváltozott, és a precíziós támadások hatásainak demonstrálása következtében például a török Baykar cég jelentős megrendeléseket kapott.³⁹ A tisztán technológiai alapon nyugvó hadviselés (kiber, autonóm fegyverrendszerek) lehetőségei a nukleáris támadással egyenértékűnek mondhatók.

Összegzés

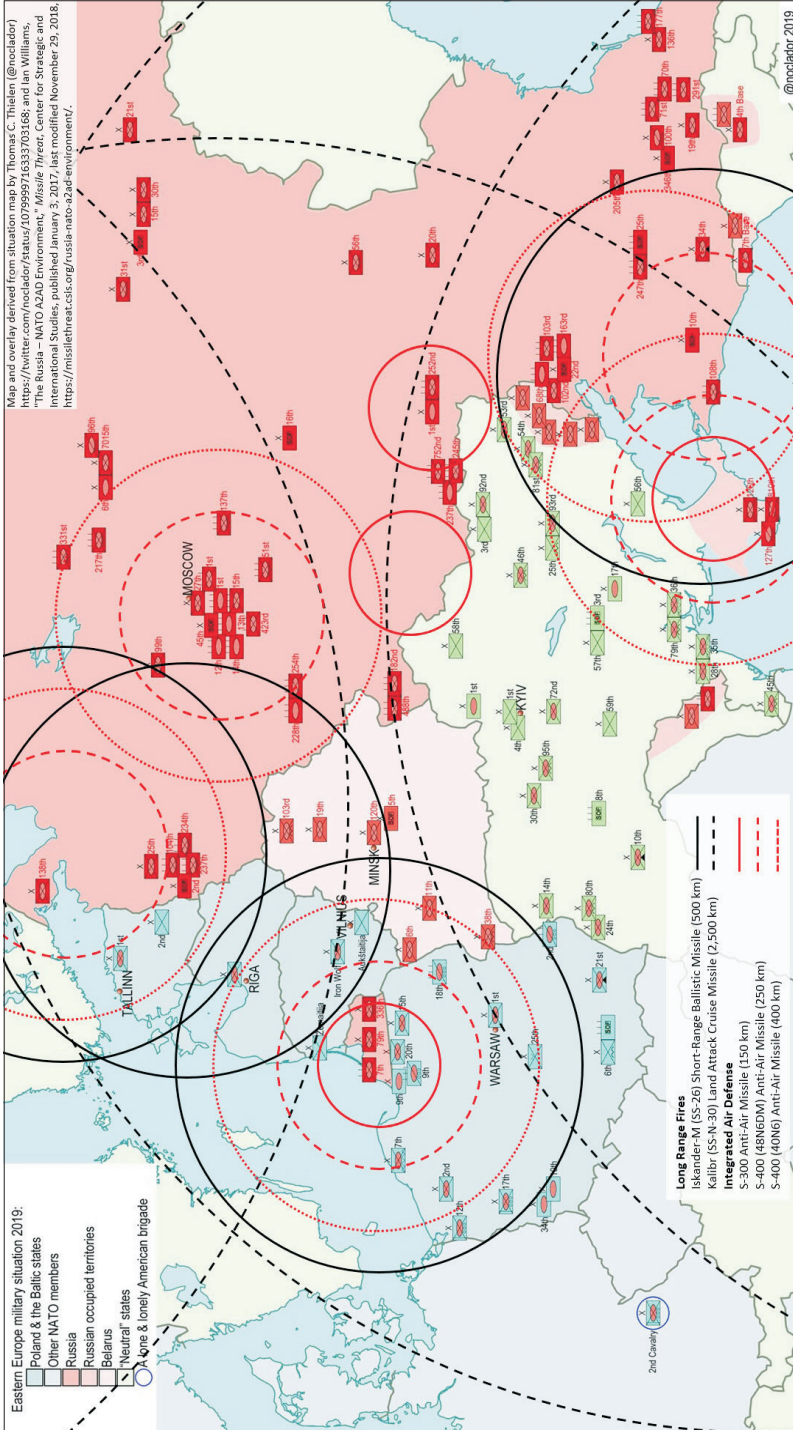
Amikor a politikai elit és/vagy az állam lakossága más államok fegyveres erőit úgy tekint, mint a normális államközi kapcsolatokra fenyegetést, és ez generálja a klasszikus biztonsági dilemmát, amely egyrészt a katonai technológiák elterjedését, a fegyverkezést, valamint a nemzeti védelmi és elrettentési politikák egymásra hatását; másrészt a biztonsági dilemma csökkentését célzó politikák sorát foglalja magában, mint például a fegyverzetellenőrzés, a fegyverzetcsökkentés, a kollektív biztonság és időnként szövetségek kialakítása.⁴⁰

Azt hozzá kell tenni, hogy a hagyományos fegyverekkel vívott háborúk további eszkalációját a nukleáris elrettentés megakadályozza, ahogyan az már több alkalommal

38 Amennyiben tisztán vesszük a fogalmat, akkor a különböző műszaki záratok is ide kellene sorolni, amelyek nem rendelkeznek a szükséges elrettentő képességgel hadműveleti és hadászati mélységben (a szerző megjegyzése).

39 Fukuyama 2021.

40 Buzan, de Wilde, Wæver 1998, 51–52.

5. ábra.
 Orosz hadműveleti-hadászati A2/AD Európában
 [Forrás: Woodford 2019 alapján]

megtörtént elsősorban Pakisztán és India vonatkozásában. Ezt a fékező hatást a 2022. február 24. óta folyó orosz–ukrán háborúban is meg lehet figyelni, mert bár néhány alkalommal felmerült, hogy nukleáris fegyverek bevetésére is sor kerülhet, ez egyértelműen eszkalációs üzenetnek tekinthető és szerencsére tömegpusztító fegyverek bevetésére nem került még sor a háborúban.

A másik fontos jelenség, ami a nukleáris elrettentés következtében kialakult, hogy a nagyhatalmak és a regionális nukleáris hatalmak közötti háború kitörésének lehetősége jelentős mértékben lecsökkent, viszont a proxy háborúk, a terrorizmus, és a tisztán technológiai alapon nyugvó (kiber) hadviselés jelentősége megnőtt és ezek elrettentésére a nukleáris fegyverek alkalmatlanok.

Az elrettentés, mint a katonai biztonság egyik eleme, amit a haderővel rendelkező államok, valamint terrorszervezetek alkalmaznak politikai céljuk elérése érdekében. Az elrettentés morálisan is komoly aggályokat felvet, különös tekintettel a tömegpusztító fegyverekkel, valamint a biotechnológiai fejlődés következtében lehetővé vált genetikai beavatkozásokkal kapcsolatosan.

További kutatásra érdemes a terület, mert az új hadszínterek megjelenése szintén magába hordozza az elrettentési koncepciók alkalmazását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.
 Babits Antal (szerk.) 1988. *Bibliai nevek és fogalmak*. Budapest: Primo Evangéliumi.
 Biblia (é. n.) <https://mek.oszk.hu/00100/00161/00161.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Badsey, Steven 2013. An Overview of the Falklands War: Politics, Strategy and Operations. *NIDS Military History Studies Review Annual*, (16): 139–166.
 Buzan, Barry, Wilde, Jaap, de Wæver, Ole 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
 Clancy, Tom, Horner, Chuck, Koltz, Tony 2005. *Every Man a Tiger (Revised: The Gulf War Air Campaign)*. New York City: Berkley Books.
 DEFCON (é. n.) <https://defcon.org> (Letöltés ideje: 2021. 10. 24.)
 DEFCON DEFense CONdition. (é. n.) <https://nuke.fas.org/guide/usa/c3i/defcon.htm> (Letöltés ideje: 2021. 12. 06.)
 Deterrence Theory 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=zui89Uag1xw> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Evans, Rob, Leigh, David 2003. Falklands warships carried nuclear weapons, MoD admits. *The Guardian*, 6 Dec 2003. <https://www.theguardian.com/politics/2003/dec/06/military.freedomofinformation> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Federation of American Scientists (é. n.) *GR-1 / SS-X-10 SCRAG*. <https://nuke.fas.org/guide/russia/icbm/gr-1.htm> (Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
 Fukuyama, Francis 2021. Droning On in the Middle East. *American Purpose*, 05 April, 2021. <https://www.americanpurpose.com/blog/fukuyama/droning-on/> (Letöltés ideje: 2021. 12. 07.)
 Gartzke, Eric, Lindsay, Jon R. 2019. *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190908645.001.0001/oso-9780190908645>
 Glaser, Charles L. 1990. *Analyzing Strategic Nuclear Policy*. Princeton: Princeton University Press.
 Goldblat, Jozef 2002. *Arms Control The New Guide to Negotiations and Agreements*. London: SAGE Publications Ltd.

- Gyűrösi, Miroslav 2012. *The Soviet Fractional Orbital Bombardment System Program, Technical Report APA-TR-2010-0101*.
<http://www.ausairpower.net/APA-Sov-FOBS-Program.html#mozTocId726893>
(Letöltés ideje: 2021. 12. 03.)
- Harmel, Pierre 1967. *The Future Tasks of the Alliance*. Brussels: NATO, 13 Dec. 1967 - 14 Dec. 1967.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_26700.htm (Letöltés ideje: 2021. 12. 07.)
- Heginbotham, Eric, Samuels, Richard J. 2018. Active Denial: Redesigning Japan's Response to China's Military Challenge. *International Security* 42 (4): 128–169. https://doi.org/10.1162/isec_a_00313
- HM Government 2021. *Global Britain in a competitive age The Integrated Review of Security, Defence, London: Development and Foreign Policy*.
- Dr. Strangelove, avagy rájöttem, hogy nem kell félni a bombától, meg is lehet szeretni* 1964.
Rendezte: Stanley Kubrick.
- Narang, Vipin 2014. *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*. Princeton: Princeton University Press.
- NATO Reflection Group 2020. *NATO 2030: United for a New Era, Analysis and recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*. Report.
https://www.nato.int/nato_static_files2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf (Letöltés ideje: 2022. 04. 26.)
- Pabian, Frank V. 1995. South Africa's Nuclear Weapon Program: Lessons for U.S. Nonproliferation Policy. *The Nonproliferation Review* Fall: 1–19.
- Schelling, Thomas C. 1980. *The Strategy of Conflict*. Cambridge: Harvard University Press.
- Szabó József (főszerk.) 1995. *Hadtudományi Lexikon*. I. kötet. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.
- Szatmári László 2012. *A fegyverzetellenőrzés szerepe Európa biztonságában, különös tekintettel az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre*. Budapest: Nemzeti Közszerkeleti Egyetem:
<https://doi.org/10.17625/NKE.2012.020>
- USSTRATCOM Commander Admiral Charles Richard at 2021 *Space and Missile Defense Symposium*, 2021.
<https://www.youtube.com/watch?v=uwn9aFKZCFc> (Letöltés ideje: 2021. 12. 06.)
- Waddington, David I, Tiejia, Thomas, Venkatesh, Vivek, Davidson, Ann-Louise, Alexander, Kris (é. n.). Education from inside the bunker: Examining the effect of Defcon, a nuclear warfare simulation game, on nuclear attitudes and critical reflection. *The Journal of the Canadian Game Studies Association*, 7 (12): 19–58. <https://journals.sfu.ca/loading/index.php/loading/article/view/130/165>
(Letöltés ideje: 2021. 12. 02.)
- Woodford, Shawn 2019. *Active Defense, Forward Defense, and A2/AD in Eastern Europe*.
<http://www.dupuyinstitute.org/blog/2019/01/14/active-defense-forward-defense-and-a2-ad-in-eastern-europe/> (Letöltés dátuma: 2021. 12. 06.)
- Wright, Valerie 2010. *Deterrence in Criminal Justice Evaluating Certainty vs. Severity of Punishment*. Washington, D.C.: The Sentencing Project.
<https://www.sentencingproject.org/wp-content/uploads/2016/01/Deterrence-in-Criminal-Justice.pdf> (Letöltés dátuma: 2021. 11. 30.)

Matus János[✦]

Társadalmi megosztottság és a politikai pártok az Egyesült Államokban

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.95

A nemzetközi biztonság problémáinak megértését az orosz–ukrán háború új megvilágításba helyezte. Nyilvánvalóvá vált, hogy egy állam – a nemzetközi rendszerben tanúsított – magatartását a belső politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok, továbbá a döntéshozókra gyakorolt hatások erőteljesen befolyásolják. Az is belátható, hogy a fokozódó belső pártküzdelmek összefüggésbe hozhatók a nemzetközi biztonsággal. Ebből fakadóan célszerűnek tartjuk – különösen a nemzetközi stabilitást befolyásoló nagyhatalmak esetében – külpolitikájukra hatást gyakorló belpolitikai folyamatok elemzését. Ez a tanulmány a fenti gondolat jegyében az Egyesült Államok belpolitikai folyamatait teszi vizsgálat tárgyává. Elemzi a két meghatározó politikai párt stratégiájának változásait és azok támogatottságát a közvéleményben. Végül rámutat a dilemmára, amely a két párt belső átalakulása, a generációváltás és a szavazói magatartás bizonytalanságai miatt az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikai magatartásának megítélésében keletkezhet.

KULCSSZAVAK: polgárjogi mozgalom, déli demokraták, fúziós konzervativizmus, déli stratégia, Tea Party

Social Division and Political Parties in the United States

The Russo–Ukrainian war has shed new light on understanding the problems of international security. It has become more obvious by now that a state's behaviour in the international system is heavily influenced by domestic political, economic, and social processes and their impact on decision makers. Understandably, a closer link may be observed between increasing internal political party rivalries and international security. An analysis of domestic processes, especially those of the great powers, which exert the greatest influence on international stability, seems reasonable. In the spirit of this logic, the present study examines the internal political processes of the United States and pinpoints the changes in strategy and public support of the two political parties. Finally, the dilemma is identified in connection with future US foreign and security policies, which can become uncertain due to changing voters' behaviour, generation change, and internal transformation of the two parties.

KEYWORDS: *civil rights movement, southern democrats, fusion conservatism, southern strategy, Tea Party*

✦ Nyugalmazott egyetemi tanár – *retired university professor, janosmatus83@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1878-7644>*

Bevezetés

Az amerikai pártrendszer fejlődésének negyedik szakaszában, 1896 és 1932 között továbbra is a polgárháborúból győztesen kikerülő erő, a Republikánus Párt dominált az ország politikai életében. Ebben az időszakban a választók hat republikánus és mindössze egy demokrata elnököt juttattak hatalomba. A törvényhozásban, a több mint három évtized döntő részében szintén republikánus többség volt, kivéve a demokrata Woodrow Wilson elnökségének nyolc évét, amikor a Kongresszus mindkét házában hat éven át a Demokrata Párt került többségbe.

Míg az első világháborút követő évtizedben Európát válság sújtotta, addig az Egyesült Államok gazdasága dinamikusan fejlődött. Az amerikaiak átlagjövedelme egy évtized alatt 30 százalékkal nőtt. A fogyasztás ugrásszerű növekedéséhez hozzájárult új termékek tömeges megjelenése. Egyre több család számára vált elérhetővé az autó, a hűtőszekrény, a mosógép, a porszívó és más új termékek egész sora. A fogyasztást nagymértékben elősegítette a hitelrendszer gyors elterjedése. A hitelre történő tömeges vásárlás és a hitelállomány példátlan felhalmozódása az évtized vége felé a gazdasági szakértők figyelmét a gazdaság stabilitására irányította. Egyes szakvélemények rámutattak a túlköltekezés, a hitelre történő vásárlás, valamint a növekvő jövedelmi és vagyoni különbségek okozta, a felszín alatt sűrűsödő gazdasági és társadalmi problémákra.¹

1929 nyarán számos negatív jelenség bizonyította a gazdaság stabilitásának gyengülését. Ilyenek voltak a növekvő munkanélküliség, az üzletek forgalmának csökkenése, a növekvő számú farmgazdaság csődje a nyugati és a déli államokban. A figyelmeztető jelek ellenére a tőzsdén továbbra is optimista hangulat uralkodott. Az évtized egyik jellemző tüneteként nagyszámú kisbefektető is vásárolt részvényeket a könnyű és gyors meggazdagodás reményében. Sok kiskeresetű ember kölcsönből fedezte a részvényvásárlást. Október 24-én a New York-i tőzsdén kitört a pánik, a részvénytulajdonosok tömegesen kínálták eladásra értékpapírjaikat, az árak zuhanása közepette. A következő egy hét alatt több mint 30 milliárd dollár érték veszett el, amelynek a legnagyobb kárvallottjai a kisbefektetők voltak, akik közül sokan egész vagyonukat elveszítették. A tőzsde összeomlását egy több mint másfél évtizedig tartó depresszió követte. A kettő közötti kapcsolat vita tárgya a gazdasági szakértők között, mint ahogy az is vita tárgya, hogy végül mi jelentette a megoldást a válságból való kilábalásra.²

A pártrendszer fejlődésének ötödik szakasza

Az 1932-es elnökválasztás alkalmával a Demokrata Párt Franklin Delano Rooseveltet, New York állam kormányzóját jelölte Herbert Hoover republikánus elnökkel szemben. Rooseveltnagy fölényrel nyert, összesen 46 államban sikerült megszereznie a választók támogatását. Az elnökség megszerzése mellett a Demokrata Párt került

1 1920' Politics and Economy.

2 1929 Wall Street Stock Market Crash.

3 The American Presidential Election of 1932.

többségbe a Kongresszus mindkét házában is. A fölényes demokrata győzelemhez Hoover elnök népszerűtlensége is hozzájárult, mivel nem tudta kezelni a válság súlyos gazdasági és társadalmi következményeit.³ Ezzel a demokrata győzelemmel kezdődő 36 éves időszakban mindössze egy republikánus politikus, Dwight Eisenhower foglalhatta el a Fehér Házat nyolc évre. A pártrendszer fejlődésének ebben a közel négy évtizedes szakaszában az elnöki hatalomnál is nagyobb mértékben játszott szerepet a Demokrata Párt a Kongresszus mindkét házában, ahol mindvégig többséget élvezett.⁴

A Demokrata Párt előretörését a világválsággá szélesedett amerikai gazdasági depresszió körülményei között négy évtizeddel korábban már megalapozta egy fontos fejlemény. Döntően a déli államok fehér farmereire és a rabszolgatartó ültetvényes gazdálkodókra támaszkodó pártban lényeges változások kezdődtek. Az átalakulás kezdeményezője egy fiatal Nebraska állambeli demokrata képviselő, William Jennings Bryan volt. Bryan felismerte, hogy a polgárháború utáni dinamikus gazdasági fejlődés új problémák elé állította az Egyesült Államokat, amelyekre azért nem sikerült megoldást találni, mert a republikánusok és a demokraták leragadtak a polgárháborús időszak vitáinál. A jövő kérdései helyett a múlt halott ügyeivel foglalkoztak.⁵ Bryan átvette a farmerek mozgalma kezdeményezésére 1892-ben alakult Populista Párt programjának számos elemét és beépítette a Demokrata Párt 1896-os választási programjába és azzal indult az elnökségért folytatott versengésben. A népszerűsége ellenére vereséget szenvedett a nagytőke támogatását élvező és jelentős propaganda előnyökkel rendelkező republikánus jelölttel, William McKinleyvel szemben.⁶ Bryan nézetei azonban nemcsak a demokratákra hatottak, hanem erjedést indítottak el a Republikánus Pártban is.

Az 1932-es választási kampányban Rooseveltnek a választási programjához sikerült megnyernie a választók széles körének támogatását, így jött létre a *New Deal* koalíció. Hoover elnök politikájából és a Republikánus Pártból kiábrándult szavazók tömegei csatlakoztak az új demokrata szavazóbázishoz, beleértve a déli fehér földbirtokosokat, a kis farmereket, a szakszervezeteket, a faji és vallási kisebbségeket, a bank szektort és az olajipart. Ez a választási koalíció segítette győzelemre a Demokrata Pártot a következő évtizedekben kilenc választásból összesen hét alkalommal.⁷ Az új demokrata szavazó tömb összekovácsolását segítette Roosevelt választási kampányának alelnökjelöltje, John Gardner kiválasztása, aki korábban Texas állam kormányzója volt. Jelentős módon járult hozzá az 1932-es nagyarányú demokrata győzelemhez a korábbi republikánus szavazók egyharmadának átállása a Demokrata Párt táborába.⁸

Roosevelt a *New Deal* program keretében elkötelezte magát az életkörülmények javítására minden amerikai számára. Ígéretet tett a depresszió megszüntetésére és

4 Presidents of the United States.

5 William Jennings Bryan and His Amazing Campaign/ The 1896 Election that Changed America.

6 Farmer's Problems and the Populist Party.

7 The New Deal Coalition – Coalition of Interest Groups and Voting Blocks Supported Democratic Candidates in 1932 Through 1960s.

8 The American Presidential Election of 1932.

a jövőbeni válságok elkerülésére. Válságkezelő programjának három legfontosabb eleme a következő volt: pénzügyi segély a szegény rétegeknek a válság hatásainak enyhítésére; a gazdaság újraindítását szolgáló programok indítása rövidtávon; reformok bevezetése a gazdaság szabályozása céljából a jövőbeni válságok elkerülése érdekében.

A gazdaság működésének helyreállítását célzó és a Kongresszus támogatását bíró törvényjavaslataival Rooseveltt gyakran került összeütközésbe a Legfelső Bírósággal, amely ellenezte a gazdaságba történő kormányzati beavatkozást. Ezt az akadályt úgy küzdötte le, hogy a Kongresszus jóváhagyásával új bírókat nevezett ki a testületbe, amely végül egyetértett a kormányzati szabályozás jogosságával. A *New Deal* programok keretében a Kongresszus fontos törvényeket szavazott meg a munkaadók és munkavállalók kapcsolatainak szabályozása területén. Az 1935-ben elfogadott *Társadalombiztosítási törvény* az Egyesült Államok történetében első alkalommal rendelkezett a nyugdíjakról, a munkanélküli segélyről és az általános egészségügyi biztosításról. Az ország addigi történelme során az állampolgárok nem érzékelték a kormány ilyen mértékű jelenlétét és támogatását magánéletükben. Roosevelt a *New Deal* programokkal gyakorlatilag elvetette a Demokrata Párt eredeti felfogását a korlátozott föderális kormányról és az államok kormányainak elsődleges szerepéről. Az állampolgárok számára érzékelhetővé tette, hogy válság esetén a korábbiaknál jobban számíthatnak a szövetségi kormány támogatására.

A Demokrata Pártnak ezzel a fordulattal sikerült átalakítani, egyben lényegesen megnövelni a szavazóbázisát. Nagy számban csatlakoztak a demokrata szavazótáborhoz középosztálybeli progresszív demokraták, akik korábban a Republikánus Párt jelöltjeire szavaztak a polgárháborút követő évtizedekben. Hasonlóképpen sikerült a demokratáknak megnyerni az afroamerikai szavazók többségét, akik a következő évtizedekben megbízható szavazóbázisként támogatták a párt jelöltjeit.⁹

A Republikánus Pártban a demokratákkal ellentétes változásokat hajtottak végre. A polgárháború utáni évtizedekben a republikánus kormányzatok fontosnak tekintették az erős föderális kormányzatot a társadalmi igazságosság és a szociális biztonság elősegítése érdekében. Ez a politikai gyakorlat érvényesült határozottan a két progresszív republikánus elnök, Teddy Roosevelt és Taft esetében. A századfordulót követő évtizedekben a Republikánus Párt vezetői a demokratákkal ellentétes módon változtattak a párt kormányzással kapcsolatos alapelvein. A *New Deal* időszakában ez abban nyilvánult meg, hogy erőteljesen ellenezték a szociális és jóléti programokat. Ettől az időtől kezdve a republikánusok, legalábbis retorikai szinten a korlátozott föderális kormányt tartják ideális megoldásnak. A *small government* vagy *big government*¹⁰ kérdése azóta is az egyik központi eleme az amerikai politikai diskurzusnak.¹¹

Roosevelt elnökségének tizenkét éve alatt az erős szövetségi kormányt hatóságos és meggyőző érvekkel támasztották alá, amit mind a belpolitikai, mind a nemzetközi helyzet igazolt. A gazdasági depresszió miatt elkerülhetetlenek voltak a társadalmi stabilitás fenntartását szolgáló szociálpolitikai és jóléti intézkedések. A gazdaságba

9 The New Deal: Crash Course US. History, 34.

10 Kis vagy nagy kormányzat.

11 Why did the Democratic and Republican Parties Switch Platforms.

történő szövetségi kormányzati beavatkozást a gazdasági válság mellett az Egyesült Államok második világháborúba történt belépése is indokolta. A háborús termelésre való átállás, a hadsereg megszervezése és a közszolgáltatások működtetése megerősítette a *New Deal* programok mellett felsorakoztatott demokrata érveket. A gazdasági mobilizációnak voltak fontos társadalompolitikai és demográfiai hatásai is. A hadiipari termelés fellendülése új munkahelyeket teremtett főleg északon és nyugaton, amelynek vonzó hatása afroamerikaiak százezreit készítette vándorlásra a déli államokból a munkát kínáló államokba. Ez a demográfiai mozgás jelentős változásokat okozott a fehér és fekete lakosság összetételében az érintett államokban, amely feszültséget és konfliktusokat generált a két csoport között. A második világháború alatt afroamerikai nők és férfiak tízezrei szolgáltak a hadseregben szegregált egységekbe szervezeten. Mindezek az új fejlemények hozzájárultak a fekete polgárjogi mozgalom kibontakozásához. Összességében megállapítható, hogy számos tényező közrejátszott abban, hogy a háború alatt jelentősen megerősödött a szövetségi kormány szabályozó és ellenőrző szerepe a társadalomban és a gazdaságban.¹²

Az első világháborúhoz hasonlóan a második esetén is egy demokrata adminisztrációnak kellett dönteni, hogy a Washington és Monroe elnökök által kinyilvánított semlegességi doktrínát követi az ország, vagy csatlakozik az agresszor állam ellen harcoló szövetséghez. Wilson elnöknek két és fél évre volt szüksége ahhoz, hogy javaslatot tegyen a Kongresszusnak a háborúba történő belépésre az Antant oldalán. A Roosevelt-adminisztráció már két évvel a háború kitörése előtt, gyakorlatilag a müncheni egyezmény után döntött a Németország elleni hadba lépésről egy háború esetén. Az amerikai és a brit szárazföldi erők és a haditengerészet képviselői már 1940-ben megkezdték az egyeztetéseket a közös stratégia kialakításáról. A Pearl Harbor elleni japán támadás után pedig létrehozták a brit–amerikai egyesített vezérkart.¹³

Roosevelt elnök és a Demokrata Párt társadalmi támogatottságát jelzi, hogy az 1932-es választás után még további három alkalommal, 1936-ban, 1940-ben és 1944-ben nyerte meg az elnökválasztást. Elnöksége tizenkét éve alatt mindvégig demokrata többség volt a Kongresszus mindkét házában.¹⁴

Roosevelt elnökségét az utókor ellentmondásosan értékelte. Pozitívumai között szerepel, hogy jól menedzselte az addigi legsúlyosabb gazdasági válságot és szociális intézkedéseivel segítette a legnehezebb helyzetbe került amerikaiakat. Válságkezelési megoldásaival visszaállította az állampolgárok bizalmát a kormányban. Erőfeszítései nyomán, mindenekelőtt a Hitler-ellenes koalícióhoz való csatlakozással az amerikaiak felismerték nemzetközi felelősségüket. A negatív megítélés szerint a negyedik elnökségi terminus vállalásával megsértette az íratlan alkotmányos szabályokat és felidézte a korlátlan hatalom veszélyét. A *New Deal* programokkal felelőtlen költsékezésbe kényszerítette a költségvetést, amely végül is nem bizonyult hatékonynak a depresszió megszüntetésében. A külpolitikában nem tett meg mindent Hitler megállítására és nem készítette fel megfelelően az Egyesült Államokat a háborúra.

12 World War Two, Part 2, The Home Front: Crash Course US History, 36.

13 Matloff 1986, 680–682.

14 The Election of 1932 Explained.; The Election of 1936 Explained.; The Election of 1940 Explained.

Negatív visszhangot váltott ki a több mint százezer japán származású amerikai állampolgár deportálása is Japán Pearl Harbor elleni támadása után.¹⁵

Roosevelt elnököt 1945. április 12-én bekövetkezett halála után Harry Truman követte, aki az 1944-es választás alkalmával nyerte el az alelnöki pozíciót. Előtte tíz éven át a szövetségi Szenátus Missouri államban megválasztott tagja volt. Truman elnökségének első drámai intézkedései közül kiemelkedik az atombomba alkalmazása a háború utolsó napjaiban Japán ellen. Elnöksége idején kezdődött a hidegháború, amelynek amerikai részről első jele a *Truman Doktrína* és a feltartóztatás politikájának meghirdetése volt. A Truman-adminisztrációnak számos súlyos nemzetközi válsághelyzetet kellett kezelni, mint az 1948. évi berlini válság és a koreai háború. A nemzetközi ügyekben jelentős fordulatot hajtott végre, béke idején is szerepet vállalt a béke, biztonság és stabilitás fenntartásában. Ennek eklatáns példája a Riói Egyezmény. A *Marshall Terv* 16 európai országnak nyújtott gazdasági támogatást a háborús károk felszámolásához és a gazdaság beindításához. Az 1949-ben megalakult NATO újszerűsége abban rejlik, hogy a csatlakozó államok béke idejére vállaltak védelmi együttműködésre.

A háború utáni években Truman elnök számára a belpolitikában a polgárjogi mozgalom megerősödése és növekvő aktivitása jelentette az egyik fő kihívást. Truman kész volt lépéseket tenni a mozgalom követeléseinek kielégítésére. 1948 júliusában elnöki rendelettel megszüntette a faji szegregációt a fegyveres erőknél. A Demokrata Párt mérsékelt csoportjai támogatták az elnök liberális reform törekvéseit és erőfeszítéseit a faji szegregáció teljes felszámolására.

Truman elnököt és mérsékelt támogatóit két oldalról is bírálták a párton belül. Egyik oldalról a Henry Wallace vezette csoport elégtelennek tartotta a kormány polgári jogok helyreállítását célzó intézkedéseit. Wallace, aki az alelnöki pozíciót töltötte be Roosevelt kormányában 1941 és 1944 között, Truman kormányában kereskedelmi miniszterként szolgált. Truman röviddel az elnökség átvétele után vitába keveredett Wallace-szal, aki a Szovjetunióval való kapcsolatok javítására próbálta rábeszélni az elnököt. Wallace-t ekkor már számos bíráló érte baloldali kapcsolata miatt, elhangzott az a vád is ellene, hogy titkos kommunista. A kialakult helyzetben Truman elnök leváltotta, ezt követően Wallace kilépett a Demokrata Pártból és megalapította a Progresszív Pártot, amelyet nem tekintett Teddy Roosevelttel azonos nevű pártja folytatásának.

A másik oldalról a Demokrata Párt déli államokban működő csoportjai azért bíralták az elnököt, mert nem értettek egyet a faji szegregáció megszüntetésére tett lépéseivel. A köznyelvben *Dixiecrats*nek nevezett déli demokrata csoport kivált a Demokrata Pártból és Demokrata Párt az Államok Jogaiért (*The States' Rights Democratic Party*) néven új pártot alapított. Így az 1948. évi elnökválasztás előtt felbomlott a Demokrata Párt egysége és bizonytalanná vált az elnökjelölt személye is. Felmerült Eisenhower tábornok, háborús hős jelölése, ő azonban elhárította a demokraták javaslatát. A párt mérsékelt többsége végül Truman elnök mellett döntött. Saját jelöltet indított a választáson a két új párt is, amelyek gyengítették a hivatalban lévő elnök választási esélyeit.¹⁶

15 FDR's Presidency: Pros and Cons.

16 The 1948 Election Explained.

Truman elnök újraválasztását pártjának megosztottságánál is jobban veszélyeztette a Republikánus Párt népszerű jelöltje, New York állam kormányzója, Thomas Dewey. A közvélemény-kutatások republikánus győzelmet jeleztek és a sajtó is Dewey győzelmét tartotta valószínűbbnek. Truman elnök országjáró körútja során a roosevelti politika folytatását ígérte a választóknak. Szenvedélyes beszédeiben nagy figyelmet fordított a szegényebb választói rétegek problémáira. Stílusa éles ellentétben állt Dewey mérsékelt hűvös tartózkodóbb habitusával. Az 1948. évi választási eredmények nagy meglepetést hoztak, Truman elnök az előrejelzések ellenére győzött és a Demokrata Párt visszaszerezte a többséget a Kongresszus mindkét házában. A két szakadár párt elnökjelöltjei jelentéktelen számú szavazattal nem tudtak beleszólni a versengésbe.¹⁷ A választás után rövid idővel a Dixiecrat Pártot feloszlatták, követői egy része visszatért a Demokrata Pártba, más része évek múltán a Republikánus Párthoz csatlakozott. A Progresszív Párt fokozatosan veszített támogatottságából, egyes államokban még sikereket tudott elérni a választásokon, szövetségi szinten azonban teljesen elveszítette befolyását és az 1960-as években végleg megszűnt.

Az 1948-as választásokig jól működött a *New Deal* választási koalíció. Ez utóbbi alkalommal azonban megkezdődött egy fokozatos átrendeződési folyamat a két párt szavazótáborában. A Demokrata Párt szavazótáborához csatlakoztak az északi államok azon republikánus szavazói, akik már korábban is szimpatizáltak a progresszív eszmékkel. Ez a szavazóréteg a demokrata platformban az új munkahelyek teremtésére és a munkahelyi biztonság növelésére irányuló kormányzati szabályozást találta vonzóknak. A Dixiecrat Párthoz, majd később a Republikánus Párt szavazótáborához csatlakoztak a déli államok azon fehér szavazói, akik korábban a Demokrata Pártot támogatták, de később szembe fordultak a párt vezetésével a polgári szabadságjogok afroamerikaiakra történő kiterjesztése miatt. Ettől kezdve a faji kérdés és a szövetségi kormány szerepe a polgári szabadságjogok védelmében folyamatosan a belpolitikai viták tárgya volt.¹⁸

A Demokrata Párt látszólag tartós térnyerése ellenére az 1952-es választást Dwight Eisenhower tábornok, a Republikánus Párt jelöltje nyerte, aki háborús hősként nagy népszerűségnek örvendett. Jelölését a párt mérsékelt szárnya támogatta, amely hajlandó volt folytatni a *New Deal* számos gazdasági és társadalompolitikai kezdeményezését és a külpolitikában is egyetértett Truman elnök kommunizmus feltartóztatására irányuló erőfeszítéseivel. Ezen a választáson egy erőteljes visszarendeződés történt a két párt szavazótáborában, amely a republikánusoknak kedvezett. Korábban a *New Deal* választási koalícióhoz csatlakozott volt republikánus északkeleti és nyugati szavazók most ismét a Republikánus pártra szavaztak. Ugyanakkor a déli államokban is csökkent a Demokrata Párt támogatottsága. Az 1952-es választás során az elnökség mellett a Republikánus Párt a többséget is megszerezte a Kongresszus mindkét házában. A demokraták esélyeit gyengítették az elhúzódó koreai háború és a Truman-adminisztráció korrupciós ügyei.¹⁹

17 Harry Truman elnök a Populares szavazatok 49,6 százalékával 303 elektori szavazatot szerzett, Thomas Dewey republikánus jelölt 45,1 százalék populáris szavazattal 189 elektori szavazatot ért el. Henry Wallace a Progresszív Párt és Strom Thurmond a Dixiecrat párt jelöltjei egyenként a populáris szavazatok 2,4 százalékát tudták megszerezni. (American Presidential Election of 1948.)

18 The New Deal Realignment; Political Realignment for Dummies.

19 The 1952 Election Explained; The American Presidential Election of 1952.

A választói hangulat ingatagságát jelzi, hogy az 1954-es időközi választásokon a demokraták visszanyerték a többséget a törvényhozásban és azt megőrizték 1980-ig, Ronald Reagan elnökké választásáig. Eisenhower elnöksége második terminusában a megosztott kormányzás nehézségeivel kellett szembe néznie. Ez nem volt egyszerű feladat számára, mivel a katonai pályán szerzett tapasztalatai nem voltak elég hatékonyak ahhoz, hogy az éles pártpolitikai küzdelmekben sikeresen támogassa a republikánus képviselő és szenátor jelölteket a kampány során.²⁰

Az ideológiai megosztottság felerősödése

Az Egyesült Államok Alkotmánya és a függetlenség kivívása után kialakult politikai rendszere a klasszikus liberalizmus alapelveire épült. Ilyen fontos alapelvek voltak a kormány korlátozott szerepvállalása a gazdaság és a társadalom ügyeiben, a jog uralma, az egyéni szabadságjogok tisztelete, a tolerancia, a jogegyenlőség, szkepticizmus a hatalom gyakorlóival szemben és a polgárok önkéntes szerveződéseinek szabadsága.²¹ Ezek a klasszikus liberális alapelvek a későbbiek során megjelentek más ideológiai irányzatokban is mint a konzervativizmus és a libertarianizmus. A modern liberalizmus a 19. században a kapitalizmus fejlődési sajátosságait felismerve változtatott az állam korlátozott szerepvállalására vonatkozó nézetein, az egyén és a társadalom érdekében szükségesnek ítélte az állam gazdasági folyamatokat szabályozó szerepét. A *New Deal* gazdaságpolitikai koncepciója erre a modern liberális felismerésre épült, amelyet közgazdasági elmélet oldaláról John Maynard Keynes támasztott alá. A modern liberalizmust az Egyesült Államokban ettől az időtől a Demokrata Párt domináns szárnyával hozzák összefüggésbe.²²

A Republikánus Párt egy kisebbségben lévő konzervatív szárnya kezdettől fogva bírálta a *New Deal* politikát és a szövetségi kormány gazdaságot szabályozó szerepét. A gazdaság működésének hatékonysága szempontjából továbbra is az állami beavatkozástól való tartózkodást és az egyén cselekvési szabadságát támogatta. Maddox és Lili amerikai politikatudósok szerint: „A konzervatívok általában a gazdasági egyenlőtlenséget az emberi képességekben és energiákban meglévő különbségek következményének tartják. Ennek a természetes egyenlőtlenségnek a megakadályozására tett kísérletek a kezdeményezőkéesség és kiválóság elvesztéséhez vezetnek. Ezért a konzervatívok szükségesnek tartják a kormány irányító szerepét és az emberi magatartás korlátozását az egyéni erkölcs szférájában, de ellenzik a kormány felhasználását az emberi magatartás korlátozására a gazdaság szférájában.”²³

Az 1950-es években a jobboldali amerikai értelmiségiek egy csoportja célul tűzte ki a konzervatív ideológia megújítását. Abból indultak ki, hogy a modern liberalizmushoz

20 Neustadt 1980.; Az Egyesült Államok elnökének gyakran kell támaszkodni meggyőző képességeire kezdeményezései támogatásához, különösen azokban az esetekben, amikor a Kongresszus egyik vagy mindkét házában a másik párt képviselői vannak többségben. Ez utóbbi esetben beszélünk megosztott kormányzásról.

21 Classical Liberalism Explained: What it is, What it Means?

22 Maddox, Lili 1984, 13–15.

23 Maddox, Lili 1984, 17.

képest a konzervativizmus lemaradt az intellektuális fejlődés terén. A csoport vezető alakja William Buckley volt, aki sikeres újságíróként és televíziós személyiségként nagy népszerűsége tett szert az Egyesült Államokban. 1955-ben *National Review* címmel folyóiratot alapított. Azt a feladatot tűzte maga elé, hogy közös nevezőre hozza a libertariánus ideológia szabadság eszméjét a hagyományos konzervativizmus rendre, erkölcsökre, tekintélyelvre és tradíciókra koncentráló felfogásával. Az így kialakított, fúziós konzervativizmusnak elnevezett ideológiai alapról indítottak támadásokat a Demokrata Párt ellen.²⁴ A koncepciót számos bíráló érte olyan megfontolás alapján, hogy lényegében összeegyeztethetetlen alapelveket kíván harmonizálni. George Carey politikatudós szerint a libertariánusok és tradicionalisták közötti szövetség azért jött létre, mert mindkettő, bár különböző megfontolásból, élesen ellenezte a jóléti állam által előtérbe állított etatizmust, amelyet a *New Deal* hozott magával.²⁵

Buckley a konzervatív ideológia modernizálása mellett célul tűzte ki az egész országra kiterjedő mozgalom létrehozását. Az 1964. évi elnökválasztáson mozgalmának nagy szerepe volt abban, hogy a Republikánus Párt Barry Goldwater arizonai szenátort választotta elnökjelöltnek, akinek a nézetei közel álltak Buckley mozgalomának nézeteihez. A választást azonban Lyndon B. Johnson a Demokrata Párt jelöltje nyerte és a demokraták a Kongresszus mindkét házában is többséget szereztek. A választási vereség után a mérsékelt szárny visszavette a Republikánus Párt vezetését, azonban a Buckley kezdeményezte konzervatív mozgalom hatása fokozatosan új irányba terelte a párton belüli vitákat, amelyek hatása az egész társadalomra kiterjedt. A közéleti viták fókuszusa a gazdasági kérdésekről fokozatosan tevődött át szociális és morális kérdésekre.²⁶

William Buckley *Up from Liberalism* című könyvében hangsúlyozta, hogy a konzervatívok véleménye szerint a liberálisok túlzott államközpontú felfogása a gyakorlatban még annál is nagyobb gazdasági és társadalmi problémákat okoz, mint amilyen nagyok a megoldandó problémák. Nem tekinti a konzervatívok feladatának, hogy konkrét akcióttervet dolgozzanak ki, pusztán az alapelveket kell meghatározniuk, amelyek formálják a programokat. A fő konzervatív célokat a következőkben foglalta össze: „Fenntartani és ahol lehetséges erősíteni az egyén szabadságát a tulajdonszerzésre és annak szabad felhasználására. A munkanélküliség kezeléséhez meg kell szüntetni a szakszervezeti monopóliumot, a termelés visszafogását és a munkaerőpiac rugalmatlanságát, és ahol a munkanélküliség tartós, ott helyileg foglalkozzanak vele. A politikai és humanitárius felelősséget a lehető legalacsonyabb politikai egységekre kell helyezni.”²⁷

A konzervatív mozgalom intellektuális offenzívája ellenére az 1960-as évtized alkalmat adott a Demokrata Pártnak a *New Deal* elveire épülő politika folytatására. Az évtized demokrata dominanciája John F. Kennedy megválasztásával kezdődött 1960-ban. Kennedy volt az addigi legfiatalabb és az első katolikus vallású elnök az

24 Rise of the Conservative Movement from Buckley to Goldwater.

25 Carey 1984, 7.

26 Rise of the Conservative Movement from Buckley to Goldwater.

27 Buckley 1984, 228.

Egyesült Államok történetében. Politikai programja a *New Frontier (Új határ)* nevet viselte, amellyel jelezni kívánta, hogy a tudomány új vívmányaira alapozva, az új generációra építve tesz erőfeszítéseket az ország sikeressé tétele érdekében. Ennek jegyében hirdette meg az úrkutatási program céljaként a holdra szállást az évtized végére. Számos elképzelést hirdetett meg a faji szegregáció megszüntetésére, a polgári jogegyenlőség biztosítására és a szociális körülmények javítására. Törekvései éles ellenállást váltottak ki a Republikánus Párt soraiban és a Demokrata Párt déli államokban lévő szervezeteiben. Röviddel a *Civil Rights Act (Polgárjogi törvény)* elfogadására tett javaslatát követően, 1963. november 22-én Kennedy merénylet áldozata lett.²⁸

Az elnöki funkciót Lyndon Johnson addigi alelnök vette át. Johnson Texas állam képviselőjeként, majd szenátoraként több évtizedig szolgált a szövetségi törvényhozásban. Déli demokrataként a *New Deal* követője volt és elnökként elkötelezte magát Franklin Delano Roosevelttel politikájának folytatására. Kennedy elnök kezdeményezései kiindulópontként szolgáltak a számára. 1964-ben javaslatára a Kongresszus elfogadta a *Polgárjogi törvényt*, 1965-ben a *Szavazati jogot szabályozó törvényt*, amelyeket a szociális biztonságot erősítő számos törvény és elnöki rendelet követett. Johnson elnök a *Great Society (Nagyszerű társadalom)* nevet adta politikai programjának. Fő célja a szegénység megszüntetése és a szociális igazságosság erősítése volt, amely a szövetségi költségvetést rendkívüli mértékben megterhelte. Elnöksége alatt bevezetett MEDICARE-program az idős állampolgároknak kívánt anyagi biztonságot teremteni. A MEDICAID-program a szegényebb rétegek anyagi helyzetét javította. A szociális intézkedéseket a társadalom pozitívan fogadta. Ugyanakkor elnöksége utolsó évére a bírálatok is megerősödtek egyrészt a költségvetési hiány növekedése, másrészt a vietnami háború kiszélesedése miatt. A háborúellenes mozgalmak hozzájárultak Johnson elnök népszerűségének drámai csökkenéséhez, ezért úgy döntött, hogy nem indul az 1968-as elnökválasztáson.²⁹

A republikánus stratégia átalakulása. A déli stratégia és a Tea Party

Az 1968-as választás előtt öt déli államban a Demokrata Pártból kiszakadt csoportokból egy új párt alakult American Independent Party (Amerikai Független Párt) néven. A párt megalapítását Alabama állam kormányzója, George Wallace kezdeményezte, aki a párt jelöltjeként indult az elnökségért folyó küzdelemben. A választást jelentős többséggel Richard Nixon republikánus elnökjelölt nyerte. Nixon a jog és rend képviselőjeként a csendes többség jelöltjeként jellemezte magát. Az 1972-es választást Nixon még nagyobb fölényrel nyerte, demokrata ellenfele egyetlen államban tudta csak megszerezni a szavazatok többségét. Fontos külpolitikai ígérete volt a vietnami háború befejezése és Amerika méltósággal történő kivonulása Vietnamból. Az előkészületeket külügyminisztere Henry Kissinger közreműködésével megtette, azonban a *Watergate-botrány* miatt 1974 nyarán lemondásra kényszerült, így a csapatkivonás befejezése utódjára, Gerald Fordra maradt.³⁰

28 JFK's New Frontier and LBJ's Great Society.

29 The Great Society Explained: US History Review.

30 Why did the American Political Parties Switch?

Az 1976-os választás rendkívüli volt, több szempontból is. Az Egyesült Államok a függetlenség 200. évfordulóját ünnepelte. A Watergate-botrány miatt a választópolgárok bizalma a kormány és a Republikánus Párt iránt mélypontra zuhant. A Demokrata Párt a belső megosztottság miatt bizonytalan volt abban, hogy kit jelöljön a 14 önjelölt politikusa közül. Végül a párt konvenciója egy kevésbé ismert politikus, Georgia állam volt kormányzóját, Jimmy Cartert választotta elnökjelöltnek. Carter számára előny volt déli származása, így számíthatott a déli államok demokratáinak szavazataira. A Republikánus Párt elnökjelöltjének, Fordnak az esélyeit a Watergate-botrány mellett az is rontotta, hogy Nixon egy korábbi alelnöke, Spiro Agnew korrupciós botrány miatt kénytelen volt távozni hivatalából. A bonyolult belpolitikai helyzet Jimmy Carter választási sikerét hozta.³¹

Carter elnökségét ellentmondásosan ítéli meg az utókor. Külpolitikai sikerként könyvelhette el az 1978. szeptemberi Camp David-i megállapodást Izrael és Egyiptom között, amely a közvetítésével jött létre. 1980 áprilisában azonban látványos kudarcot vallott az iráni forradalmi gárdisták által Teheránban fogságba ejtett amerikai diplomaták kiszabadítására szervezett katonai akciója. A belpolitikában számos előremutató kezdeményezése volt, mint például a klímaváltozás hatásai vizsgálatának napirendre tűzése. A Demokrata Párton belül viszont komoly bírálatok érték, mert bírálói szerint nem tett meg mindent a párt egységének megteremtése érdekében. A döntő szerepet abban, hogy 1980-ban nem sikerült az újraválasztása, minden bizonnyal a Republikánus Párt stratégiai újítása játszotta, amely a déli stratégia néven vált ismertté.³²

Az 1960-as évektől a republikánus stratégiák kezdték felismerni, hogy a demokraták polgárjogi kezdeményezései kiváltják a déli fehér szavazók rosszsallását, ez lehetőséget teremtett a Republikánus Párt számára szavazóbázisának kiszélesítésére. Ronald Reagan döntő fölénye az 1980-as és 1984-es választás során megerősítette azt a feltételezést, hogy változóban van a déli államok szavazói magatartása. Valójában azonban nem a szavazók politikai nézetei változtak, hanem reagáltak a pártok stratégiájában bekövetkezett változásokra. Lee Atwater a Republikánus Párt stratégiai tanácsadója, majd a Republikánus Nemzeti Bizottság elnöke azt javasolta, hogy a párt kommunikációjában használjon absztrakt, főleg közgazdasági fogalmakat, amelyeknek nincs rasszista tartalma, de a déli fehéreknek jobban kedveznek, mint a feketéknek, ezzel növelhetik a párt szavazótáborát. Javaslatára nyomán kapott nagyobb hangsúlyt a republikánus kampányokban az államok jogainak tiszteletben tartása és a szövetségi kormány hatáskörének korlátozása, az adócsökkentés, a takarékos költségvetés, a szociális programok kiadásainak csökkentése és az integrált iskolai oktatás kiszélesítése elleni fellépés. Az 1980 utáni választási térképek egyértelműen jelzik, hogy a déli államokban a Republikánus Pártra szavazók aránya megnőtt. Jelenleg is vita van arról, hogy a Republikánus Pártnak volt-e déli stratégiája. Republikánusok cáfolják egy ilyen stratégia alkalmazását. Lee Atwater nyilatkozatai azonban egyértelműen bizonyítják, hogy létezett ilyen republikánus stratégia a déli szavazóbázis növelése céljából.³³

31 The American Presidential Election of 1976.

32 Why Jimmy Carter may be the most misunderstood president in American history.

33 Why I Left the Republican Party / The Southern Strategy.

Az 1980 és 2020 közötti negyven évben négy republikánus elnök összesen 24 évig volt hivatalban, ugyanezen időszakban a választók két demokrata elnököt juttattak hatalomra összesen 16 évre. A Képviselőházban mind a republikánusoknak, mind a demokratáknak 20-20 évig sikerült többséget szerezni. A Szenátus esetében a republikánusok 22 évig, a demokraták 18 évig voltak többségi helyzetben. Az összesített mutató szerint mind a végrehajtó hatalomban, mind a törvényhozásban a Republikánus Párt enyhe fölényben volt az utolsó negyven évben.³⁴

George W. Bush elnöksége idején, különösen a második terminusban megjelent egy új, alulról indult társadalmi kezdeményezés, amely azt hangoztatta, hogy az ország rossz irányban halad, és ezért mindkét párt felelős. A mozgalomhoz konzervatívok, libertariánusok és liberálisok egyaránt csatlakoztak. Thomas Piketty francia közgazdász számításai szerint a 2000-es évekre az Egyesült Államok egy éves nemzeti jövedelmének 45–50 százaléka a lakosság leggazdagabb tíz százalékának jutott. Az 1977 és 2010 közötti időszakban a nemzeti jövedelem növekményének 75 százaléka a lakosság leggazdagabb tíz százalékát gazdagította tovább. Ugyanezen időszak alatt a közepes és alacsony jövedelmek minimálisan növekedtek vagy stagnáltak. Erre az időszakra az országban a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek a történelemben soha nem tapasztalt nagyságrendet értek el.³⁵ Noam Chomsky szerint a mozgalom a jövedelmi különbségek drasztikus növekedésétől leginkább szenvedő, tisztességesen dolgozó kisemberek panaszaira próbál választ adni. A tömegtájékoztatásból folyamatosan áradó őrült ötleteknek köszönhetően, a válaszok a szélsőséges irányokba terelődtek.³⁶

A mozgalom – amelyhez számos különböző nézeteket valló szervezet csatlakozott – 2008 októberében aktivizálódott azt követően, hogy a törvényhozás a Bush-adminisztráció javaslatára pénzügyi mentőcsomagot fogadott el a pénzügyi válság miatt csődhelyzetbe került bankok, autógyárak és más vállalkozások megmentésére. A történelmi analógiát (Bostoni teadélután) felhasználva a mozgalom a Tea Party nevet kezdte használni. Az alapvetően konzervatív jellege miatt a Tea Party a Republikánus Párt köreiből talált szimpátiára, főleg azok körében, akik úgy vélték, hogy a hagyományos mérsékelt konzervatívok, a pártvezetés (*establishment*) nem enged számukra beleszólást a párt ügyeibe. A mérsékelt konzervatív republikánusok szélsőjobboldalnak minősítették a Tea Party mozgalmat, amely feszültséget okozott a párton belül. Ez a feszültség fokozódott a 2008. évi választást követően, amikor a mérsékelt republikánus jelölt John McCain veszített a demokrata Barack Obamával szemben.

A Tea Party befolyása a következő években folyamatosan nőtt mind a Republikánus Párt soraiban, mind a párt szavazóbázisában. 2015-ben a Képviselőházban 30 republikánus képviselő megalakította az úgynevezett Szabadság Frakciót (*Freedom Caucus*) és a párt többségi pozícióját felhasználva igyekezett akadályokat gördíteni az Obama-adminisztráció törvényjavaslatainak elfogadása elé.³⁷ A mozgalomnak döntő

34 US Presidents and Congress.

35 Piketty 2015, 313–317.

36 Noam Chomsky on Tea Party Movement.

37 How the Tea Party is Splitting the GOP.

szerpe volt abban, hogy 2016 nyarán a Republikánus Nemzeti Konvenció Donald Trumpot jelölte elnöknek, aki megnyerte a választást. Trump kiváló érzéssel felismerte milyen beszédstílussal tud jelentős tömegtámogatást szerezni és könnyedén háttérbe szorította a mérsékelt konzervatív ellenfeleit.

Donald Trump a tömeggyűléseken használt sajátos konfrontatív stílusával hozzájárult a politikai ellenfelek közötti ellenségesség növeléséhez, ez hatással volt a szavazókra is. A politikai ellenfelek közötti ellenérzések jelei azonban már évtizedekkel korábban megjelentek és fokozatosan növekedtek. A *Pew Research*³⁸ egy 1960-ban készített felmérése szerint a megkérdezett republikánusok öt százaléka, valamint a demokraták négy százaléka nem szeretne volna, ha gyermeke a másik pártra szavazó emberrel házasodna. A 2010-ben készült felmérés³⁹ szerint a republikánusok fele, a demokraták több mint egyharmada adta ugyanezt a választ. 2018-ban a republikánusok 45 százaléka, a demokraták 41 százaléka vélekedett úgy, hogy a mások párt politikája veszélyezteti az ország jólétét. 1994 és 2014 között 49 százalékról 39 százalékra csökkent azon republikánus és demokrata szavazók aránya, akik az alapvető nézeteltéréseik ellenére hajlandók valamilyen kérdésben közös álláspontot elfogadni. Ezzel párhuzamosan megnövekedett azon választópolgárok aránya, akik semmilyen kérdésben sem hajlandók egyetérteni a másik pártra szavazó társaikkal.⁴⁰

Következtetés

A politikai pártok közötti növekvő ellentétek, a Republikánus Párt viharos belső átalakulása, a Demokrata Párton belüli vita a mérsékelt közép és a radikális reformerek között és ezek hatására a közvélemény tartósnak tűnő és folyamatosan erősödő megosztottsága jogosan vet fel kérdéseket az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikájának jövőbeni alakulásával kapcsolatban. A történelmi tapasztalatok szerint a mérsékelt konzervatív politikusok befolyása alatt a Republikánus Párt prioritásként kezelte a nemzetbiztonságot, az erős védelmi képességeket és a kollektív védelmet a katonai szövetség keretében.⁴¹ John Bolton szerint Trump elnöksége idején nem kezelték prioritásként a NATO-szövetség ügyeinek menedzselését. Amennyiben a Tea Party mozgalom befolyása alatt álló republikánus elnököt választ az Egyesült Államok 2024-ben, a védelem területén a nemzetközi együttműködés előre nem látható irányba változhat, mivel a nacionalizmus és izolacionizmus jelei tapasztalhatók a Tea Party mozgalom hatására a Republikánus Pártban.⁴² A Demokrata Pártban elkerülhetetlen a generációváltás. Kérdés, hogy ez a váltás a radikális reformokat sürgető, jelenleg kisebbségben lévő irányzat megerősödésével jár, vagy a mérsékelt erők dominanciája változatlan marad. Kérdéses az is, hogy a külpolitikában változatlanul napirenden marad-e a demokrácia exportjának elősegítése.

38 1960-census.

39 Fry, Passel, Cohn 2021.

40 Is America More Divided Than Ever?; How Political Opponents Became Enemies in the US?

41 Kirkpatrick, 1993.

42 Ambassador John Bolton / The Future of Conservative Foreign Policy.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1920s *Politics and Economy*, 2020. 11. 01.
https://www.youtube.com/watch?v=cs_-r6KNjfU&ab_channel=ZachBaer
 (Letöltés ideje: 2022. 09. 07.)
 (Korábbi már nem elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=CS_-r6KIVjtU
 [Letöltés ideje: 2022. 04. 13.]
- 1929 *Wall Street Stock Market Crash*, 2008. 06. 20. <https://www.youtube.com/watch?v=RjPLMvgUXe8>
 (Letöltés ideje: 2022. 04. 13.)
- Ambassador John Bolton / The Future of Conservative Foreign Policy*, 2022. 05. 05.
https://www.youtube.com/watch?v=_EXk1zr0H_4&ab_channel=TheVandenbergCoalition
 (Letöltés ideje: 2022. 09. 07.)
 (Korábbi, már nem elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=_EXk1zr0H4
 [Letöltés ideje: 2022. 03. 01.]
- American Presidential Election of 1948*, 2016. 09. 02. <https://www.youtube.com/watch?v=xtDIhRjs2Is>
 (Letöltés ideje: 2022. 05. 07.)
- Buckley, William F. 1984. *Up from Liberalism*. New York, Stein and Day/ Publishers.
- Carey, George W. 1984. Conservatism Versus Libertarianism. An Introduction.
 In Carey, George W. (szerk.): *Freedom and Virtue. The Conservative/Libertarian Debate*.
 Lanham: University Press of America.
- Classical Liberalism Explained: What it is, What it Means*, 2011. 02. 11.
https://www.youtube.com/watch?v=iU-8Uz_nMaQ (Letöltés ideje: 2022. 05. 12.)
- Farmer's Problems and the Populist Party*, 2018. 09. 19.
https://www.youtube.com/watch?v=NKy-0NL5FRo&ab_channel=WeaveRushHistory
 (Letöltés ideje: 2022. 04. 21.)
- FDR's Presidency: Pros and Cons. *SonOfHistory*, (s. d.)
<https://sonofhistory.com/2019/06/30/fdrs-presidency-pros-and-cons/> (Letöltés ideje: 2022. 05. 06.)
- Fry, Richard, Passel, Jeffrey S., Cohn, D'Vera 2021. U.S. household growth over last decade was the lowest ever recorded. *Pew Research Center*, October 12, 2021.
<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2021/10/12/u-s-household-growth-over-last-decade-was-the-lowest-ever-recorded/> (Letöltés ideje: 2022. 06. 23.)
- How Political Opponents Became Enemies in the US?* 2018. 04. 01.
<https://www.youtube.com/watch?v=GmLwgdTF930> (Letöltés ideje: 2022. 05. 25.)
- How the Tea Party is Splitting the GOP*. 2016. 01. 21. <https://www.youtube.com/watch?v=LRS8M0b0Z7E>
 (Letöltés ideje: 2022. 05. 23.)
- Is America More Divided Than Ever?* 2016. 12. 01.
https://www.youtube.com/watch?v=JRa5l_LQ32s&ab_channel=TheGoodStuff
 (Letöltés ideje: 2022. 05. 24.)
- JFK's New Frontier and LBJ's Great Society*. 2020. 07. 06.
<https://www.youtube.com/watch?v=Qz8p3314UKML> (Letöltés ideje: 2022. 05. 15.)
- Kirkpatrick, Jane J. 1993. *Defining a Conservative Foreign Policy*. Washington, D.C.: The Heritage Lectures.
http://thf_media.s3.amazonaws.com/1993/pdf/h458.pdf (Letöltés ideje: 2022. 05 17.)
- Maddox, William S., Lillie, Stuart A. 1984. *Beyond Liberal and Conservative. Reassessing the Political Spectrum*.
 Washington, D.C.: CATO Institute.
- Matloff, Maurice 1986. Allied Strategy in Europe, 1939–1945.
 In Paret, Peter (szerk.): *Makers of Modern Strategy*. Princeton: Princeton University Press. 680–682.
- Neustadt, Richard E. 1980. *Presidential Power. The Politics of Leadership From FDR to Carter*.
 New York: Macmillan Publishing Company.
- Noam Chomsky on Tea Party Movement*, 2014. 10. 31. <https://www.youtube.com/watch?v=DwTht2L4jA>
 (Letöltés ideje: 2022. 05. 25.)
- Pew Research Center (2015). *1960-census*. <https://www.pewresearch.org/1960-census/>
 (Letöltés ideje: 2022. 06. 23.)
- Piketty, Thomas 2015. *A tőke a 21. században*. Budapest: Kossuth.

- Presidents of the United States*, September 4, 2022.
<https://www.britannica.com/place/United-States/Presodents-of-the-United-States>
(Letöltés ideje: 2022. 04. 15)
- Rise of the Conservative Movement from Buckley to Goldwater*, 2021. 10. 01.
<https://www.youtube.com/watch?v=aK7v49eAmF8> (Letöltés ideje: 2022. 05. 13.)
- The 1948 Election Explained*, 2015. 11. 08. <https://www.youtube.com/watch?v=LW2ae0Fznwg>
(Letöltés ideje: 2022. 05. 06.)
- The 1952 Election Explained*, 2015. 11. 13.
https://www.youtube.com/watch?v=kCPJi2Mcgcl&ab_channel=HipHughes
(Letöltés ideje: 2022. 05. 07.)
- The American Presidential Election of 1932*, 2016. 08. 08. <https://www.youtube.com/watch?v=Tgleqx4rjpc>
(Letöltés ideje: 2022. 04. 14.)
- The American Presidential Election of 1932*, 2016. 08. 08.
https://www.youtube.com/watch?v=Tgleqx4rjpc&t=14s&ab_channel=Mr.Beat
(Letöltés ideje: 2022. 09. 05.)
- The American Presidential Election of 1952*, 2016. 09. 07. <https://www.youtube.com/watch?v=ubOqu1QJRU4>
(Letöltés ideje: 2022. 05. 07.)
- The American Presidential Election of 1976*, 2016. 09. 16.
https://www.youtube.com/watch?v=4cvSBGJkfRo&ab_channel=Mr.Beat
(Letöltés ideje: 2022. 05. 16.)
- The Election of 1932 Explained*, 2014. 10. 21. <https://www.youtube.com/watch?v=22I1DJBELJ4>
(Letöltés ideje: 2022. 04. 25.)
- The Election of 1936 Explained*, 2015. 11. 02. <https://www.youtube.com/watch?v=5ePMp1H-DXI>
(Letöltés: 2022. 05. 02.)
- The Election of 1940 Explained*, 2015. 11. 04. <https://www.youtube.com/watch?v=hToRmSYRXQM>
(Letöltés ideje: 2022. 05. 02.)
- The Great Society Explained: US History Review*, 2011. 05. 19.
https://www.youtube.com/watch?v=21S_2jyvvtc (Letöltés ideje: 2022. 05. 015.)
- The New Deal Coalition – Coalition of Interest Groups and Voting Blocks Supported Democratic Candidates in 1932 Through 1960s.* (Korábban létezett, már nem elérhető:
<https://www.youtube.com/watch?v=mljCQE1zm6g> [Letöltés ideje: 2022. 01. 22.]
- The New Deal Realignment*. 2010. 11. 16.
https://www.youtube.com/watch?v=ijA5TDdIIk&ab_channel=DSLTVotingAmerica
(Letöltés ideje: 2022. 04. 23.)
- The New Deal: Crash Course US. History 34*, 2013. 10. 18. <https://www.youtube.com/watch?v=6bMq9Ek6jnA>
(Letöltés ideje: 2022. 04. 22.)
- US Presidents and Congress* (s. d.).
<https://australianpolitics.com/usa/president/list-of-presidents-of-the-united-states>
(Letöltés ideje: 2022. 05. 23.)
- Why did the American Political Parties Switch?* 2022. 03. 04.
<https://www.youtube.com/watch?v=OvcYjG0SqII> (Letöltés ideje: 2022. 04. 25.)
- Why did the Democratic and Republican Parties Switch Platforms*, 2017. 11. 02.
<https://www.youtube.com/watch?v=CVktIq-nN0> (Letöltés ideje: 2022. 04. 25.)
- Why I Left the Republican Party! The Southern Strategy*, 2019. 11. 05.
https://www.youtube.com/watch?v=xgeT0Klkqug&ab_channel=JesseDollemore
(Letöltés ideje: 2022. 05. 20.)
- Why Jimmy Carter may be the most misunderstood president in American history?* 2021. 04. 08.
<https://www.youtube.com/watch?v=N-ZzZe5hqU> (Letöltés ideje: 2022. 05. 18.)
- William Jennings Bryan and His Amazing Campaign: The 1896 Election that Changed America*, 2020. 07. 11.
<https://www.youtube.com/watch?v=vwfhqnhNSd0> (Letöltés ideje: 2022. 04. 15.)
- World War Two, Part 2, The Home Front: Crash Course US History 36*, 2013. 11. 01.
<https://www.youtube.com/watch?v=HofnGQwPgqs> (Letöltés ideje: 2022. 04. 27.)

Tábi Levente[✧]

Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság megalakítása és annak műszaki kérdései*

DOI 10.17047/HADTUD.2022.32.3.110

A Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokságot (Headquarters Multinational Division Centre, HQ MND-C) a magyar Kormány kezdeményezésére – három keretnemzet együttműködésében – alakították meg a NATO keleti szárnyán meglévő hiány pótlása céljából. Hadosztályszintű vezetési szint már évek óta nincs a Magyar Honvédség (MH) struktúrájában, ugyanúgy, ahogy a fegyvernemi szaktörzselemek sem léteznek. A megalakuló parancsnokság állományának az egyik fő feladata ennek a fegyvernemi hadikultúrának az újrateemtése. A NATO-elvekhez illeszkedő műszaki főnökség a múltbéli tapasztalatokat felhasználva, az érvényben lévő NATO szabályzók szerint, de a kor kihívásaira reagálni képesen teremti meg és működteti a hadosztály szintű műszaki támogatási szakfeladatok rendjét.

KULCSSZAVAK: Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság, műszaki főnökség

The Establishment of the Headquarters Multinational Division Centre and the Related Military Engineering Issues

The Headquarters Multinational Division Centre (HQ MND-C), initiated by the Hungarian government, was established by three cooperating framework nations in order to close the gap at NATO's eastern flank. No division-level command had no existed in the Hungarian Defence Forces' structure for a long time, and the Subject Matter Experts teams and staffs had also been disbanded. One of the main tasks of the HQ staff members is to re-establish this special field of expertise of military arts. The MILENG staff of this HQ, based on the lessons from the past, using the existing NATO standards, and focusing on present challenges, is to create and maintain the order of division-level MILENG tasks.

KEYWORDS: Headquarters Multinational Division Centre, MILENG staff

✧ Műszaki főnök, Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság – ACOS G-ENG, HQ MND-C; tabi.levente@uni-nke.hu, levente.tabi@mil.hu; ORCID 0000-0003-0130-9248

* A cikkben megfogalmazott prognosztizálások a 2021. év végi helyzetet tükrözik, amelyek 2022. év végén nem mindenben helytállóak.

Bevezetés

1992-ben végeztem a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán, műszaki szakon. Pár hónapos szakasparancsnoki „tapasztalattal” a hátam mögött már részt kellett vennem az első parancsnoki és törzsvezetési gyakorláson, amelyet az MH 3. Katonai Kerület Parancsnokság (3. gépesített hadtest, 3. Területvédelmi Kerületparancsnokság) vezetett le. Az 1990-es években végrehajtott haderő-átalakítások és modernizálások ellenére 2004-ig rendszeresen, évenként legalább egy parancsnoki és törzsvezetési gyakorláson vagy gyakorlaton vettem még részt a dandártörzs¹ állományában, amelyet a különböző előjárói szervezetként hadosztály, hadtest és magasabb parancsnokságok vezettek le. Amikor az MH Összhaderőnemi Parancsnokságra kerültem még néhány hadműveleti szintű törzsvezetési gyakorláson és gyakorlaton is részt vehettem, de ezeknél a mozzanatoknál már nem lehetett „vegytisztán” felismerni a klasszikus hadtest és hadosztály szintű vezetési elemeket.

A hadosztályszintű szervezeti elem Magyar Honvédségben történő valós és újbóli megjelenése 2019-re datálható, amikor is egy új, a NATO² részére felajánlott parancsnokság megalakítása kezdődött meg a székesfehérvári helyőrségben. Ez a vezetési elem, többnemzeti koncepciót követve jött létre, azzal a céllal, hogy a régióra vetítve, a NATO részére itt is legyen egy reagálóképes műveleti parancsnokság.

Mint minden új szervezeti kultúra kialakítása, így ennek a hadosztály-parancsnokságnak a megalakítása is számos kihívást, nehézséget és komoly koordinációs igényt. Ha mindehhez hozzávesszük azt a tényt, hogy ilyen szintű vezetési elem közel egy emberöltő óta nem is létezett az MH-ban, akkor a kihívások mértékét még meg is sokszorozhatjuk. A parancsnokságon folyó munka nem csak egy régi vezetési kultúra újrateremtését jelenti, hanem a 21. századi kihívásoknak történő megfelelést is.

Ugyanez a megújító szemléletű megközelítés érezhető a hadosztály-parancsnokság szervezetében létrehozott műszaki főnökség szakmai megalakítása, formálása során is. Mint műszaki főnök, nemcsak vezetem és irányítom a főnökség állományának szakmai munkáját, de emellett, hogy én is tanulom a hadosztály műszaki támogatás tervezési és szervezési feladatait, fokozott figyelmet fordítok a műszaki szakállomány, illetve a teljes parancsnokság állománya műszaki ismereteinek fejlesztésére, a katonai műszaki kultúra hadosztályszintű vezetési rendszerbe történő árnyos beillesztésére.

Ebben a cikkben a Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság megalakításának folyamatát, aktuális helyzetét mutatom be, és emellett rávilágítok azokra az eseményekre, továbbá munkafázisokra, amelyek az új műszaki főnökség megalakítását és kihívásait jelentik. Bemutatom azokat az eredményeket is, amelyek a műszaki főnökség megalakításának folyamatában és fejlődésében mérföldkőként jelentkeztek, valamint a közeljövő feladatait számunkra meghatározzák.

1 MH 62. Bercsényi Miklós Gépesített Lövészdandár, Hódmezővásárhely

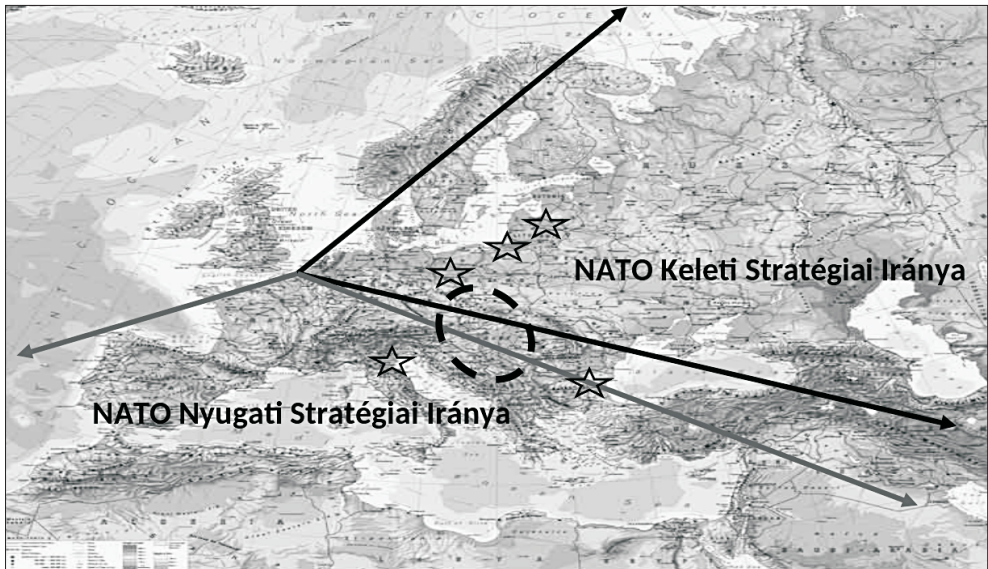
2 NATO – North Atlantic Treaty Organization (Észak-Atlanti Szerződés Szervezete), MH TP, 2022.

HQ MND-C koncepció³

A Közép-Európára koncentráló, NATO alárendeltségben működő katonai szervezet létrehozásának kezdeményezését Magyarország miniszterelnöke először 2018 nyarán, Berlinben említette meg egy német–magyar kétoldalú megbeszélés alkalmával. Politikai célja a közép-európai régió biztonságának növelése volt.

A politikai kezdeményezés és a régió országaival történt katonai felsővezetői egyeztetések alapján, 2019 októberében a Magyar Honvédség parancsoka és a Horvát Vezérkar főnöke közös levélben, mint hivatalos nemzeti felajánlás, a NATO európai erők főparancsnokának felajánlotta egy többnemzeti hadosztályszintű parancsnokság megalakítását. Ennek megerősítéséül, a 2019. október 24–25-én megrendezett NATO védelmi miniszteri találkozó keretében a magyar és horvát védelmi miniszterek közös levélben tájékoztatták a NATO-főtitkárt, hogy a tervezett parancsnokságot a NATO alárendeltségében, a NATO-haderőstruktúrájába ajánlják fel.

A NATO különböző illetékes politikai és katonai szervei 2020 első félévében hivatalos fórumokon és ügyszerkezetekkel kinyilvánították a felajánlás befogadását, amelyek alapján a magyar és horvát keretnemzetek megtették a hadosztályparancsnokság felállításának ütemezett lépéseit.

1. ábra.

*A NATO keleti és nyugati irányai
a már meglévő NATO harcászati parancsnokságaink jelölésével*

(Forrás: Tábi 2021b, 5)

3 HQ MND-C 2021, 1.

A felajánlás alapján három katonai stratégiai célt határoztak meg:

1. a felajánlott kötelék feleljen meg a NATO stratégiai parancsnokságai által meghatározott képességeknek, valamint legyen képes hadosztályszintű műveleti feladatok végrehajtására;
2. a hadosztály-parancsnokság integrálódjon a NATO haderőstruktúrájába (*NATO Force Structure*);
3. a keretnemzeti koncepció alapján a többnemzeti hadosztály-parancsnokság, a már NATO részére felajánlott kötelékek affiliálásával,⁴ valós és meglévő képességek bevonásával, hajtsa végre műveleti feladatait.⁵

A kidolgozott koncepció alapján, a Kárpát-medence régióra fókuszálva, hozták létre a Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokságot, amelyre építve, a parancsnokság vezetése alatt – végcélként – egy teljes hadosztály megalakítását tervezik.

Az HQ MND-C küldetéseként egy telepíthető, harcászati szintű vezetési elemet határoztak meg, amely képes a regionális biztonság fenntartása érdekében:

- NATO-kötelékek és képességek integrálására;
- szárazföldi műveletek teljes spektrumában a kijelölt erők vezetésére.

Feladatai között a következők szerepelnek:

- harcászati szintű szárazföldi műveletek tervezése, szervezése és vezetése;
- legfeljebb öt manőver harcászati magasabb egység (dandár, ezred) és a támogató erők vezetése és irányítása;
- legalább tíz napig műveleti feladatok önálló ellátása;
- NATO nyílt és minősített (adat és beszéd) kommunikációs hálózat létrehozása, működtetése és fenntartása;
- a kijelölt és a partnernemzetek felajánlott erőinek felkészítési és kiképzési rendezvényeinek és a közös képességfejlesztések szinkronizálásának koordinálása, szükség szerinti vezetése és irányítása.⁶

A keretnemzetek megegyezése és a felajánlás alapján a létrehozandó HQ MND-C Székesfehérvár központtal alakul meg. Műveleti és telepíthetőségi körzetének pedig Székesfehérvár és annak 500 km sugarú kör területét jelölték meg.

Az HQ MND-C megalakításának további adminisztratív eseményei közé tartozik, hogy 2020 szeptemberében a NATO Katonai Tanácsa jóváhagyta a megalakítással kapcsolatos alapelveket, és elrendelte a *SACEUR Strategic Directive*⁷ kidolgozását. Ez alapján az MHP parancsnoka 2020 novemberében hivatalos levélben tájékoztatta a NATO-tagországot az újonnan létrehozandó HQ MND-C megalakításáról és felajánlta a részvételi lehetőséget.

2021. február elején NATO SHAPE⁸ kiadta a *SACEUR Strategic Directive on the Establishment of HQ MND-C*⁹ dokumentumot. Ez tartalmazza az HQ MND-C

4 Affiliáció – csatlakozás egy adott közösségbe; befogadás. Idegen Szavak Gyűjteménye, 2022.

5 HQ MND-C 2021, 1.

6 HQ MND-C 2021, 1.

7 Strategic Directive – Stratégiai Direktíva, a szerző fordításában.

8 Supreme Headquarters Allied Powers Europe, SHAPE – Szövetséges Fegyveres Erők Európai Legfelső Parancsnoksága, MH TP, 2022.

9 Strategic Directive on the Establishment of HQ MND-C – az HQ MND-C megalakításáról szóló stratégiai szintű direktíva, a szerző fordítása.

felállításával és a NATO haderőstruktúrába történő integrálásával kapcsolatos stratégiai szintű feladatszabást, időrendet, valamint feladatokat. Ennek alapján a NATO Brunssumi Összhaderőnemi Parancsnoksága¹⁰ feladata, hogy az HQ MND-C-re vonatkozó *Development Plan*¹¹ okmányt dolgozza ki, illetve a fejlesztési folyamatokat nyomon kövesse és irányítsa.

A keretnemzet koncepció

A keretnemzet koncepció lényege, hogy a keretnemzetként megjelölt országok vállalásuk alapján működtetik a szervezetet, illetve a költségvetés és a személyi állomány feltöltéséhez „jelentős” mértékben hozzájárulnak. Jelen esetben Horvátország és Magyarország vállalta elsőként a keretnemzeti feladatok felelősségét. Ehhez 2021-ben csatlakozott még Szlovákia, így egy háromtagú keretnemzeti összefogás alapján alakul meg és működik az HQ MND-C.¹²

A keretnemzetekhez további hozzájáruló nemzetek is csatlakoznak. Ezek a nemzetek önkéntes alapon vállalnak fel feladatokat és delegálnak a törzsbe személyi állományt. 2021-ben Németország, Lengyelország, Olaszország, Románia és Törökország jelentette be csatlakozását, továbbá Anglia és Szlovénia is jelezte csatlakozási szándékát.¹³

Az HQ MND-C megalakítása több lépésben valósult és valósul meg. A konkrét részletek elemzése nélkül, csak a legfontosabb események a következők:¹⁴

- 2018-ban a koncepció részleteinek kidolgozását és a szervezet megalakításához szükséges első feladatokat Somogyi Zoltán ezredes (2020-tól dandártábornok) vezetésével kezdte meg az MH-ból kijelölt törzseselem;
- 2020 augusztusában érkezett a szervezethez a horvát állomány, amelyet az HQ MND-C első kijelölt parancsnoka, Denis Tretinjak vezérőrnagy vezetett;
- 2020 őszén megérkezett az MH állományából kijelölt első nagyobb létszámú törzsellomány;
- 2021 januárjában az MH átadta a parancsnokság működéséhez minimálisan szükséges ideiglenes épületkomplexumot, amelynek kiegészítése 2022-ben valósul meg;
- 2021-ben az *Együttműködési Megállapodást*¹⁵ minden érintett nemzet véleményezte;
- 2022 májusában az HQ MND-C NATO szervezeti elemként aktiválásra került;
- a NATO-követelmények szerinti *Előzetes Működési Képesség*¹⁶ elérését, a keretnemzetek tervezetten 2022 második félévében jelentik be;
- tervezetten 2023 végére a parancsnokság eléri a *Teljes Műveleti Képességet*;¹⁷

10 Joint Forces Command Brunssum, JFCBS.

11 Development Plan – fejlesztési terv, a szerző fordítása.

12 HQ MND-C 2021, 3.

13 HQ MND-C 2021, 3.

14 HQ MND-C 2021, 2.

15 Memorandum of Understanding, MOU.

16 Initial Operational Capability, IOC.

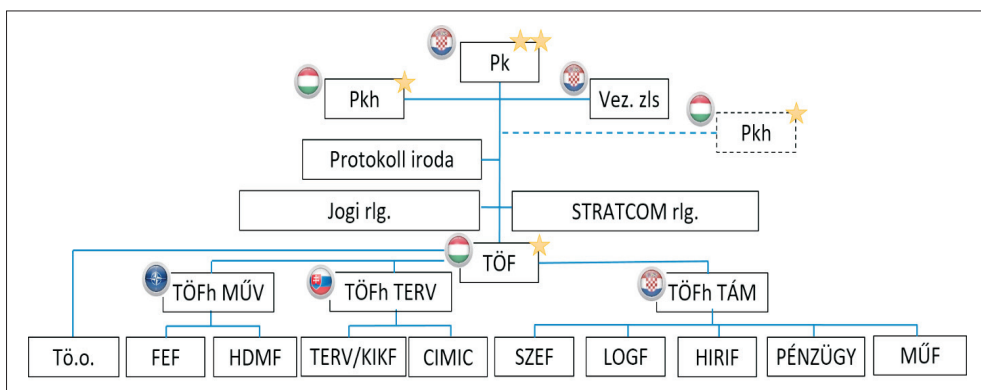
17 Full Operational Capability, FOC.

- a parancsnokság teljeskörű működéshez szükséges parancsnoki épületkomplexum tervezett átadásának ideje 2024 első félévé.

A hadosztály-parancsnokság megalakításának végső célja, hogy középtávon – megközelítőleg 2032-re – konkrét műveleti kötelekkel alárendelésével képes legyen a meghatározott NATO-műveletek teljeskörű végrehajtására.

A Műszaki Főnökség feladatrendszere

Az HQ MND-C szervezeti felépítése követi a NATO katonai szervezeteinek struktúráját. Ennek megfelelően, a 2. ábra is jól mutatja, a hadosztály-parancsnokság a parancsnoki csoportból, valamint a hadosztálytörzsfőnök alárendeltségében található törzselemből tevődik össze.

2. ábra.

Az HQ MND-C szervezeti felépítése

(Forrás: Tábi 2021b, 8)

A törzsben minden funkció elkülönítve megtalálható. Ellenben azt már most kijelenthető, hogy ez a struktúra és elnevezési rendszer változhat és változni is fog, mivel a hadosztály feladatrendszerének és képességeinek részletei még most is formálódnak, ezért a feladatok végleges tisztázásával várhatóan a műszaki főnökség szervezete is módosul.

Ennek fényében most vizsgáljuk meg, hogy az HQ MND-C Műszaki Főnökségnek mi a feladatrendszere, ehhez milyen szervezettel kezdte meg működését és milyen úton kell haladnia annak érdekében, hogy az elvárt követelményeknek megfeleljen.

A hadosztály műszaki főnökségének alapfeladatai a következők:¹⁸

- a hadosztály katonai műszaki képesség-követelmények beazonosítása, illetve fejlesztése;
- a mozgás- és manőverszabadság, illetve a műveletekhez szükséges infrastruktúra fejlesztése és fenntartása, valamint szakmai tanácsadás az MND-C parancsnok részére.

18 Tábi 2021a.

A NATO-alapelvek szerint, a katonai műszaki szakfeladatok tekintetében, ennek a műszaki főnökségnek sincs más feladata, mint a szövetségesi rendszerben elvárt műszaki szakfeladatok tervezése, szervezése és végrehajtása. A NATO-ban a katonai műszaki szakterület deklaráltan önálló funkcióvá vált,¹⁹ valamint a műszaki támogatás feladatrendszerét is pontosították, illetve kiegészítették. Ennek értelmében a katonai műszaki szakterület a következőképpen épül fel:²⁰

- a katonai műszaki támogatási főbb feladatcsoportjai:
 - a mozgástámogatás;
 - a mozgásakadályozás;
 - a túlélőképesség fokozása;
 - és az általános műszaki támogatás;
- tűzserész biztosítás;
- környezetvédelmi feladatok koordinálása;
- átvizsgálás/kutatás;²¹
- infrastruktúra-menedzsment.

Ezek közül az alapfeladatok közül a műszaki szakterület vonatkozásában egyértelműen új elemként lehet megnevezni a környezetvédelmi és az infrastruktúra-menedzsment teendőit. Viszont a katonai átvizsgálás/kutatás az afganisztáni műveletek óta került a műszaki szakterülethez, míg a tűzserész biztosítás, az MH rendszerében is, már hosszú évek óta a műszaki szakma kezelésében volt, így ennek megjelenítése nem jelentett igazán új feladatot.

Emellett kijelölték azokat az összetett feladatokat, amelyekben a műszaki szakmának fontos, némely esetben kiemelt együttműködési feladatai és kötelmei vannak. Ezek közé kell sorolni a C-IED²² feladatokban történő meghatározó feladatvégrehajtást, az erők védelmében végrehajtott szakfeladatokat és rendszabályokat, illetve azon egyéb műszaki szakfeladatokat, melyek a fent felsorolt feladatokon kívül esnek, de a műszaki erőknek együttműködési kötelezettségei, feladatai lehetnek.²³

Anélkül, hogy tovább elemezném a műszaki szakfeladatokat a 3. ábrával szemléltetem, hogy a fent felsorolt feladatrendszer-struktúra a valóságban miképpen valósul meg. Látható, hogy az egyes műveleti alapfunkciókat a műszaki szakterület milyen szakfeladatokkal tud támogatni.

A fentiek megjelenítését azért is tartottam fontosnak, mivel az MC 0560/2²⁴ egy teljesen új helyzetet teremtett a NATO műszaki csapatok életében, amely alapján minden hatályos szabályzó felülvizsgálat és átdolgozás alatt áll. Ezt azért is emelem ki, mivel ebben a változó helyzetben kell az HQ MND-C műszaki főnökségét, annak

19 MC 0560/2, 2017, 3.

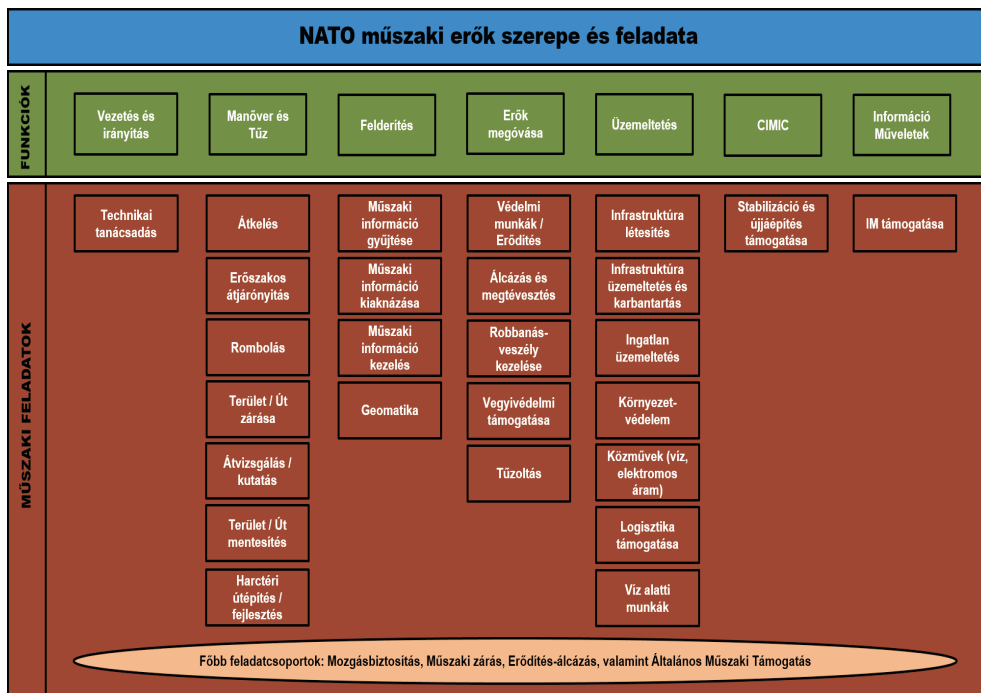
20 AJP-3.12, 2021, 1-2-1-4.

21 Az Átvizsgálás/Kutatás (angolul: Military Search, AJP-3.12, 1-4) a NATO-szabályzók szerint a műszaki szakterület kezelésében van, amelynek célja előre megtervezett kutatási módszerrel megbizonyosodni arról, hogy egy adott helyen és időben megtalálható-e a keresett tárgy, eszköz, esemény vagy személy.

22 Counter Improvised Explosive Devices, C-IED (rögtönzött robbanószerkezet elleni védelem), MH TP, 2022.

23 AJP-3.12, 2021, 1-5.

24 MC 0560/2 (Military Committee) a NATO Katonai Tanácsa által a műszaki szakfeladatok végrehajtására kiadott stratégiai szintű iránymutatás.

3. ábra.

A NATO katonai műszaki szakfeladatainak felosztása

(Forrás: ATP-3.12.1 2016, 1–4. alapján szerkesztette a szerző)

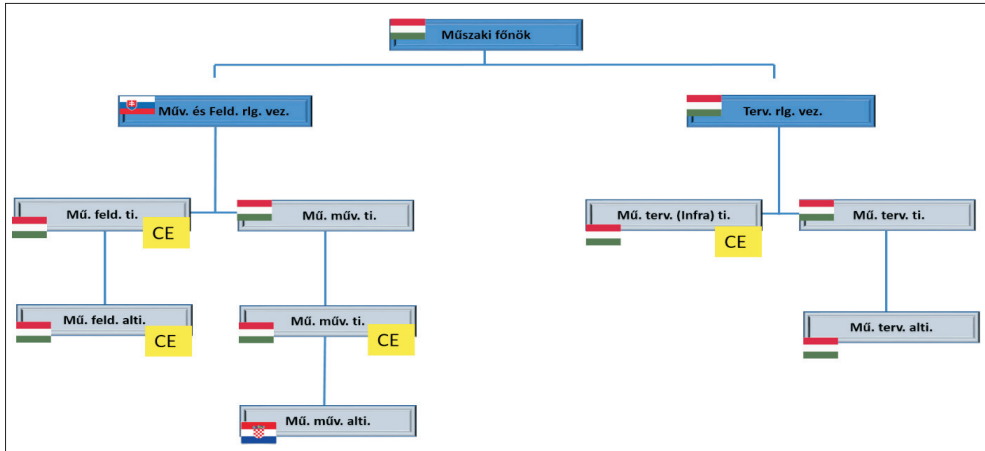
feladatrendszerét és felelősségét meghatározni, kialakítani, illetve a szakmai feladatokat begyakorolni. Ez egyben egy dilemmát is generál, ugyanis a feladatrendszer, a rendelkezésre álló szakállomány, illetve annak felkészültsége fogja jelenteni azt az összegzett képességet, amely alapján a hadosztály-parancsnokság műszaki képességét mérni lehet.

Kiindulásként a műszaki főnökséget 11 fős szervezettel hozták létre. A főnökséget egy magyar kiemelt főtiszt vezeti. Amint az 4. ábrán látható, a főnökség két részből áll, az egyik a műszaki hadműveleti és felderítő feladatokért felelős, míg a másik a műszaki feladatok tervezéséért. A 11 fős állományból békehelyzetben hét beosztás feltölthető és további négy fővel²⁵ egészül ki a főnökség műveleti feladatok elrendelése esetén. Jelen pillanatban egy fő szlovák és egy fő horvát műszaki kolléga van a főnökség állományában, a többi beosztást a Magyar Honvédség tölti fel.²⁶

Figyelembe véve, hogy már hosszú ideje nincs műszaki törzs az MH parancsnokságain, illetve a fent vázolt állománystruktúra megközelíti más NATO hadtest- és hadosztálytörzsek műszaki szaklétszámát, akár nyugodtan ki is jelenthetjük, hogy ez

25 Négy fő: feladatrendelése esetén (Crisis Establishment, CE) feltöltendő beosztások – a szerző kiegészítése.

26 MHP HTCSF 2020, 21–22.

4. ábra.
HQ MND-C műszaki főnökség struktúrája

(Forrás: Tábi 2021b, 9)

a struktúra és a megadott létszám elégséges az HQ MND-C műszaki szakfeladatainak tervezéséhez, szervezéséhez és vezetéséhez. Hogy ez valójában igaz és helytálló megállapítás, most talán még korai kijelenteni, hiszen csak most van kialakulóban maga a parancsnokság és vele egyetemben most építjük fel, alakítjuk ki az elvárt műszaki szakfeladatok végrehajtásának rendjét, folyamatát és rendszerét.

Amit viszont már most is elemezhetünk, az az eltelt, közel 14 hónapos feladatvégrehajtás, azon belül is, hogy milyen feladatokat kellett és volt képes végrehajtani a főnökség állománya és azokat milyen hatékonysággal, eredménnyel tudta teljesíteni, illetve milyen kihívások merültek fel az egyes feladatok végrehajtása során.

A szakmai eredmények és kihívások

Az elemzést és a felmerülő kihívásokat a NATO-ban alkalmazott átfogó elemzési rendszer, a DOTMLPFI²⁷ szerint kívánom bemutatni. Ezen belül is kifejezetten azokra a témákra fókuszálok, amelyek a műszaki főnökséget szignifikánsan érintik és befolyással vannak az ott végzett munkára.

Szabályzók

Egy új szervezet megalakításának egyik sarkalatos feladata a működéséhez szükséges különféle külső és belső szabályzók összeállítása és hatályba léptetése. Ennek első fázisa, legalábbis az HQ MND-C műszaki főnöksége szempontjából, a szervezetre vonatkozó különböző NATO-szabályzók és -szabványok begyűjtése és feldolgozása.

27 Doctrine (Szabályzók), Organization (Szervezet), Training (Képzés, Kiképzés), Material (Logisztika Biztosítás), Leadership (Katonai Vezetés), Personnel (Személyi Állomány), Facilities (Infrastruktúra) és Interoperability (Interoperabilitás) – a szerző fordításában.

A már korábban hivatkozott MC 0560/2, AJP²⁸-3.12 és ATP²⁹-3.12.1 megfelelő alapot és iránymutatást adott a munka megkezdéséhez, még annak ellenére is, hogy szinte mindegyik NATO STANAG³⁰ átdolgozás alatt áll. A szabványokat illetően nagyobb kihívást jelentett és jelent még most is, hogy a NATO-ban a hadosztály-szintű szervezet harcászati szintnek felel meg, amelyet nemzeti felelősségként kell kezelni. Ez azt jelenti, hogy a NATO-ban erre a szintre – legalábbis műszaki vonatkozásban – nincs olyan szabályzó, amit tükörként lehetne használni az HQ MND-C-re. Ez azért is jelent problémát, mivel az MH-ban sincsenek már a hadosztály műszaki támogatásáról szóló szabályzók. Csak volt akadémiai jegyzeteket sikerült megtalálni, amelyeket az 1960-as, 1970-es években adtak ki a hadosztály harcának műszaki biztosítási feladatainak tervezésére, szervezésére és vezetésére.

Emellett természetesen rendelkezésre állnak még a testvérszervezetek által összeállított műveleti eljárások, de sajnos azt lehet róluk megállapítani, hogy azok inkább az utóbbi években Irakban és Afganisztánban végrehajtott műveletek támogatására fókuszálnak, amelyek a mi tervezett NATO 5. cikkely szerinti tevékenységeinkhez nehezen adaptálhatók. Sikerült viszont más NATO-tagország által alkalmazott, nemzeti vonatkozású műveleti eljárásokat leíró és értelmező szabályzókat beszerezni, amelyek segítségével eredményesen tudtuk a saját műszaki szabályzóink összeállítását megkezdeni.

2022. január végére összeállt és megjelent az első, az HQ MND-C műszaki törzsének szerepéről, felelősségéről és feladatairól szóló műveleti utasítás. Ezt követően legalább még egy belső szabályzót állítunk össze, amely a műveletek műszaki szakfeladatainak tervezését, szervezését, valamint azok vezetését, illetve irányítását fogja a hadosztály részére meghatározni.

Szervezet

A műszaki főnökség struktúrájának és kialakításának feladata komoly kihívást jelenthetett az előkészítő törzsnek, hiszen a hadosztályszintű parancsnokságok kultúrája már hosszú ideje nincs meg az MH-ban, illetve a fegyvernemi törzselemek sem igazán léteznek, így a hagyományokat sem lehetett követni a műszaki főnökség szerkezeti kialakításakor. Mindezt nehezítette, hogy a Magyar Honvédség rendszerében olyan szakmai fórumot sem igazán lehetett megkérdezni, amelyik akár autentikusan, akár szakmai alapon megfelelő iránymutatást adott volna egy szakmailag megalapozott műszaki törzs struktúrára.

Ezért nem is lehetett más lehetőség, mint a már meglévő NATO-szervezetek állománytábláját alapul véve összeállítani egy olyan műszaki főnökséget, amely remélhetőleg kellően eredményesen tudja a feladatait végrehajtani. Viszont a feladatok beazonosítása során, és ezt itt nem kritikaként, hanem tényszerű közlésként írom, az MH béke működési kultúrája, illetve a szervezet megalakításának akkori műszaki

28 Allied Joint Publication, AJP – NATO Szövetséges Összhaderőnemi Kiadványa, MH TP, 2022.

29 Allied Tactical Publication, ATP – NATO Szövetséges Harcászati szintű Kiadványa, MH TP, 2022.

30 NATO Standardization Agreement, STANAG – NATO szabványosítási egyezmény, MH TP, 2022.

feladatai lettek alapvetésként felsorakoztatva, nem pedig azok a műveleti műszaki feladatok, amelyeket az előzőekben már felvázoltam.

A műszaki főnökség, a többi főnökséggel harmonizálva azonos szintre került, közvetlen a törzsfőnök támogató helyettes³¹ alárendeltségbe (lásd 2. ábra). Hogy ez az alárendeltségi viszony mennyire állja meg a helyét, valamint a törzsfőnök támogató helyettes irányítása mennyire tud befolyással lenni egy művelet műszaki tervezése, szervezése és vezetése során, most még nem lehet megmondani. Ennek megválaszolására néhány gyakorlaton még részt kell venni, illetve kis időnek el is kell telnie ahhoz, hogy ezt a logisztikai–műveleti viszonyrendszert, a műszaki szakma vonatkozásában, érdemben lehessen elemezni és értékelni. Az mindenképpen előrelépés, hogy a műszaki főnök a hadosztályparancsnok közvetlen műszaki tanácsadója, valamint a parancsnok nevében a hadosztályszintű műszaki feladatok koordinálásáért és vezetésért felelős személy.

Vizont a műszaki főnökség szervezetének kialakításakor, már a főnökség és az egyes beosztások megnevezésében is létrejöttek olyan torzulások, amelyek feltehetően az HQ MND-C megalakításával összefüggően, az infrastrukturális feladatok túldimenzionálása miatt keletkeztek. A főnökség állománytáblás magyar megnevezése: *Műszaki és Infrastrukturális Főnökség*. Ha a korábban bemutatott NATO-elveket követjük, akkor kijelenthető, hogy a katonai műszaki funkció alárendeltségében megtalálható az infrastrukturális feladatok kezelése. Így az „infrastruktúra” kifejezés megjelenítése a főnökség megnevezésében csak akkor lehet indokolt, ha a főnökség mindennapi feladatai ebbe az irányba tolnak. Az *Infrastruktúra* részben erről még külön szólok, de azt nyugodtan ki lehet jelenteni, hogy 2024 után az infrastrukturális fejlesztési feladatok a hadosztály életében várhatóan lecsökkennek, így a műszaki főnökségnek sem lesz ilyen jellegű számottevő feladata. Azt is meg kívánom jegyezni, hogy az MH-ban is markánsan különválnak a katonai műszaki szakma és az infrastrukturális feladatokat végző szervezet. Míg az első műveleti feladatokat lát el, addig az infrastruktúra alapvetően a logisztikai (elhelyezési) vonalon mozog. A kettő összeolvasztása, összevonása – fogadjuk el axiómaként – a jelen körülmények között az MH-ban sem elképzelhető.

Ugyanez a helyzet a műszaki tervező részlegnél is. Eleinte a részlegben mindenkinek infrastrukturális megnevezése és munkaköri azonosító kódja volt. Ez abból a szempontból szerencsés volt, hogy rögtön egy infrastrukturális szaktisztával lehetett megkezdeni az állomány feltöltését, aki hatékony munkát tudott végezni az HQ MND-C infrastrukturális beruházásaink előkészítésében, tervezésében és a kivitelezések szakmai felügyeletében. Ellenben az infrastrukturális szakbeosztottak ilyen nagy létszámban történő megjelenítése (összesen négy fő) abból a szempontból nem volt reális, hogy magukat a beosztásokat sem tudja feltölteni a szakmai felelős (HM VGH).³² Vizont azt sem vették figyelembe, hogy milyen szakmai feladatokat kell végeznie a műszaki főnökség tervező részlegének a műveleti feladatok tervezése, szervezése és esetlegesen vezetése során.

31 Deputy Chief of Staff Support, DCOS SPT.

32 Honvédelmi Minisztérium Védelemgazdasági Hivatal.

Közel hasonló a helyzet a hadműveleti és felderítő részlegnél is. Itt a kérdéses tételek a két műszaki felderítő beosztás, amelyek feltöltésére jelenleg csak feladatelrendelése esetén van lehetőség. A főnökség szakmai értékelés alapján azt állapította meg, hogy legalább egy műszaki felderítő beosztásra béke állapotban is szükség van annak érdekében, hogy a főnökség az egyes műveleti feladatok műszaki felderítő feladatait szakmailag felkészült állománnyal tudja megkezdeni és végrehajtani.

Szerencsére számos, a szervezetet „negatívan” érintő elemet már sikerült korrigálni, illetve a hadosztály vezetésében megvan a hajlandóság a későbbi korrekciók elvégzésére is. Azt is ki kell viszont jelenteni, hogy a most meglévő állománystruktúra tervezetten elégséges ahhoz a feladatrendszerhez, amit most kell a főnökség állományának végrehajtani. Középtávon talán további bővítést és átalakítást kell majd végezni, mivel vannak olyan feladatok, amelyekre egyáltalán nincs szakmai beosztott (például: tűzszerész, környezetvédelmi, műszaki-technikai stb.), de ezeknek a megjelenéséhez a műszaki főnökségnek még néhány parancsnoki és törzsvezetési gyakorlást és gyakorlatot kell végrehajtani, amelyek tapasztalatait feldolgozva a valós igényeket majd pontosan meg lehet fogalmazni.

Képzés, kiképzés

A főnökség életében a képzés és kiképzés két szálon fut. Az egyéni kiképzés, amely az önálló felkészülést és az egyes tanfolyamokon történő részvételt jelenti, illetve a kötelék kiképzést, amely a parancsnokság teljes állományát érintő különböző parancsnoki és törzsvezetési gyakorlásokat és gyakorlatokat foglalja magába.

Az egyéni felkészültségnél mindenképp meg kell említeni, hogy a műszaki főnökségnél, a magyar állományt is beleértve, mindenki rendelkezik megfelelő angol nyelvi tudással és előírt STANAG-nyelvvizsgával. Ez azért is fontos, mert az HQ MND-C napi kommunikációs nyelve, szóban és írásban egyaránt, az angol. Összességében az angol nyelvi kommunikáció a műszaki szakállománynál nem okoz napi szinten problémát és nehézséget.

A beosztott állományból mindenki rendelkezik katonai műszaki végzettséggel, ami a szakmai munkát nagyban megkönnyíti. Amire itt oda kell figyelni, hogy az egyes munkaköri leírásokban meghatározott szakmai tanfolyamokkal mindenki rendelkezzen. Szerencsére itt is könnyű helyzetben van a műszaki főnökség állománya, hiszen nem kell a „NATO-iskolához”³³ igazodnunk. Az HQ MND-C műszaki főnökség állománya részére meghatározott szaktanfolyamok mindegyike az Ingolstadtban működő NATO Műszaki Kiválósági Központ³⁴ által szervezett és vezetett tanfolyam. Akiknek még hiányzik a szakmai tanfolyama, azok is mind képesek lesznek 2022-ben a szükséges végzettségeket megszerezni.

Kötelék kiképzés terén is jól fejlődik a főnökség állománya. Viszont a hadosztály szintre vonatkozó ismeretek hiányosságait ki kell emelnem, mint kritikus tényezőt. A főnökség állománya fiatal, így normál körülmények között még életkorban sem érhetek volna el erre a szintre. Ellenben az eddigi gyakorlatok során végrehajtott

33 NATO iskola – NATO School Oberammergau, Germany.

34 Military Engineering Centre of Excellence, MILENG COE – Katonai Műszaki Kiválósági Központ. Ingolstadt, Németország, www.milengcoe.org

parancsnoki döntéshozatali folyamatok és a műszaki feladatok kidolgozásai mind hozzájárultak az állomány összekovácsolódása mellett a szakmai fejlődéshez is. A gyakorlatok olyan műszaki elemző és értékelő, valamint parancs-kidolgozó munkára kényszerítették az állományt, amelyet korábban még nem végeztek. Fontos hangsúlyozni, hogy az állomány, a hadosztály szintet jelentő feladatokon túl, számos olyan műszaki műveleti feladatot tervezett és szervezett meg, valamint vezetett és koordinált, melyekkel korábban még nem találkoztak. Ilyen komplex feladatok közé tartoztak például az első lépcsőben harcoló kötelékek harcátadásának műszaki támogatási feladatai; vagy a többszörös vízi akadályon történő átkelés műszaki támogatásának szervezése, vezetése és irányítása; valamint a fő- és alternatív ellátási útvonalak fenntartásának szervezése és irányítása; illetve más nemzet műszaki erejének feladatra történő átvétele és műveletbe integrálása. Az összes feladat végrehajtásával látványosan érzékelhető a műszaki főnökség állományának szakmai fejlődése, a szakmai ismeretek beépítése, amely nemcsak a műveleti feladatoknál, de a mindennapi élet során is tetten érhető.

Az egyéni képzések és kötelék kiképzések eredményessége abban is jól mérhető, hogy az elvárt műszaki vagy műszaki vonatkozású műveleti utasítások kidolgozása és azok beépítése a mindennapokban is jól tükröződik a feladatok eredményes végrehajtásában.

Logisztika biztosítás

Jelenleg műszaki vonatkozásban nincs meghatározó logisztikai feladat, amit a műszaki főnökség állományának végre kell hajtani. Ez a helyzet a műveleti feladatok tervezése során változik, de ezt most még eredményesen tudja a főnökség kezelni a hadosztály logisztikai törzsével.

Nyilván egy komplexebb feladat esetén a műszaki főnökség állományából hiányzó műszaki-technikai szakbeosztott pótlását meg kell majd oldani. A műszaki-technikai szakma is olyan szakirány, amely ugyan szorosan kapcsolódik a műszaki műveleti képességekhez, de speciális logisztikai és műszaki felkészültséget is igényel. A műszaki-technikai szakanyagok beszerzésének, tárolásának és szétosztásának rendjét és folyamatát mindig a műszaki erők igényeihez kell igazítani, amit a műszaki főnök koordinál, de a szakmai részt a szakbeosztott teszi hozzá.

Katonai vezetés

A katonai vezetés alatt a NATO kiemelt műszaki rendezvényein történő részvétel helyzetét kívánom elemezni.

A főnökség állományának eddig végzett munkája és eredményei alapján a hadosztály vezetése támogató módon áll a műszaki igényekhez. Ennek alapján a parancsnokság vezetése nem zárkózott el olyan nemzetközi programokon való részvételtől, melyek a műszaki szakma szempontjából, kifejezett NATO környezetben, meghatározók. Így tudott az HQ MND-C 2021 őszi első alkalommal részt venni a Kanadában megrendezett *NATO Senior Joint Engineer Conference* rendezvényen, amely fontos mérföldkőnek számít az életünkben, ugyanis a parancsnokság hivatalosan is megjelent egy NATO szinten kiemelt szakmai fórumon, illetve a jövőre nézve a kapcsolatépítés és azok kiaknázása megindulhatott.

A másik fontos NATO-fórum a *MILENG Working Group*,³⁵ amely olyan szakmai fórum, ahol a doktrinális, képességfejlesztési és együttműködés szabályozási témaköröket vitatnak meg a szakemberek. Ezen a rendezvényen azzal a céllal vesz részt a főnökség kijelölt állománya, hogy a NATO-ban hatályos műszaki szabályozásokról, illetve a folyamatban lévő és a jövőbeni változásokról naprakész információkhoz jusson, valamint személyes ráhatásunk is legyen a minket is érintő projektek végkimenetelére.

Mint a főnökség vezetője, személyes kihívásom és feladatomban, hogy a műszaki főnökséget, illetve a műszaki szemléletet vissza- és beépítsem a hadosztály-parancsnokság, az HQ MND-C mindennapi és műveleti életébe. A kezdeti nehézségeken már túl vagyunk és most már minden hadosztály-törzselem tudja, hogy itt vagyunk és dolgozunk. Sajnos még az automatizmusig nem jutottunk el, továbbra is találkozunk olyan helyzetekkel, amikor nem igazán tudják a kollégák, hogy mire és hogyan lehet használni minket és rajtunk keresztül a műszaki erőket. A pozitív ebben a nehézségben, hogy a szisztematikus munkával és kommunikációval a parancsnoki állomány felismerte a műszaki szakma jelentőségét, így most már nekünk a műszaki erők helyes alkalmazásának tervezésére, valamint vezetésére kell a nagyobb hangsúlyt fektetni.

Személyi állomány

A személyi állomány feltöltése, mint azt már korábban is jeleztem az infrastrukturális beosztások sokasága miatt nem indult gördülékenyen. 2019. január elején, elsőként – még egyszer hangsúlyozva, hogy az infrastrukturális beruházások fontossága miatt helyesen – a műszaki tervező részlegbe infrastrukturális szakmai végzettséggel rendelkező részlegvezető érkezett az HQ MND-C-hez. Én, mint műszaki főnök 2020 novemberében csatlakoztam a hadosztály-parancsnoksághoz.

2021 a létszámnövekedés éve volt, hisz év elején két fő műszaki tiszt érkezett az MH műszaki alakulataitól. Nyáron csatlakozott az első nemzetközi állomány, a szlovák részlegvezető és ősszel az első altiszt is. Egy hiányzó beosztás maradt még üresen, melyet a tervek szerint Horvátország 2022 nyarán fog feltölteni.

Az állomány összetételéről összességében azt lehet mondani, hogy fiatal, ambiciózus és kellően motivált. Ezért vezetőként könnyű a napi feladatokat vagy akár a középtávú feladatokat is elvégeztetni.

A kihívás itt is ugyanaz, ahogy azt már korábban leírtam, hogy a hadosztály-szintű ismeretek még nem mélyültek el a főnökség állományánál. Együtt tanulunk, egymástól! Segítjük és kiegészítjük egymást, hogy a kívánt és meghatározott célokat határidőre, sikeresen tudjuk teljesíteni. A szakmai ismeretek hiányát folyamatos és önálló tanulóssal, illetve a közös megbeszélésekkel pótoljuk és egészítjük ki. Ezáltal a tudásunk és tapasztalataink folyamatosan bővülnek és nem csak egyénileg, hanem mint közösség is fejlődünk.

A fenti elemzésből jól látható, hogy főnként nem okozott különösebb nehézséget az érkező állomány beillesztése, továbbá a közös munka beindítása. Sikerült megtalálnunk azokat a képzési formákat is, melyek a legjobban illeszkednek a szakállomány szakmai ismereteinek bővítéséhez. Ez összességében pozitív és előre mutató.

35 Working Group – munkacsoport (a szerző fordításában). *NATOTerm* (é. n.)

Viszont abban is van felelősségünk, hogy felkutassuk és beillesztésre előkészítsük azt az állományt, akik a feladatrendelése esetén kiegészítik és 100%-ra felöltik a műszaki főnökséget. Természetesen itt nem csak a beosztások feltöltésére gondolok, hanem a felkészítésekre is. Fel kell majd venni a kapcsolatot a jelölő katonai szervezetekkel, továbbá be kell tervezetni velük ezen állomány szakmai felkészítését, valamint az összekovácsoltság fokozása érdekében törekednünk kell arra, hogy minél több alkalommal bevonjuk őket a különböző törzsgyakorlások és -gyakorlatok végrehajtásába.

Ezt olyan szemlélettel kell majd végezni, hogy a főnökség személyi állományának rotációjakor már felkészült állomány érkezen az HQ MND-C-hez.

Infrastruktúra

Egy új szervezet megalakításának egyik sarkalatos feladata a működéséhez szükséges infrastrukturális feltételek megteremtése. Magyarország úgy ajánlotta fel az HQ MND-C megalakítását, hogy a működéshez szükséges infrastrukturális feltételeket teljes mértékben megteremti, ehhez a költségvetési forrásokat biztosítja.

Ennek szellemében, a Honvédelmi Minisztérium Védelemgazdasági Hivatal illetékes szervének irányítása és az HQ MND-C Műszaki Főnökségében lévő infrastrukturális tiszt szakmai koordinálása mellett Székesfehérváron, az Alba Regia laktanyában 2020-ban megkezdődött egy közel száz fő részére alkalmas konténer-iroda-blokk komplexum megépítése. 2021 januárjában az HQ MND-C törzse birtokba vette az új blokkot és a mellette feljavított épületet. 2021-ben megkezdődött a második konténerblokk megépítése, amellyel a hadosztály-parancsnokság teljes békeállománya részére modern, kulturált, valamint a NATO-követelményeknek is megfelelő munkafeltételeket teremtettünk meg.

Az HQ MND-C végső elhelyezési feltételei a székesfehérvári Nagysándor József laktanyában, egyrészt egy meglévő épület felújításával, valamint egy teljesen új épületkomplexum megépítésével biztosítható. Ezeknek a projekteknek a tervezett befejezési ideje és a hadosztály-parancsnokság részére történő végleges átadása 2024-re prognosztizálható.

Ezeknek az infrastrukturális beruházásoknak a szakmai nyomon követése és a NATO-követelményekhez történő megfeleltetés koordinálása a műszaki főnökség feladatai közé tartozik. Ez a feladat a főnökség kiemelt feladata és egy fő részére folyamatos munkát jelent.

Interoperabilitás

A műszaki főnökségnek és személy szerint nekem, mint műszaki főnöknek az a célunk, hogy a főnökséget elhelyezzem a NATO és legalább a keretnemzetek szakmai életében. Ehhez természetesen nemcsak az állomány szakmai ismereteit, képességeit kell fejleszteni, hanem meg kell találni azokat a szerveket és szervezeteket, illetve fórumokat, amelyekkel az együttműködést és a közös munkát megvalósítjuk.

Ennek a célnak az eléréséhez egyrészt megfelelő alapokon nyugvó és kölcsönös együttműködésben feladatokat végrehajtó közös munka feltételeit kell megteremteni. Első lépésként az MH műszaki erőit, alakulatait kerestem meg. Már sikerült

2021-ben az MH 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Ezred szakállományát bevonni egy nemzetközi gyakorlat végrehajtásába. Mindkét fél számára eredményes volt a gyakorlat, melyre alapozva talán sikerül egy folyamatos és rendszeres, mind a két fél számára előremutató, stabil munkakapcsolatot kialakítani és fenntartani. Ez a cél lebeg a szemünk előtt a többi MH műszaki szervezet vonatkozásában is, illetve a későbbiekben a horvát és a szlovák haderő műszaki alakulataival is.

Középtávon hasonló terveink vannak a NATO irányában is. Itt is sikerült már szakmai kapcsolatot létesíteni az 1. német–holland hadtestparancsnokság (HQ 1 [German/Netherlands] Corps) műszaki törzsével, illetve az MH által delegált magyar műszaki tiszt útján az Északi-keleti Többnemzeti Hadtestparancsnoksággal (HQ Multinational Corps – North-East).

Jövőbeni feladatok

A műszaki főnökség előtt álló feladatokat alapvetően maga a hadosztály-parancsnokság készenlétének elérése, illetve a saját szakmai követelményeinknek történő megfelelés szükségessége határozza meg. A következőkben felsorolt feladatok nem kifejezetten prioritási sorrendben vannak, mivel térben és időben a fontossági sorrend változhat, valamint a teljesülések állapotai befolyásolhatják a feladat-végrehajtásokat:

- Tovább kell erősíteni a műszaki főnökség helyét és szerepét, mind a hadosztály-parancsnokságon belül, mind pedig a társ- és testvérszervezetekkel. Továbbá stabilizálni kell a parancsnokság feladatrendjében a műszaki szakfeladatok tervezésének, szervezésének és vezetésnek elfogadását.
- Folytatni kell a műszaki főnökség állományának összekovácsolását, illetve ápolni és fokozni kell a törzs többi főnökségével kialakult kapcsolatrendszert.
- Folytatni kell a saját műszaki műveleti eljárások kidolgozását, tesztelését és a finomhangolások végrehajtását, olyan számvetéssel, hogy rendelkezésre álljon minden előírt okmány a hadosztályparancsnokság teljes készenlétének eléréséig.
- Az okmányok kidolgozását és a gyakorlatokon való részvételeket fel kell használni arra, hogy megbízhatóan megállapítható és igazolható legyen a műszaki főnökség állománytáblájának fenntartása, illetve amennyiben szükséges, a struktúra és az egyes beosztások módosításainak és azok harmonizálásainak kezdeményezése.
- Meg kell teremteni a feltételeket a szakmai felkészítések igényének. Kiemelt figyelmet kell fordítani a feladatelrendelése esetén feltöltendő beosztásokra kijelölt állományra, valamint azon személyi állományra, akik várhatóan 2024 után váltják a most beosztásban lévőket.
- A fenti ponthoz kapcsolható az a törekvés, hogy ki kell alakítani és erősíteni kell a nemzeti és nemzetközi szakmai törzsekkel és kötelékekkel az együttműködést. Ennek keretében meg kell találni azokat a lehetőségeket, amikor a műszaki főnökséget a külső szervek tudják támogatni és azokat is, amikor a főnökség tud támogatást nyújtani az együttműködő szerveknek és szervezeteknek.
- Jelen állapot szerint fontos és kiemelt feladata van és lesz a műszaki főnökségnek a különböző infrastrukturális beruházások előkészítésében és a kivitelezések

monitorozásában. Jelenleg a meglévő infrastruktúra fenntartási feladatainak koordinálása nem tartozik a műszaki főnökség feladatai közé, viszont a NATO-elvet követve nem lehet kizárni, hogy a jövőben ez a feladat is átkerül a főnökségre, mely a fentebb említett állománystruktúra módosítását kell, hogy generálja.

Összegzés

2014-től, a Krím-félsziget orosz annektálása óta Kelet-Európa geopolitikai vonatkozású biztonsági állapota megváltozott. A Kelet-Ukrajnában kialakult konfliktushelyzet, valamint az egyre erősödő orosz retorika a NATO és a nyugati társadalmak ellen arra készítette a magyar kormányzatot, hogy a saját és a régió biztonságának fokozása érdekében egy NATO-kötéléket ajánljon fel, amely a NATO-nak, a NATO-elvárásoknak, valamint a régió biztonságának megfelel.

A Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság megalakításával a három keretnemzet (Horvátország, Magyarország és Szlovákia) képes elérni a kitűzött politikai és katonai célokat is. A hadosztályparancsnokságot egy teljesen új szervezetként hozták létre és megalakításának feladatait már 2018-ban megkezdte az MH kijelölt törzseleme. A szükséges költségvetési forrásokat 2018–2022 között a magyar honvédelmi tárca biztosította, melynek jelentős része a parancsnokság infrastrukturális és híradó-informatikai feltételeinek megteremtéséhez álltak rendelkezésre.

A megalakítás feladatainak végrehajtása során számos kihívással néz szembe a parancsnokság állománya. Egyike ezeknek a kihívásoknak abból a tényből fakad, hogy az MH szervezeti felépítésében már több mint egy emberöltő óta a hadosztályszint nincs jelen, így ennek tervezési, szervezési és vezetési kultúrája inkább csak az emlékekben él, valós és gyakorlatias ismeretek nem igazán állnak rendelkezésre. Ugyanez a helyzet a fegyvernemi törzsekkel is, amelyeket az MH 1997 óta nem működtet.

Ennek a két nehézségnek a tudatában kezdte meg a hadosztály-parancsnokság újonnan megalakított műszaki főnöksége a szakmai képességek kialakítását, illetve a NATO-követelményeknek való megfelelés érdekében a szükséges feltételek megteremtését. A műszaki főnökség állománya nagy lendülettel, a szakma iránti elkötelezettséggel, motiváltan és tenni akarással kezdte meg a munkát. Az eddig elért eredmények jól mutatják a pozitív hozzáállást és szakmai fejlődés iránti igényt.

Nyilván még számos feladat végrehajtása vár ránk, de minden erőnkkel azon dolgozunk a műszaki főnökségben, hogy az elvárt feladatokat rendben, az előljárók által is megkívánt minőségben és megfelelő szakmaisággal hajtsuk végre. A közelmúlta visszatekintve, a kapott visszacsatolások alapján a fejlődésünk iránya megfelelő, az elért eredmények és a kidolgozott okmányok azt mutatják, hogy jó úton haladunk a műszaki szakma hadosztályszintű megjelentetésében és elfogadtatásában. Az, hogy a kitűzött céljainkat valóban sikerült-e elérni, illetve azokat milyen minőségben tudtuk teljesíteni majd pár év távlatából lehet csak pontosan meghatározni.

Addig is az HQ MND-C műszaki főnökség állománya folytatja a munkáját és lelkiismeretesen, a műszaki szakma iránti elkötelezettséggel végzi feladatait.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Idegen Szavak Gyűjteménye*. <https://idegen-szavak.hu/affili%C3%A1ci%C3%B3> (Letöltés ideje: 2022. 08. 29.)
- Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság 2021. *Háttéranyag (1.) A Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság (Headquarters Multinational Division Centre, HQ MND-C) aktuális helyzetéről*. Székesfehérvár: Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság.
- MH TP 2022. *Integrált Terminológiai Adatbázis, 2022.07.17*. MH KDAB - Adatbázis (Letöltés ideje: 2022. 08. 29.)
- MHP HTCSF 2020. *Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság (Magyar Honvédság rendelkezési állománya) 2/1/45 számú állománytábla*. Budapest: MHP HTCSF.
- MILENG COE (s. d.). *Military Engineering Centre of Excellence – Katonai Műszaki Kiválósági Központ hivatalos honlapja*. Ingolstadt. www.milengcoe.org (Letöltés ideje: 2022. 02. 08.)
- NATO Standardization Office 2016. *ATP-3.12.1 Allied Tactical Doctrine for Military Engineering*. Brussels: NATO Standardization Office. <https://nso.nato.int/protected/nsdd/main/standards?search=atp-3.12.1> (Letöltés ideje: 2022. 02. 08.)
- NATO Standardization Office 2021. *AJP-3.12 Allied Joint Doctrine for Military Engineering*. Brussels: NATO Standardization Office. <https://nso.nato.int/protected/nsdd/main/standards?search=ajp-3.12> (Letöltés ideje: 2022. 02. 08.)
- NATOTerm (s. d.). The Official NATO Terminology Database. <https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc> (Letöltés ideje: 2022. 02. 08.)
- North Atlantic Military Committee 2017. *MC 0560/2 Military Committee Policy for Military Engineering*. Brussels: North Atlantic Military Committee. https://external.milengcoe.org/Knowledge/20170927_NU_MC_0560_2_FINAL_ENG.pdf#search=0560%2F2 (Letöltés ideje: 2022. 02. 08.)
- Tábi Levente 2021a. *HQ MND-C MILENG koncepció tervezet*. Székesfehérvár: HQ MND-C.
- Tábi Levente 2021b. *Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-Parancsnokság megalakítása és annak műszaki kérdései*. Budapest: MHTT. (Előadás az MHTT által szervezett NATO 2030 konferencián, 2021. október 27.)

Haderőfejlesztés és a jövő páncélozott harcjárművei Közép- és Kelet-Európában

A Future Armoured Vehicles Central and Eastern Europe nemzetközi konferenciája, Budapest, 2022. május 16–17.

Ez év májusában Budapesten tartotta konferenciáját a *Future Armoured Vehicles Central and Eastern Europe*¹ (FAVCEE) londoni székhelyű szervezet.

A budapesti konferencia az első rendezvény Közép- és Kelet-Európában, amely a fejlesztési programok vezetőinek és a katonai vezetőknek lehetőséget adott információcserére a várható fejlődési tendenciákról. A páncélozott járműrendszerek modernizációjára folyamatos igény van a térségben, válaszként az egyre növekvő harc-téri digitalizációra és a közel egyenrangú ellenfelek megjelenésére. 2022. február 24-én kezdődött orosz–ukrán háború különösen aktuálissá tette a pesti Marriott Hotelben tartott eszmecsere-t.

A FAVCEE világszínvonalú rendezvényei folyamatos információs lehetőséget biztosítanak az európai katonai járművekkel kapcsolatban. Más rendezvényekkel szemben itt valódi bepillantást és tapasztalatokat nyújtanak a szakszerűen kiválasztott előadók, részletes beszámolókat adva az ipari és katonai oldal legutóbbi fejlesztéseiről, gyakorlati eredményekről. A konferencián részt vevő cégek panel szekcióban és vita csoportokban mutatták be a különböző országokban jelenleg működő jármű-fejlesztési és -felújítási folyamatokat, illetve az új technikák rendszerbe illesztését.

A nemzetközi konferencia levezetésére prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes, a Magyar Hadtudományi Társaság elnökét, korábbi Honvéd Vezérkar Főnököt kérték fel, ami a magyar fél számára nagy megtiszteltetés volt. A konferencián rajta kívül a Magyar Hadtudományi Társaság részéről még dr. Ráth Tamás és Budavári Krisztina doktorandusz, a Magyar Honvédség részéről pedig dr. Hegedüs Ernő alezredes vett részt.

A konferencia célját a szervezők az alábbiakban összegezték: „Ez egy dinamikus fórum az elképzelések, tapasztalatok kicserélésére és az együttműködés és innováció támogatására. Ahogy látjuk a növekvő veszélyt, a város harc kihívásait és a technikailag hasonló képességekkel rendelkező ellenfeleket, növekvő fontossága van a páncélozott

1 Szabad fordításban: A jövő páncélozott harcjárművei Közép- és Kelet-Európában

harcjárművek fejlesztésének. További kihívások érzékelhetők még a vezető nélküli járművek, a robottechnika és az elektromágneses spektrum környezeti hatásai területeken.”

Az elmúlt években a NATO jelentős finanszírozást nyújtott a páncélozott jármű-fejlesztésre, ami kétségtelenül még növekedni is fog a jövőben, erősítendő az elrettentést és a védelmet a kelet-európai stratégiai irányban.

Fő célkitűzés a páncélvédettség fokozása (nem vastagsággal), a mobilitás növelése, új hajtóművek, automatizált célfelderítés és megsemmisítési képesség fejlesztése mesterséges intelligencia bevonásával, önvédelem és túlélőképesség, esetleg távvezérlési lehetőség.

Az ipar feladata a fejlesztés: újszerű megoldásokkal növelni kell a gépesített és páncélos járműveknél a megsemmisítő képességet, a mobilitást, az önvédelmet. Költséghatékony és új technikai megoldások szükségesek az összes piacon lévő jármű számára. Ugyanilyen fontos ezt biztosítani a rendszerben lévő eszközöknél, és a korábbi platformnál is folytatni kell ezt a munkát, hogy biztosítva legyen a kívánt képesség.

A Magyar Honvédség Parancsnoksága (MHP) Haderőtervezési Főnökség tevékenységéről és a honvédség előtt álló feladatokról, fejlődési szakaszokról Szabó Tibor ezredes adott tájékoztatást. A jelenleg folyó fejlesztési program komoly célkitűzések megvalósításával folyik, ez egy önmagában is hosszabb folyamat, amelynek végén jelentős képességekkel fogunk rendelkezni a térségben. A gazdasági és társadalmi változások miatt, nem beszélve a biztonságban bekövetkezett új helyzetről, ezeknek a fejlesztéseknek fontos szerepük van, ezért folyik a hadiipar újra telepítése, melynek termékei képezik a modernizáció alapját. A konferencia információi lényeges háttérrel adnak ennek a folyamatnak.

A *Rheinmetall* német hadiipari vállalat² prezentációjából egyértelműen látszott, hogy a cég szerepe meghatározó a magyar katonai képességek kialakításában. A jelenleg folyó orosz–ukrán háború műveleti tapasztalatainak visszacsatolása is nagyon fontos, mert bizonyos változtatások, fejlesztések a gyártás jelenlegi fázisában még megvalósíthatók, így gyorsabban tudunk új képességeket kialakítani. A most induló együttműködésben az ipari képességek kialakítása, a termelési kooperáció és a szerviz megszervezése kulcskérdés. A gyártmányok tesztelési folyamatában szintén jól működő kooperáció kialakítása a feladat, ehhez több esetben csatolni lehet a katonai kiképzés bizonyos fázisait is.

Ki kell alakítani az ipar és az egyetemek közötti kutatás-fejlesztés (K+F) folyamatokat, mert ez a technológiák fejlesztésénél lényeges, laboratóriumokat kell létrehozni, melyet az ipar fog szponzorálni. Ebben a programban a polgári iparnak is jelentős szerepe és feladatai lesznek, mert a gyártás minőségét nagymértékben emelni kell. Ez a civil kapacitások joint venture (közös vállalkozások és együttműködések) kialakításához fog vezetni.

A *Rafael* izraeli cég³ prezentációja nem magára a harcjárműre koncentrált, hanem a szofisztikált harci képességre, amivel sikeresen részt vesz a küzdelemben és

2 Rheinmetall AG. német hadiipari cég, amelynek terméke egyebek közt a Leopard és a Lynx Boxer. A vállalat árbevétel 6,2 Mrd €.

3 Rafael izraeli állami hadiipari cég, amelynek terméke például a Vaskupola, a David's Sling. A cég árbevétele 3 Mrd \$.

előnyös helyzetet alakít ki. Nem a jármű, hanem a felderítő csapásmérő képessége az érték. Ezek nélkül a jármű önmagában csak egy célpont az ellenségnek, amelyet megsemmisít. Az önvédelem és túlélőképesség szintén igen fontos tényező. Az elmúlt idők és a jelenlegi háború tapasztalatai is azt mutatják, hogy ebbe az irányba kell elmozdulni. Ehhez a feladathoz az elektronikai és a fegyverirányítás rendszereinek nagysebességű adat és kép kapcsolatban kell lenni. Az ilyen rendszerek megtervezésénél, tesztelésénél a cég sok és nagy háborús tapasztalattal rendelkező nyugállományú tiszt, tábornok közreműködését élvezzi.

A Rafael cég harcjárműinél a képességek maximalizálása szenzor fúzióval történik. A harcérintkezés szükséges térrészének a megfelelő belátását biztosítani kell az ott lévő ellenséges tűzeszközök azonosíthatóságával, miközben a folyamatos légifelderítés képinformációja is rendelkezésre áll, e mellett intuitív kezelői beavatkozások is lehetségesek. A teljes folyamat mesterséges intelligenciával támogatott. A „háromfős” harcjárműkezelő-személyzetben a harmadik „személy” a mesterséges intelligencia (MI). Az MI biztosítja az automatizált célfelderítést és azonosítást, amelyet utánfutón, rögzített magasságon drónok végeznek. A kezelők közötti feladatok elosztását is mesterséges intelligencia segíti. Ugyancsak a drónok közreműködésével van finomítva a jármű mozgása, illetve a harc helyzet radikális megváltozásának észlelése.

A háborús tapasztalatok alapján jelentős véleménykülönbségek és viták vannak a *harckocsi jelenlegi és jövőbeli alkalmazásával kapcsolatban*. A konferencián elhangzott az alábbi: „A harckocsi olyan, mint egy szmoking, amit ritkán hordunk, de ha azt kell felvenni, akkor azt semmi mással nem lehet helyettesíteni.” Így úgy tűnik, hogy a harckocsi továbbra is a harctér egyik meghatározó eleme marad, de valószínű új harceljárási módszerek lesznek ehhez kidolgozva a még nagyobb hatékonyság biztosításához.

Korábbi fejlesztési eredmény és a haditechnikai piacon már jelen van egy ideje a „kószáló” (*Loitering*) lövedék, mégis az orosz–ukrán háború hívta fel a figyelmet erre az eszközre. Teljesen újszerű és igen hatásos, különböző mennyiségű robbanó anyaggal van felszerelve. 3 kg-tól a 125 kg-os kivitelig vannak változatok, és a levegőben tartózkodás, kószálás, bolyongás ideje 30 perc és 6 óra között változhat feladattól függően 10 km és 200 km hatótávolságon belül. Az eszköz elektromos vagy benzines motorral hajtott merev szárnyas repülőtest. Az eszköz alkalmazása teljesen új helyzetet eredményezhet mind a szárazföldi, mind a repülő és a haditengerészeti akcióknál, manővereknél, csatákban.

Nagy pontosságú célzási és megsemmisítési képességgel rendelkezik, gyenge és zavart kommunikációs és GPS-jel környezetben is működőképes, éjszaka és nappal is bevethető optikai érzékelővel azonosítani tudja a célpontot. A feladat törölhető és új feladatra indítható, a támadási szög is változtatható. Indítása kézből vetőcsővel vagy földi, légi és tengeri járműről lehetséges. A fegyver a Rheinmetall egyik újdonsága.

A konferencia tájékoztatást kapott a Közös Fegyverzeti Kooperáció Szervezete (*Organisation Conjointe de Cooperation en matiere d'Armement, OCCAR*)⁴ tevékenységéről, kiemelten a *BOXER-programról*. A szervezet az egyetlen Európában, amely konkrét haditechnikai eszközök fejlesztését végzi többnemzeti kooperációs szinten.

4 A szervezet programjai: A400 M stratégiai szállító gép, Boxer páncélozott jármű, Cobra felderítő radar rendszer, Essor rádiócsalád, RPAS távvezérelt repülő.

A BOXER 8×8-as nehézpáncélos harcjármű programjának résztvevői Németország, Hollandia, Litvánia, az Egyesült Királyság és Szlovénia, amelynek nemrég aláírt szerződése 434 millió € értékben 45 darab harcjármű beszerzését biztosítja 2023-ban. A szerződés a jármű beszerzés mellett a logisztikai biztosítást, a projekt szervezést és irányítást is biztosítja. A jármű egy Rafael Samson toronnyal lesz felszerelve, Spike páncéltörő rakétákat és MK-44S 30 mm-es gépágyút kap. Az *Artec Consortium*, amely a szerződést teljesíti, magában foglalja a *Krauss-Maffei Wegmann*, a *Rheinmetall Land-system GmbH* és *Rheinmetall Defence Nederland* gyárakat is.

A BOXER egy többcélú és bármilyen szárazföldi környezetben alkalmazható páncélozott harcjármű, amelynek változatai lehetnek tűztámogató, kis hatótávolságú légvédelmi vagy nehéz fegyverzeti platformmal felszereltek is.

A jármű képességei alapján részt vehet nagy intenzitású konfliktusban, gyors reagálású béketámogatásban és humanitárius műveletekben. A széria nagysága 2024-ig 1500–2000 darab körül várható, ebből 500 darab a brit haderő tulajdona lesz különböző variánsokból.

A nagy intenzitású szárazföldi hadműveletek akár terepen, akár városi harci körülmények között zajlanak, a páncélozott járművek számára rengeteg veszélyt jelentenek. Ugyanakkor az alegységek, egységek számára kitűzött célokat el kell érni, ehhez a járművek a megfelelő fegyverzettel vannak felszerelve, ami nagy érték és megóvandó a kezelő személyzettel együtt. A veszélyek skálája egyre szélesebb a nano-UAV-tól a páncéltörő rakétákon át a kószáló eszközökig.

A veszély megjelenése egy félgömb nagyságú térrészt jelent, amelyben egyidőben akár több veszélyforrás is megjelenhet. A technikai megoldások mind a mozgás közbeni, mind álló helyzetben lévő járművek számára megfelelő megoldást, védelmet nyújtanak. Az eszközök egy része már harcban is bizonyított.

Ezt a védelmet és támadó képességet szoftver tervezésű, S, vagy X sávú pulzus doppler radar biztosítja fázisrács vezérlésű antennával. Az áramköri megoldásokat GaN gallium nitrid IC-vel valósították meg. Ezek ún. *multi mission* (több rendeltetésű, több célú) radarok egyszerre képesek több feladat ellátására, így pilótánélküli eszközök ellen, kismagasságú légvédelmi rakétaelhárítás, tűzérzési és aknavető lövedék ellen tevékenykedni, valamint biztosítja a félgömb térrészben a 360 fokos megfigyelést is. A detekciós távolságok figyelemre méltók, nano-UAV 8 km-ről észlelhető, gyalogos harcos 16 km-ről, támadó páncéltörő rakéta 4-km-ről.

A konferencia bepillantást nyújtott az Egyesült Királyság (EK) biztonság- és védelempolitikájába, ami a védelem és az ipar kapcsolatát illeti. Ebben a viszonyban a következő irányokba tesznek erőfeszítést: erősíteni kell a műszaki innovációt, hogy egy eredményes és átfogó, versenyképes védelmi és biztonsági ipar bázis legyen, amely képes pénzért értéket adni eszközökben és szolgáltatásokban, amit a kormány vásárol. Meg kell győződni, hogy hatékonyan elérjük és fenntartunk egy védelmi és biztonsági kapacitást, ami most és a jövőben is szükséges. Átlátható és közeli munkakapcsolatot alakítunk ki a kormány és az ipar között. Igényeljük a sokszínűséget az ellátási láncban, beleértve a kötöttségek csökkentését a kisebb üzemekhez való hozzáférésnél, hogy bátorítsuk a versenyt és az innovációt. Növelni és javítani kell az emberek szakmai tudását a kormányzatban és az ipar területén. Érthetőbbé kell tennünk a jövőbeni igényeket és technológiai prioritásokat, amelyek a legtöbb

potenciált mutatják a nemzeti biztonsági alkalmazásoknál az iparral együtt, hogy támogassák ezen technológiák megjelenését a telepített nemzeti biztonsági képességekben miközben hozzájárulnak az EK stratégiai előnyéhez a tudomány és technológia (*Science & Technology*) tevékenységen keresztül. Határozzuk meg, hogy miképpen közelítjük meg a nemzetközi kooperációt a védelem és biztonság területén, amely magában foglalja a kormányon keresztüli kollaboratív munkát az iparral az export területén, fejlesztve az stratégiai ipari kapcsolatainkat a kiválasztott szövetségeseinkkel és partnereinkkel és támogatva a külföldi befektetéseket, miközben védjük és fenntartjuk az ellenőrzést a legérzékenyebb technológiáink felett. Ezek mellett a beszerzési politika is lehetőséget nyújt arra, hogy estenként nüansznvi eltérés legyen, kizárva a piac teljes versenyeztetését bizonyos fontos áruk és szolgáltatások vásárlása esetén.

Lőrincz Gábor dandártábornok, az MH 25. Klapka György Lövészdandár parancsnoka előadásának bevezető részében megemlékezett a magyar harckocsizó fegyvernem múltjáról, az eredményekről, és bemutatta az elmúlt évtizedekben alkalmazott típusokat. Elemezte a harckocsizó fegyvernem és gépesített erők műveleti alkalmazásainak lehetőségét, napjaink kihívásait és az azokra adható haditechnikai, szervezeti és harcászati válaszokat.

A *Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program* keretében beszerzendő harckocsik, önjáró lövegek és azok harci támogatásában, kiszolgálásában részt vevő páncélozott járművek bemutatását harcászati-hadműveleti jellemzőinek ismertetését nagy figyelem kísérte. Részletes bemutatásra került a hazai védelmi ipar legfontosabb terméke a Hiúz páncélozott gyalogsági harcjármű, valamint a már alkalmazásban lévő Gidrán többcélú páncélozott jármű is. A program megvalósult részei szempontjából megállapítható, hogy a szomszéd országok hasonló elképzeléseivel szemben előnyben vagyunk, mert nálunk már a kiképzés számára több új eszköz elérhető.

Az előadás következő részében rátért az új eszközökkel felszerelt harckocsi zászlóalj és a nehéz lövész dandár tervezett szervezeti felépítésére. Az előadás során kitért az orosz–ukrán háború páncélos hadviselésre vonatkozó tapasztalataira, amelynek további elemzésére még szükség van. Már is látszik azonban, hogy jelentős változás tapasztalható mindkét fél hadműveleteiben, mely befolyásolja a páncélos és gépesített erők alkalmazása során jelentkező új kihívások elemzését és hatékony harcászati kezelését is.

Ezzel a budapesti konferenciával beléptünk egy olyan konferencia-sorozatba (a következő szeptember 20-án volt Londonban), ahol a szakmai fórumon tovább folytatják a lényeges kérdések elemzését, esetleges újabb együttműködések kezdő lépéseinek megtételét. A budapesti fórumnak az volt az eredménye, hogy kissé kitérő kitérőt kitérő kitérőt a régió túlra, hogy a páncélozott harcjármű kérdését mások hogyan implementálják, mit tartanak fontosnak és mi az előremutató irány. A felvetett témák mellett a személyes kapcsolatok kiépítésében sokat segít egy ilyen rendezvény, melynek később még sok haszna lehet akár fejlesztési kooperáció szervezésénél, akár közös javítási alkatrészbázis kialakításánál. Mindenképpen jó lenne bekapcsolódunk ebbe a folyamatba, ha nem is minden egyes eseménybe, de legalább évente két alkalommal.

Ráth Tamás

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

SECURITY STUDIES

Mihály Boda, Dániel Rémai

Victims of wars: the Presence of the Discrimination Rule
in the Arab–Israeli Conflicts 3

István Gyarmati

Quo Vadis NATO? 19

Magda Nasrin Katona

Afghanistan is the Archetype of Proxy Wars 33

Dóra Molnár, Patrik Szalkai

The Arctic as a new breakout point for Hungarian security policy? 50

Klára Siposné Kecskeméthy

Partnership Relations on a New Level
Evaluation of the NATO Madrid Summit 66

Mihail Istvanovics Várdai

Postmodern Deterrence 80

SOCIAL SCIENCES

János Matus

Social Division and Political Parties in the United States. 95

MILITARY ART

Levente Tábi

The Establishment of the Headquarters Multinational Division Centre
and the Related Military Engineering Issues 110

FORUM

Tamás Ráth

Force Development and Prospective Armoured Vehicles
in Central and Eastern Europe 128

